Octave Mirbeau

UN OM CIUDAT

EDITURA CARTEA ROMÂNEASCĂ

OCTAVE MIRBEAU

UN OM CIUDAT

In românește de CONSTANTIN TITA BOBEȘ

Dedic această carte lui
Paul Hervieu,
ca mărturie a sentimentelor
mele profunde.

Octave Mirbeau

PARTEA ÎNTÎI

I

Afară de zilele în care tata făcuse vreo operație grea sau participase la vreo naștere mai de seamă, ale cărei faze emoționante le explica la masă, în termeni tehnici, adeseori latini, părinții mei nu-și vorbeau aproape deloc. Nu fiindcă erau supărați. Dimpotrivă, se iubeau foarte mult, se înțelegeau admirabil în toate chestiunile, încît nu puteai afla o căsnicie mai unită. Dar, obișnuiți să gîndească la fel, să simtă la fel și nefiind romantici din fire, n-aveau ce-și spune. Nici mie nu aveau ce să-mi comunice, socotindu-mă prea mare să mă distreze cu cîntece, sau prea mic să mă plictisească cu lucruri serioase. Erau foarte pătrunși de ideea că un copil bine crescut nu trebuie să deschidă gura decît să mănînce, să spună lecțiile și să-și facă rugăciunile. Dacă mi se întîmpla cîteodată să mă revolt împotriva acestui sistem de pedagogie familială, tata, aspru, îmi impunea tăcerea, prin acest argument hotărîtor :

— Ei bine, ce ! Călugării trapiști vorbesc ?

În afară de asta, dacă nu erau totdeauna veseli și plini de bunăvoință cum aș fi dorit, în schimb mă iubeau mult.

Spre a se crede îndreptăţiţi să deschidă gura trebuia să aibe loc, în afară de întîmplările profesionale şi de mersul obişnuit al vieţii, prilejuri rare ca : mutarea unui funcţionar, vînarea la pîndă a unei căprioare în pădurea domnului Blandé, moartea unui vecin, vestea neaşteptată a unei căsătorii. Sarcinile probabile ale clientelor bogate formau de asemenea teme scurte de convorbiri, cam în forma următoare :

— Numai de nu m-aş înşela ! spunea tata. Numai dacă ar fi în adevăr însărcinată !

— A ! Va fi o naştere foarte reuşită !... răspundea mama. Patru de-astea pe lună... şi nu ne-ar mai trebui nimic !... atunci ne-am putea cumpăra un pian !

Tata plescăia din limbă.

— Patru pe lună !... La naiba !... Eşti prea lacomă, mititico ! Da ! eu sînt totdeauna neliniştit cu femeia asta îndrăcită. Bazinul ei este aşa de strîmt !

Fără să ştiu precis ce parte misterioasă a corpului specifica vorba *bazin*, începui să cunosc, de la vîrsta de nouă ani, capacităţile şi facultăţile puerperale ale bazinelor tuturor femeilor din Viantais. Ceea ce nu-l impiedeca deloc pe tata, după aceste constatări ştiinţifice, după enumerări de uterе, placente, cordoane ombilicale, să mă asigure că berzele aduc copiii.

Ştiam ceea ce este un cancer, o tumoare, un flegmon. Mintea mea lăsată în voia soartei se mobilase puţin cîte puţin cu groaznica imagine a rănilor ascunse ca ceva ruşinos ; un geamăt de spital trecuse peste ea, înghеţînd surîsul încrezător al primei copilării. Şi, văzîndu-l pe tata scoţînd, în fiecare seară, trusa de buzunar şi întinzînd pe masă micile şi înfricoşătoarele instrumente de oţel, suflînd în sonde, ştergînd bisturiurile, oglindind la lampă lamele cuţi-

taşelor, visurile mele atît de frumoase, cu păsări albastre şi zîne minunate, se transformau într-un coşmar chirurgical, în care curgea puroiul, se grămădeau mădularele tăiate, se desfăceau bandajele şi scama îngrozitor de însîngerată.

Cîteodată tata îşi petrecea toată seara ştergîndu-şi forcepsul, pe care-l uita foarte adeseori în coşul cabrioletei. Ştergea instrumentele ruginite cu un praf galben, lustruind lingurile, ungînd pivoturile. Iar cînd instrumentul lucea, simţea plăcerea să-l mînuiască, de parcă l-ar fi introdus cu grijă în cavităţi himerice ! Acoperindu-l apoi cu îmbrăcămintea lui de stofă verde spunea :

— Mi-e toţuna !... Nu-mi place să mă servesc de el... Totdeauna îmi este frică de un accident... Sînt atît de delicate aşurisitele astea de organe !

— Fără îndoială ! spunea mama. Dar tu uiţi că, în cazurile astea, încasezi onorarii îndoite !

Dacă aceste lucruri mă instruiau despre ceea ce copiii nu ştiu în mod obişnuit, în schimb ele nu mă amuzau deloc. În viaţa mea banală nimic nu mi se părea mai de nesuferit decît aceste ore de masă, care treceau aşa de greu ! Aş fi vrut să fug, să sar undeva, pe scară, în coridor, în bucătărie, pe lîngă baba Victoria care, cu riscul de a fi mustrată de mama, mă lăsa să mă bălăcesc în căldări, să mă joc cu robinetele maşinii de bucătărie, să învîrtesc frigarea şi, cîteodată, îmi istorisea poveşti extraordinare despre banditi, care mă înfricoşau, dar îmi plăceau. Respectul faţă de părinţi însă mă obliga să-mi pierd timpul aşteptînd, fără să spun nimic, stînd pe un scaun, al cărui fund prea jos era înălţat cu două volume deseori cheate şi foarte vechi din *Vieţile Sfinţilor*. Nu aveam voie să

părăsesc masa decît atunci cînd mama, sculîndu-se, dădea semnalul de plecare. Vara, mă aranjam astfel ca să nu prea sufăr de plictiseală. Zborul scurt al muștelor, zumzetul viespilor pe deasupra farfuriilor cu fructe, fluturii și insectele care, împreună cu mirosul înviorător al florilor stropite, pătrundeau de afară erau de ajuns ca să mă distreze. Apoi, prin fereastra deschisă, îmi plăcea să privesc grădina, valea din apropiere și îndepărtatele dealuri St. Jacques, viorii și acoperite de brumă, în spatele cărora apunea soarele. Vai ! Iarna însă nu erau nici muște, nici viespi, nici fluturi, nici ceruri senine, nimic... nimic în afară de camera tristă, și de părinții mei, adînciți fiecare în preocupări necunoscute, din care simțeam totdeauna că nu fac parte.

Îmi aduc aminte că plouase toată ziua. În seara aceea, o seară de iarnă din cale-afară de tristă, părinții mei nu rostiseră un singur cuvînt. Păreau mai morocănoși ca niciodată. Tata își îndoi șervetul cu băgare de seamă, în formă de inimă, cum obișnuia să facă după sfîrșitul mesei și, deodată, se întrebă :

— Ce-o fi învîrtit la Paris !... Nu pot să-mi dau seama !

Prin mici bobîrnace, scutură fărîmiturile de pîine căzute în cutele vestei și pantalonilor săi, apropie scaunul de soba în care tăciunii începeau să se prefacă în cenușă și, cu corpul ușor îndoit spre foc, cu coatele pe genunchi, își încălzi mîinile pe care le freca, din timp în timp, una de alta, trosnindu-și degetele.

Victoria, cu mînecile sumese pînă la coate, veni de strînse masa. După ce plecă, tata repetă, accentuînd întrebarea :

— Ce-o fi învîrtit la Paris ?... timp de șase ani... fără să scrie niciodată ? Un preot !... E foarte curios !... Mult aș da să știu !

Am înțeles că era vorba de unchiul meu, abatele Jules ! De dimineață tata primise o scrisoare de la el, prin care îi vestea foarte apropiata sa întoarcere. Scrisoarea era scurtă. Nu cuprindea nici o lămurire. Zadarnic ai fi căutat în ea o emoție, un cuvînt duios, o scuză pentru timpul cît nu scrisese nici un cuvînt. Se reîntorcea la Viantais și se mărginea să-și înștiințeze fratele despre aceasta, printr-o scrisoare asemănătoare acelora pe care comercianții le trimit clienților. Tata băgase de seamă că scrisul era mai nervos ca niciodată.

Pentru a treia oară exclamă :

— Ce-o fi învîrtit la Paris ?

Ținîndu-și bustul drept în fața mesei, mama, țeapănă, cu brațele încrucișate și privirea rătăcită, înălță capul. Înfățișarea ei aspră, monahală era accentuată de rochia neagră, simplă, lipsită de orice podoabă, la care nu se găsea nici măcar urmă de lenjerie albă la gît sau la mîneci.

— E un original ! zise ea. Scrisoarea nu e prea lămuritoare !

Și, după o clipă de tăcere, adăugă cu o voce seacă :

— Mai bine ar fi rămas la Paris... Eu, una, nu mă aștept la nimic bun dacă se întoarce.

Tata aprobă.

— Fără îndoială !... Fără îndoială !... spuse el. Cu o fire ca a lui, nu vom avea o zi bună ! O ! nu... totuși...

Se gîndi cîteva clipe și continuă :

— Totuşi, este un cîştig, dragă, dacă abatele va sta pe lîngă noi... un cîştig mare, foarte mare.

Înălţînd din umeri, mama ripostă cu vioiciune :

— Un cîştig !... Crezi tu asta !... Mai întîi, el se sinchiseşte tot atît de mult de familie ca şi de liturghie. A trimis el cîndva vreun dar băieţaşului nostru care îi este şi fin ? Cînd l-ai îngrijit, atunci cînd a fost greu bolnav, veghind nopţi întregi la căpătîiul lui, lăsîndu-ţi în părăsire treburile, ţi-a mulţumit ? Spuneai : „Are să ne facă un dar frumos". Unde-i darul lui ? L-am îndopat cu de toate : cu iepuri, cu sitari, cu păstrăvi ! De cîte lucruri bune nu ne-am lipsit pentru el ! Ca şi cum, într-adevăr, i-am fi datorat toate astea...

— Doamne ! o întrerupse tata. Am făcut tot ce am putut !...

— Nu, vezi tu, ne-am purtat ca nişte proşti cu el !... Este o rudă rea, un preot rău, un om rău... Dacă se reîntoarce iarăşi la Viantais, înseamnă că nu mai are nimic, că a mîncat tot, că este *a quia* [1]... şi că ne va cădea pe cap ! Într-adevăr, numai asta ne mai lipsea !

— Dragă, iar exagerezi ! Doamne, se reîntoarce fiindcă n-a putut sta niciodată locului... Este un diavol !... Părăseşte Parisul, aşa cum a părăsit episcopia, unde ar fi putut ajunge departe, aşa cum şi-a părăsit parohia din Randonnai, unde era atît de liniştit, unde avea un venit neînchipuit de mare. Are nevoie de schimbare, de noutate... nu se simte bine nicăieri !... Cît despre averea lui ! he !he ! nu sînt de părerea ta !... Era straşnic de avar, abatele ! straşnic de calic ! Ţi-aduci aminte ?

---

[1] Lipsit de toate.

— Chiar dacă eşti zgîrcit, prietene, asta nu te împiedică să-ţi risipeşti prosteşte banii în afaceri. Poate cineva să-şi închipuie ce năzbîtii trec prin asemenea capete ?... În sfîrşit, uiţi că, înainte de a pleca la Paris, abatele şi-a vîndut ferma, a vîndut cele două livezi, a vîndut pădurea de la Faudière ?... De ce le-a vîndut ? Şi banii, unde sînt ?

— Adevărat, zise tata, devenind dintr-o dată visător.

— Fără să mai socotim că nu-i iubit în ţinut... că are să-ţi dăuneze în alegeri şi poate chiar în ceea ce priveşte clientela... Aşa că nu m-ar mira dacă Bernardzii, pe care-i ţii cu atîta greutate, te vor părăsi... Doamne ! asta se poate !... Şi apoi, du-te de caută nişte oameni care să fie aşa de bolnăvicioşi şi care să plătească tot atît de bine !

Tata se lăsă pe rezemătoarea scaunului, făcu o strîmbătură şi se scărpină la ceafă :

— Da, da ! murmură el de mai multe ori. 'Ai dreptate ! Se poate întîmpla !

Glasul mamei luă un ton tainic.

— Ascultă, n-am vrut niciodată să-ţi spun, ca să nu te îngrijorezi... dar tremuram mereu de frica unei nenorociri... Iată ! Verger, care l-a omorît pe arhiepiscop, Verger era tot preot, un exaltat, un ieşit din minţi, ca şi abatele Jules...

Tata se întoarse cu o mişcare bruscă. Spaima se citea în ochii lui. Părea că privirea lui se afundase într-un neant plin de groază. Tremurînd uşor, bîigui :

— Verger ?... Ce tot spui tu ?... Verger ! La naiba !

— Ei bine ! da ! adeseori m-am gîndit la întîmplarea aceea... Niciodată nu deschideam ziarul ce-l

citești fără să-mi bată inima !... Află acum !... În familia ta, toți sînt niște originali, toți !

Convorbirea încetă și urmă iarăși o tăcere adîncă.

Afară, vîntul șuiera, clătinînd arborii și ploaia reîncepuse să bată în ferestre. Tata, cu chipul tulburat, privea focul care se stingea ; mama, gînditoare, mai palidă, căci vorbise prea mult, avea ochii pierduți în gol, ca de obicei. Și eu, în sufrageria pe jumătate scăldată în umbră, în sala lipsită de mobile, cu pereții goi, cu ferestrele în noapte, mă simțeam foarte singur, foarte părăsit, foarte trist ! Din tavan, din pereți, chiar și din ochii părinților se lăsase asupra mea un frig, care mă învăluia ca o mantie de gheață, mă pătrundea, îmi strîngea inima ! Imi venea să plîng. Comparam interiorul casei noastre cu atmosfera ei aspră de mănăstire, care te făcea să te încrîncenezi de mînie, cu acela al familiei Servière, prietenii la care ne duceam să cinăm în fiecare săptămînă, joia.

Ce mult invidiam primitoarea și dulcea căldură a casei lor, cu covoare ce-ți dezmierdau privirile, iar pereții erau împodobiți cu tapete mîngiietoare. Portretele de familie erau așezate în cadre ovale, și amintirile de altădată păstrate cu pietate ! Toate aceste nimicuri erau, fiecare în parte, un surîs, o bucurie neîncurmată pentru ochi, revelația unui obicei scump !

De ce oare mama nu era ca doamna Servière, veselă, plină de viață, prietenoasă și îmbrăcată în stofe frumoase, cu dantele ? De ce nu purta flori la corsaj, părul parfumat și răsucit în coade blonde ? Doamna Servière era atît de încîntătoare ; totul la ea mă înduioșa într-atîta încît îmi plăcea să șed pe scaunele de pe care se ridica și doream să aspir și să

sărut locul unde se odihnise. De ce n-aveam acelaşi porniri faţă de mama ?... De ce nu eram şi eu ca Maxim şi ca Jeanne, copii de vîrsta mea, care puteau să discute, să alerge, să se joace prin unghere, să fie fericiţi, şi aveau cărţi mari, aurite, ale căror imagini le *explica* tatăl lor, în timp ce ei se minunau şi rideau !

Reţinîndu-mi căscăturile, mă suceam şi mă răsuceam pe afurisitele volume care cuprindeau *Vieţile sfinţilor*, care-mi serveau de scaun, fără să reuşesc să găsesc o poziţie mulţumitoare. Ca să aud ceva care să mă intereseze sau să văd ceva care să mă distreze, trăgeam cu urechea la Victoria care, în spatele uşii, îşi tîrşîia saboţii pe lespezile ce pardoseau bucătăria, schimba locul veselei, sau priveam fix cercul de lumină galbenă care tremura pe tavan, deasupra lămpii.

În seara aceea, tata uită să înscrie pe agendă vizitele şi drumurile pe care le făcuse în timpul zilei la bolnavi. Băgai de seamă că nu-şi citi nici ziarul, două lucruri care, în chip obişnuit, le îndeplinea cu o regularitate nemiloasă.

Ca să mă distrez puţin, vrui să mă gîndesc la unchiul abate, a cărui reîntoarcere prilejuise între părinţii mei o convorbire lungă şi de o vioiciune neobişnuită. Cînd plecase, eram foarte mic, abia împlinisem trei ani şi totuşi mă miram că nu-l revedeam în amintirile mele decît ca pe ceva foarte îndoielnic. Căci, după această epocă, nu era zi în care să nu fiu ameninţat cu unchiul, ca şi cum ar fi fost un diavol negru sau un căpcăun fioros care fură copii răi. Nu-mi povestiseră părinţii că odată, jucîndu-mă în grădina lui din Randonnai, am căzut într-un coş cu lalele şi că unchiul, furios,

mă bătuse grozav, cu bățul care-i slujea să-și scuture sutanele ? Cînd era vorba să se înfățișeze în culori negre urîțenia fizică sau morală a cuiva, părinții mei nu se dădeau în lături să întrebuințeze această comparație : „E urît ca abatele Jules... murdar ca abatele Jules... mîncăcios ca abatele Jules... violent ca abatele Jules... mincinos ca abatele Jules“. Dacă plîngeam, mama, ca să mă rușineze, striga : „O ! ce răutăcios !... Semeni cu abatele Jules !...“ Dacă făceam vreun act de nesupunere, îmi spunea : „Fă tot așa, dragul meu, fă tot așa ! Într-o zi ai s-o sfîrșești ca abatele Jules.“ Abatele Jules însemna toate cusururile, toate viciile, toate crimele, toate hidoșeniile, tot misterul ! Foarte adesori preotul Sortais venea să ne vadă și de fiecare dată întreba :

— Ei ! Tot n-ați primit știri de la abatele Jules ?

— Vai ! nu, domnule preot.

Preotul, după ce își încrucișa mîinile scurte și grăsulii pe pîntece, dădea din cap cu un aer amărît.

— Cum este cu putință să se poarte cineva în felul acesta !... Totuși, ieri am mai rostit o rugăciune pentru sufletul lui.

— Poate c-o fi murit, domnule preot !

— O ! dacă ar fi murit, buna mea doamnă, s-ar fi aflat !

— Poate că ar fi mai bine, domnule preot.

— Poate, doamnă. Mila lui Dumnezeu este atît de mare ! Nu se știe ! Este însă trist pentru cler, foarte trist... foarte, foarte trist...

— Și pentru familia sa de asemenea, domnule preot.

— Și pentru țară... și pentru toți... pentru toată lumea, foarte trist pentru toți !

Și preotul trăgea tutun pe nas, sforărind zgomotos.

Îmi mai aminteam de întîmplări din tinerețea abatelui, pe care tata, în zilele cînd era bine dispus, mi le spusese pe jumătate scandalizat, pe jumătate vesel. Începea pe un ton sever, făgăduindu-și să scoată din ele învățături morale, *bine simțite*, apoi se lăsa cuprins puțin cîte puțin de hazul sinistru al farselor și își termina povestirea într-un hohot de rîs, bătîndu-se peste coapse. Dintre toate, una produsese asupra mea o impresie puternică. Uneori, cînd vedeam fața tatei descrețindu-se puțin, îi ziceam :

— Tăticule, povestește-mi ceva despre unchiul Jules și tușa Athalie.

— Ai fost cuminte ? Îi-ai învățat bine lecțiile ?

— Da, da, tăticule. O ! te rog, povestește !

Și tata începea :

— Încă de mică, biata ta tușă Athalie, pe care am pierdut-o, vai ! era foarte mîncăcioasă. Atît de mîncăcioasă, încît nu puteai să lași nimic la îndemîna ei, nici măcar o prăjitură, fără să n-o mănînce. Chiar și din cămară fura resturi de mîncare ! Scotocea prin dulapuri, descoperea borcanele cu dulceață și își vîra degetele în ele. În grădină, mușca din merele de pe alei. Grădinarul era disperat și credea că hîrciogii sau alte animale răufăcătoare făceau aceste stricăciuni. Punea și mai multe capcane și își petrecea nopțile pîndind, iar tușa își bătea joc de el. „Ei ! moș François, cum stai cu hîrciogii ? — A ! nu-mi mai vorbiți de ei, domnișoară... cu siguranță că sînt niște vrăjitori... Dar tot am să-i prind.“ A prins-o pe tușa ta. A fost pedepsită aspru, pentru că lăcomia și neascultarea sînt păcate urîte. Cu toate că era zglobie — un adevărat drăcu-

șor — Athalie nu prea era sănătoasă. Tușea cam mult și ne temeam că suferă de piept... În sfîrșit, ca să-și recapete sănătatea, bunică-ta îi dădea să bea, în fiecare dimineață, o lingură de untură de pește. Nu-i prea plăcută la gust untura de pește, și ți-am spus că mătușa ta era mîncăcioasă. Ca s-o hotărăști să o ia, trebuia să-i promiți marea cu sarea. După ce urmă cîteva luni acest regim se simți mai bine ! Culorile îi reveniseră și tușea mai puțin, ceea ce n-a împiedicat-o, mai tîrziu, să moară de ftizie. Avea caverne... Cînd cineva are caverne, vezi tu, nu mai este nimic de făcut. Mai devreme sau mai tîrziu trebuie să moară. Copiii care nu sînt cuminți au totdeauna caverne...

Ca să dea, fără îndoială, minții mele timpul să cîntărească aceste cuvinte profetice, tata obișnuia să se oprească în clipa aceasta a povestirii. Mă privea cu un aer hotărît, se ștergea încet la nas și, în timp ce un mic fior îmi zguduia trupul, gîndindu-mă că și eu, ca și tușa Athalie, aș putea avea caverne, urma cu voce glumeață :

— Într-o dimineață, unchiul tău Jules — avea pe atunci zece ani — intră în cămașă la sora lui. Într-o mînă ținea sticla cu untură de pește, în ccalaltă o pungă plină cu pastile de ciocolată, pe care le descoperise, nu știu unde, în fundul unui sertar. Micuța Athalie dormea. O deșteptă brusc. „Haide, bea lingura de untură“ îi spuse. La început, tușa ta refuză : „Bea lingura, repetă Jules, și am să-ți dau o pastilă de ciocolată“. Deschise punga, agită pastilele și luînd cu pumnul din ele i le arătă, plescăind limba : „Sînt bune, grozav de bune... au și cremă de vanilie... Haide, bea !“ Athalie bău făcînd niște strîmbături îngrozitoare... „Mai bea una acum, îi

zise Jules, și am să-ți dau două pastile, înțelegi, două pastile frumoase.“ Ea bău a doua lingură. „Ia-o și pe asta și ai să ai trei pastile.“ Ea bău a treia lingură... Bău apoi a patra, a șasea, a zecea, a cinci-sprezecea... Bău toată sticla. Atunci unchiul tău nu mai putu să stea locului de bucurie. Dansa prin cameră, cu sticla goală în mînă, strigînd : „Minunată farsă ! Ha ! Ha ! Ha !... Ce minunată farsă !... Ai să te îmbolnăvești și ai să vomiți două zile... Ah ! ce bine mă distrez !“ Tușa Athalie plîngea și simțea cumplite dureri de burtă. Se îmbolnăvi, într-adevăr. A fost foarte grav bolnavă și era să moară. Opt zile avu febră, vărsături și stătu două săptămîni în pat. Unchiul tău a fost bătut și ținut în camera întunecoasă, însă a fost cu neputință să scoată cineva de la el un cuvînt de părere de rău. Dimpotrivă, nu înceta să repete : „A vomitat ! A vomitat !... Ce bine mă distrez.“

Și tata, izbucnind în rîs, sfîrși :

— Afurisitul Jules !

Ciudățeniile acestea, repovestite neîncetat, trebuiau să întipărească pentru totdeauna trăsăturile unui asemenea unchi, în mintea și în sufletul meu de copil fricos. Dar nu. Nu-mi rămînea decît o viziune amestecată și nestatornică, căreia închipuirea mea, aţîţată de povestirile familiei, îi dădea mii de forme deosebite și penibile. Unchiul meu, abatele ! Repetîndu-mi cuvintele acestea, vedeam apărîndu-mi în față o figură fantomatică, zbîrcită, brăzdată de încreţituri, caraghioasă și îngrozitoare, încît nu știam dacă trebuia să mă înspăimînt sau să rîd. Unchiul meu abatele ! Mă sileam să evoc adevărata lui fizionomie, chemam în ajutor toate întîmplările serioase ale vieții mele, din care putea să apară luminoasă și

adevărată. Dar degeaba! Din toată persoana nelămurită a unchiului, asemeni unui vechi pastel șters, nu regăseam decît un corp lung, osos, gîrbovit într-un jilț, cu picioarele încrucișate sub sutană, cu niște pulpe lungi și uscate, cu gleznele ascuțite ieșite în afară, care se sfîrșeau cu niște tălpi enorme, patrate la vîrf și încălțate cu niște pantofi de casă nețerși niciodată. În jurul lui, cărți. Pe un perete cenușiu, într-o cameră luminoasă, era așezat un tablou ce reprezenta niște personaje cu bărbi roșii, aplecate asupra unui cap de mort. Apoi, o voce, al cărui timbru neplăcut îl aveam în ureche, o voce șuierătoare de ftizic, totdeauna dojenitoare și pusă pe imputări. îmi zicea: „Haimana“ și iar „Haimana“. Asta era tot ce-mi aminteam.

Nu simțeam nici o dorință să-l revăd, deoarece înțelegeam instinctiv că nu putea să-mi aducă un element nou de afecțiune sau de plăcere, convins că nu aveam nimic de așteptat de la un naș rău, care, la botezul meu, refuzase, conform obiceiului, să plătească bomboanele, să ofere un dar mamei și care nu-mi dăruia niciodată nimic de Anul nou, nici măcar portocale! Auzisem spunîndu-se chiar că nu mă iubea, că nu iubea pe nimeni, că nu-l respecta pe Dumnezeu, că era mereu mîniat și mi se strîngea inima la ideea că poate avea să mă bată iarăși ca altă dată, cu bastonul. Totuși nu-mi puteam înfrîna o anumită curiozitate, pe care o stîrneau exclamațiile tatei: „Ce-o fi învîrtit la Paris timp de șase ani?“ Întrebarea aceasta mi se părea că închide un mister de nepătruns, mă făcea să-l văd pe abatele Jules într-o depărtare întunecoasă, în care mișunau apariții nelămurite, și făcînd lucruri nepermise, al căror scop necunoscut mă făcea să sufăr... De ce plecase oare?...

De ce nu se știa nimic despre viața pe care o duce acolo ? De ce se reîntorcea ?... Ce impresii îmi va provoca ? Trupul lui osos, pulpele uscate, pantofii necurățați, sticla cu untură de pește, lalelele, bastonul, toate acestea se învîrteau în capul meu într-un dans nebun. În ajunul zilei în care trebuia să-l revăd pe acest unchi ciudat, simții aceeași frică ce mă cuprindea în zilele de bilci pe pragul menajeriilor și a bărăcilor de saltimbanci. N-am să mă pomenesc oare, deodată, în fața unui personaj uimitor, de neînțeles, înzestrat cu daruri diabolice, de o mie de ori mai halucinant decît un scamator cu perucă roșie, care înghite săbii și cîlți aprinși, mai primejdios decît negrul mîncător de copii, care-și arată dinții albi într-un rîs de balaur înfometat ?... Tot supranaturalul pe care creierul meu exaltat era în stare să-l imagineze îl asociam cu persoana abatelui Jules, care aci minusculă, aci uriașă, se ascundea ca o insectă între firele de iarbă și deodată umplea cerul, mai masivă și mai înaltă ca un munte... Nu vrui să mă gîndesc mai departe la urmările posibile ale stabilirii abatelui la Viantais, căci mă cuprindea groaza încetul cu încetul, și unchiul îmi apărea cu un nas coroiat, doi ochi aprinși ca jăratecul și două coarne subțiri în frunte, pe care le îndrepta spre mine, crud.

Lampa fila. Un miros acru de ulei se răspîndea în cameră. Dar, lucru extraordinar, nimeni nu băgă de seamă. Părinții mei tăceau. Mama, nemișcată, cu ochii rătăciți și fruntea severă, continua să viseze. Tata, furios, răscolea îndărătnic tăciunii din vatră cu vîrful cleștelui, scormonea cenușa care zbura prin cămin, în fulgi alburii. Vîntul se mai potolise. Copacii șuierau ușor, ploaia cădea pe pămînt cu un zgomot

monoton. Deodată, în mijlocul tăcerii acesteia, soneria de la poartă zbîrnîi.

— Au venit soţii Robin, zise mama... Să ne ducem sus în cameră.

Se ridică, luă lampa, al cărei fitil îl lăsă în jos şi noi o urmarăm, eu fericit că îmi dezmorţesc picioarele, tata repetînd încet :

— Ce o fi învîrtit Jules la Paris ?

II

Casele din Viantais sînt clădite pe coasta dealului, de ambele părți ale drumului ce duce spre Mortagne și care iese din pădure, la vreun kilometru, într-un luminiș vesel. Ele sînt curate și surîzătoare, cele mai multe făcute din cărămidă, cu acoperișuri înalte și cu ferestre drăguț împodobite, vara, cu ghivece de flori și plante agățătoare. Unele au în jurul lor grădini cu straturi de flori, iar între zidurile care le împrejmuiesc se întind șiruri de pomi sau viță sălbatică. Ulicioarele, care deschid orizonturi neașteptate spre cîmpii, sfîrșesc în strada principală, care spre mijlocul orășelului se lărgește formînd o piață mare, în centrul căreia se ridică o fîntînă, apoi strada continuă să coboare pînă în vale, și drumul cel mare, trecînd peste un pod de granit trandafiriu, șerpuiește printre livezi, ogoare și păduri. În partea de sus a orășelului și legată de el printr-o alee mare de ulmi — locul de întîlnire al copiilor care se joacă de-a șotronul — se vede biserica, bătrînă, îndesată, care are o clopotniță ca o scufă de bumbac. La dreapta sînt școlile și casa noastră ; la stînga locuința preotului, despărțită de cimitir printr-un zid dărîmat, cu

găuri ici și colo, prin care se văd cruci năruite de vreme și morminte înverzite. În mijlocul aleii de ulmi se ridică o troiță, al cărui Crist de lemn, pictat, putrezit de umezeală, nu mai are decît un picior și un braț, lucru ce nu-i împiedică pe credincioși să vină și să îngenunche la picioarele lui, repetînd rugăciuni, în timp ce-și învîrtesc în mîini mătăniile.

Pe vremea aceea Viantais număra două mii cinci sute de locuitori și nu avea mai mult de vreo douăzeci de familii de burghezi și perechi de funcționari. Se întîlneau foarte rar unii cu alții, chiar între rude, căci aproape toți erau certați din pricina crudelor și meschinelor vanități, sau din cauza chestiunilor de moștenire. Legăturile noastre se mărgineau la familia Servière, al cărei lux îi supăra pe ai mei, îi neliniștea și îi făcea bănuitori; la preotul Sortais, un bătrînel admirabil, milos și compromițător, din cauza prea bunului său suflet care-l îndemna să săvîrșească fără încetare cele mai mari nebunii; în sfîrșit, la familia Robin, ajunși curînd prietenii casei. Din cînd în cînd, primeam vizita vărului Debray, fost căpitan de infanterie, un original îndrăcit, care își petrecea timpul și își cheltuia pensia cu împăiatul nevăstuicilor și dihorilor în atitudini comice și pretențioase. Era însă rău primit, fiindcă nu putea să spună două cuvinte fără să înjure și fiindcă mirosea a stîrv, spunea mama. De cum sosise, familia Robin, care nu locuia în ținut decît de patru ani, se împrietenise strîns cu noi. De la prima întîlnire, ne-am recunoscut ca făcînd parte din aceeași rasă. Și cum între Robini și familia mea nu era nici o rivalitate de interese sau ambiții, și cum avea aceleași instincte, aceleași gusturi, înțelegînd viața la fel, o prietenie strînsă se născu, prietenie restrînsă de alt-

fel la un egoism cordial, care nu ar fi putut rezista nici la cele mai mici zdruncinături ale sacrificiului și devotamentului.

Domnul Robin, după ce și-a vîndut sarcina de slujbaș public din Bayeux, a fost numit judecător de pace la Viantais, datorită protecției unui senator, despre care vorbea fără încetare și în orice ocazie, cu entuziasm. Era un om de vreo cincizeci de ani, vanitos, solemn și prost, fără posibilități de îndreptare. La înfățișare semăna cu o maimuță, din cauza buzei superioare, o mare bucată de piele, umflată și prost bărbierită, care punea o distanță anormală între nasul turtit și gura largă pînă la urechi. Încolo, era mărunt, gras, cu fața galbenă, înconjurată de o barbă căruntă, cu pîntecele rotund și mîinile păroase. Avînd obiceiul orășanului care a cărat multe dosare sub braț, prin grefe și tribunale, el nu se înfățișa decît purtînd mereu joben, redingotă de cașmir, cravată albă și galoși — singura concesiune pe care o făcuse moravurilor locale. Fără să se știe motivele istorice, se spunea că este de o cinste aproape sălbatică — un adevărat cetățean al Romei antice — și, cu toate acestea, în ajunul ședințelor, se vedeau intrînd la el țărani cu coșuri pline de păsări și vînat, ieșind apoi cu ele goale, ca urmare, fără îndoială, a vreunei discuțiuni juridice. Chiar și adversarii lui politici recunoșteau independența și demnitatea lui, deși îi condamna hotărît mai dinainte la maximum de pedeapsă, cînd aveau nenorocirea să apară la bară. În sfîrșit, nici un profesor de drept nu era mai tare ca el în codul civil, pe care putea să-l recite din memorie, întreg, în ordinea precisă a articolelor. Cel puțin așa îi plăcea să se laude. Deși foarte prudent, propunea cui dorea pariuri extra-

vagante, pe care nimeni pînă atunci nu îndrăznise să le primească, fapt care îi adusese, în tot ținutul și chiar mai departe, o reputație de jurisconsult fenomenal. De asemenea știa pe de rost sentințele Curții de Casație. Știa totul. Avea însă un defect ciudat cînd articula cuvintele. Pronunța pe B ca pe D și P ca pe T, încît ieșeau adesea din gura lui niște combinații de cuvinte foarte comice ce stîrneau hazul auditorilor. Într-o zi, lui moș Provost, care se încurcase într-o explicație, îi zise :

— Moș Trovost, te-ai zătăcit, te-ai zătăcit !

La care, omul, roșindu-se, îi răspunse :

— Ce tot trăncăniți, domnule judecător... Lucruri murdare ?

Dar acestea nu-i micșorau cu nimic prestigiul de magistrat de seamă și desăvîrșit om de lume. Avea chiar, printre avocații nemulțumiți, cinstea unei porecle : îl numeau judecătorul Zătăcilă !

Cîteodată domnul Robin venea să mă ia ca să-l însoțesc la plimbare. Și mergeam pe străzi. Deodată se oprea, respira o clipă și, cu bustul aplecat înapoi, cu figura în profil și făcînd gesturi imperative, încerca să facă exerciții de elocință, pentru discursuri viitoare.

— Și, domnilor, striga, ce putem să spunem despre tînărul acesta, crescut creștinește, într-o familie tioasă, și pe care tasiunile josnice ale plăcerii și ambiția l-au condus pînă la această dancă a infamiei ?... Da, domnilor.

Se aprindea, invoca dreptatea, ruga fierbinte legea, îl lua martor pe Dumnezeu. Brațele i se îndreptau spre cer, tremurînde și repezi, ca aripile unei mori de vînt.

— Da, domnilor, societatea modernă, ale cărei daze fundamentale...

Și, în timp ce vorbea, umflîndu-și glasul, păsările fugeau scoțînd țipete, coțofenele înspăimîntate zburau, zburau și se așezau pe crăcile cele mai înalte ale copacilor. În depărtare, cîinii lătrau.

— Tlîngi ștrengarule, tlîngi, îmi striga domnul Robin, gîfîind pe cînd încerca să se liniștească pe povîrnișul drumului, unde rămînea timp de zece minute ca să-și șteargă fruntea, într-un extaz de tribun, în care îl vedea pe maestrul Berryer că-i surîde.

La întoarcere îmi dădea sfaturi.

— Ai să faci dreptul sau medicina, mai tîrziu vei merge la Taria... Ei dine !... adu-ți aminte, dăiete, că trebuie să fii econom... În economie stă totul... cînd ești econom, posezi toate celelalte virtuți...

Pentru a suta oară îmi cita exemplul unui tînăr din Bayeux, căruia tatăl său, un foarte bogat industriaș, îi dădea două mii de franci pe lună ca să trăiască la Paris. Tînărul ducea o viață modestă. Se îmbrăca și mînca asemeni unui om sărac. Nu se ducea nicăieri. Abia cheltuia o sută de franci pe lună și, cu economiile ce le făcea, cumpăra acțiuni ale căilor ferate și rente de stat.

— Este sudlim ! adăuga, bătîndu-mă pe obraz ! O astfel de turtare este sudlimă... Fii econom, dăicțaș. Făcînd economii, un dan... nu este un dan... ci doi dani, cum spune nevasta mea care le știe te toate. și atoi...

Punîndu-și pălăria pe o ureche, strengărește, și învîrtindu-și în aer bastonul, sfîrșea glumind :

— Și atoi, asta nu înseamnă să nu te distrezi, dăiatule. Trebuie să-ți tetreci tinerețea !

Credea că astfel mă învaţă ce-i viaţa şi mă pregăteşte pentru luptele ei.

Un trup uscat, osos, foarte lung, cu un obraz roşu, a cărui epidermă, în unele locuri, se jupuia, un nas în vînt, scurt, cu nările depărtate, părul de un blond verzui, aşezat în şuviţe mici pe tîmplele uscate, aceasta era doamna Eustoquie Robin, care cunoştea „toate lucrurile vrute şi nevrute". Era cu neputinţă să întîlneşti o femeie mai pocită. Urîţenia ei fizică era mărită de maniile ei caraghioase, cu care ai fi zis că îi făcea plăcere să le sublinieze. Cînd vorbea, avea un fel piţigăiat de a desprinde fiecare silabă între două aspiraţiuni, care iritau nervii ca şi frecatul unui deget pe un geam umed. Fiecare cuvînt îl însoţea de zîmbete cu înţeles, de fîţîieli, de reverenţe, o întreagă serie de gesticulaţii stîngace şi poze pretenţioase, care dădeau trupului său înfăţişarea unui manechin dezarticulat. Urmărită de dorinţa de-a fi centrul preocupării tuturor, se plîngea ba de dureri de cap, ba de pintece, ba de piept, suspina, sufla, pînă cînd cerea voie să-şi desfacă şireturile corsetului.

— Uf ! spunea ea... Nu că m-ar strînge prea tare... Dimpotrivă... Dar în toate serile la ora asta mă umflu, mă umflu foarte tare... Sînt foarte neliniştită... Ce credeţi, domnule Dervelle, despre aceasta ?

— Puţină dispepsie, fără îndoială, spunea tata... Funcţiunile sînt bune... regulate ?

Şi doamna Robin, coborînd ochii, se alinta sclifosindu-se :

— Dumnezeule, da... aproape da... Adică... În sfîrşit... Ah ! medicii pun unele întrebări ce depoetizează, nu-i aşa, draga mea doamnă ? În adevăr nu mi-ar plăcea să fiu medic... Trebuie să vezi toate

mizeriile vieții... Și apoi, mi-e groază de bolnavi... Am oroare !

Eu n-o puteam suferi fiindcă pătimisem din cauza răutății ei. Doamna Robin avea doi fii : unul, Robert, de douăzeci și trei de ani, soldat în Africa, despre care ocoleau vorba și care nu venea la Viantais niciodată ; celălalt, Georges, cu doi ani mai mic decît mine, o biată ființă bolnăvicioasă și diformă pe care mamă-sa îl arăta rar, fiindu-i rușine de chipul lui șters, de picioarele lui mici și strîmbe, de corpul slab de copil întîrziat și nelatimp venit... Chipul meu, care părea drăguț, și sănătatea îmi dădeau față de nenorocitul avorton o superioritate care mă făcea să-l iubesc cu duioșie. Era de altfel bun, blînd și atît de resemnat ! Aș fi dorit să-mi fie tovarășul obișnuit de jocuri, aș fi fost fericit să-l pot proteja și să mă slujesc de puterea mea în folosul slăbiciunii lui. Și el o dorea. Citeam aceasta în privirile lui rugătoare, care se îndreptau spre mine cu elanul sufletului său apăsat și plîngăreț, privirea lui de prizonier, doritor de soare și de libertate, privirea lui visătoare, care, prin ferestrele închise, se agăța cu deznădejde de zborul păsărilor, ca să se suie, purtată pe aripile lor, în lumină, în infinit... Însă doamna Robin punea mereu între noi umbra ei geloasă, umbra ei înaltă și aspră ca un zid de piatră. Ne despărțea veșnic și nu ne lăsa să fim văzuți împreună, căci în felul acesta făceam să reiasă mai tare urîțenia fiului ei.

Lovită atît în mîndria ei de mamă, cît și în amorul propriu de femeie, ura tot ce era tînăr, frumos și plin de viață. Mă ura pe mine, obrajii mei rumeni, brațele solide, sîngele curat și cald care curgea sub pielea mea. I se părea că le furasem fiului ei și-mi cerea

socoteală de decepțiile și suferințele pe care le simțea. Adesea mă călca pe picioare, atît de tare, încît din cauza durerii îmi dădeau lacrimile. Apoi se scuza de neîndemînare, cu mii de gesturi ipocrite. Cînd mă găsea singur, mă pălmuia, dădea cu piciorul și cu pumnii în mine. Cîteodată, în vreun colț, mă ciupea de braț pînă la sînge, spunînd cu o voce mieroasă : „Dragul de el ! O ! Cît e de drăguț !“ Pe cînd buzele ei subțiate și uscate de ură se schimonoseau într-un surîs oribil.

Într-o duminică, pe cînd ne plimbam de-a lungul unui dîmb foarte înalt, dîndu-mi ușor cu cotul, mă făcu să cad de pe povîrniș. Cînd m-am ridicat de acolo, aveam încheietura mîinii scrîntită, obrazul zgîriat de mărăcini și trupul plin de vînătăi. Nu mă plîngeam părinților, de frica unor persecuții mai crude și apoi, cum doamna Robin nu vorbea despre mine decît în termeni drăgăstoși și plini de admirație, mama o iubea cu atît mai mult cu cît îi eram de drag.

— Hai ! Albert... micuțule... fii drăguț cu doamna Robin... Este așa de bună cu tine.

Această recomandare, pe care o auzeam mereu, mă întărîta, îmi revolta sentimentul de dreptate. Dar ce puteam să fac ? Nu m-ar fi crezut. Dacă aș fi spus ceva, poate că m-ar fi pedepsit.

În toate zilele, afară de joi, familia Robin venea și petrecea serile la noi. Mama și doamna Robin coseau, vorbeau despre gospodărie, se plîngeau de scumpirea prețului cărnii.

— Nici pîinea nu mai are un preț fix !... E scandalos !... Așa că nu-i de mirare să vezi pe umerii doamnei Chaumier, brutărița, șaluri pe care noi celelalte nu ne putem permite să le purtăm... Zău ! cu banii pe care-i avem !

Cuvîntul acesta : *bani*, răsuna pe buzele lor cu o îndărătnicie care mă scotea din minți, care mă supăra ca și un cuvînt obscen.

Domnul Robin și tata jucau pichet, gravi, gînditori, pregătind într-o tăcere dușmănoasă cîte un *marți* formidabil și cîte un minunat *nouăzeci*. Cîteodată, vorbind politică, tremurau gîndindu-se la amintirile sîngeroase din 1848, și rămîneau uimiți în fața meritelor domnului de Gueronnière, comparîndu-l pe Jules Favre cu Marat.

— A venit odată să tledeze la Dayeux, spunea domnul Robin. L-am văzut... Ah ! trietene ! ce înfricoșătoare figură are ! Te înstăimîntă, însă, cu toate astea, să fim drepți, vorbește dine... Tot ce stune, știți, e minunat !...

Dumineca, se organiza o partidă de bog [1], cu preotul Sortais. Deși cîștigurile se ridicau la niște sărmane boabe de fasole, doamna Robin era foarte doritoare de cîștig și cerea oricui, la cea mai mică bănuială, să se conformeze regulii scrise.

În calitate de om obișnuit cu întortocheatele interpretări judecătorești, domnul Robin era însărcinat să explice, să comenteze, să discute, să judece.

— Dog-ul, afirma el, luîndu-și înfățișarea unui președinte de la Curtea cu juraţi, dog-ul nu este ca și Codul... Cu toate acestea, evident că ratorturile, atrotierile și voi zice chiar analogiile...

În cele din urmă, aranja totdeauna neînțelegerile în favoarea nevestei lui.

Sub pretext că nu găsiseră nici o casă potrivită, ca să se instaleze cu mobilele lor, lăsate la Bayeux sub paza unei mătuși, familia Robin ocupa provizoriu

[1] Bog = joc de cărți, un fel de „piticul galben". (N.T.)

etajul întîi al unei case pe care le-o închiriase domnișoarele Lejars, două fete bătrîne, bogate și bigote, voluminoase și plimbărețe, care umblau îmbrăcate la fel, care aveau niște guși monstruoase -- adevărate curiozități din Viantais. Apartamentul era trist, mic și avea numai mobilierul strict necesar. Robinii n-aveau servitori și nici nu primeau pe nimeni.

— Cum vreți, se scuza doamna Robin, să-i silim pe prietenii noștri să vină într-o cocioabă ca asta, în care locuim ? Cînd o să avem însă la dispoziție o casă, cînd o să ne aducem mobilele !... Apoi atunci !...

Reticențele, privirea și clătinarea corpului care le întovărășea ascundeau promisiunea unor serbări negrăit de frumoase, dineuri extraordinare, nebănuite în tot ținutul. În fraza aceasta „Cînd avem să ne aducem mobilele", rostită pe un ton misterios și plin de făgăduințe, era o izbucnire de lumini multicolore, o înmărmurire în fața argintăriei, cristalurilor, porțelanurilor. Vedeai cum se aprinde flacăra roșie a unor vinuri rare, cum defilează obiecte împodobite, cum se înalță arhitecturi parfumate de biscuiți și nugate, cum se leagănă ciorchini de fructe aurite, ceea ce îi făcea pe locuitorii din Viantais să spună :

— O ! Robinii... Se pare că nimeni nu știe să primească lume ca ei !... Aveți să vedeți, cînd au să-și aducă mobilele...

Erau consultați despre chestiunile de etichetă, despre „ceea ce se face" și despre „ceea ce nu se face", despre felul simbolic cum se servește desertul, problemă gravă și pasionantă. De cîte ori primeau să cineze la noi, domnul Robin spunea :

— O ! vă datorăm atîtea cine !... peste o sută. Este rușinos !... Cînd însă avem să ne aducem mobilele !...

Se vorbea apoi de acele mobile faimoase, pentru care casele din Viantais erau sau prea mari, sau prea mici, sau prea întunecoase, sau prea luminoase, sau prea bătute de soare, sau prea umede. Doamna Robin povestea despre splendorile din dormitorul ei, tapisat cu rips bleu ; despre cele din salonul tapisat cu damasc galben. Vorbea despre lenjeria ei brodată cu roșu ; despre paharele aurite ; despre serviciul de cafea chinezesc, de care nu se servea niciodată, fiind prea fragil, și care împodobea vitrina bufetului și biblioteca de acaju. Domnul Robin se lăuda cu bogăția colecției lui de lichioruri, care avea „un contartiment" turn, pentru țigări, și biroul său, un „dirou de stejar sculptat și secret".

— În sfîrșit, zicea, veți vedea toate acestea cînd vom aduce modilele !

Adevărul era că Robinii, încrezători în promisiunile senatorului care-i proteja, așteptau o viitoare avansare și nu voiau să plătească spezele a două mutări. Așteptară timp de doisprezece ani, în casa domnișoarelor Lejars și, timp de doisprezece ani, nu încetară să se scuze la fiecare nouă invitație.

— O ! vă datorăm atîtea cine !... Este în adevăr rușinos !... Cînd însă o să ne aducem mobilele !...

Mama nu se înșelase. Robinii sunaseră la poartă. Sosiseră, el respirînd puternic, cu chipul învăluit într-un fular cu carouri albe și negre, învîrtit de trei ori în jurul gîtului, ea, schimonosindu-se sub gluga unei pelerine roșii, scurte, care avea pe margini, ca ornament, o panglică de catifea neagră !

— Ce vreme, prieteni ! exclamă domnul Robin, sforăind ca un cal bătrîn. Ce vreme !... Și daraometrul coboară mereu.

Doamna Robin își rotunji gura, luînd un aer afectuos și mîhnit.

— Tocmai spuneam adineauri pe cînd mîncam, bărbatul meu și cu mine : „Numai de nu l-ar chema pe bietul domnul Darvelle nici un bolnav pe un asemenea timp ! Sărmanul doctor... Ce meserie grea... noaptea... E-așa de întuneric !...“

— Adevărul este, răspunse tata, că pe-un asemenea timp nimeni nu prinde curaj... Dar, ce vreți ?... Cînd trebuie, trebuie... Și nici măcar nu ești sigur că ți se plătește. Iată ce este mai trist ! În afară de asta, oamenii săraci... sînt cei mai pretențioși !

— Zău, spuse domnul Robin, lor nu le pasă de alții, ha ! ha ! ha !

Mama o ajută pe doamna Robin să-și scoată pelerina cu glugă și mantoul.

— Și pe micuțul Georges, întrebă ea, nu l-ați adus ?

— Pe un asemenea timp, dragă doamnă... Și apoi este puțin cam suferind... tușește mult... Închipuiește-ți că nu mi-am adus nici lucrul... vremea urîtă... mă face tare leneșă, tare leneșă... Îmi simt toate mădularele frînte, iar capul îmi este greu.

Zărindu-mă, veni spre mine, cu mîinile întinse :

— Dragul de el, nu-l văzusem... Mereu drăguț, și mereu cuminte !... Sărută-mă, drăguțule.

Și îmi întinse buzele să i le sărut, oribilele ei buze palide, care mi se păreau mai scîrboase decît gura unei fiare sălbatice.

Toată lumea se așeză în jurul unei măsuțe, lîngă sobă, și tata spuse grav :

— Prieteni, am să vă anunț o mare noutate.

Robinii ridicară capetele curioși și gînditori.

— Ei bine ! Iată... Abatele Jules se reîntoarce în Viantais !...

Judecătorul de pace tresări pe scaun, gura i se deschise nemărginit de mare și rămase cîteva secunde căscată de mirare. El strigă :

— Adadele Jules ?... ce spui !

— Am primit o scrisoare de la el azi de dimineață, urmă tata. O ! numai două cuvinte. Îl așteptăm de pe o zi, pe alta. Asupra intențiilor lui, nu spune nimic.

— Vine ca să rămînă aci ? Sau nu face decît o călătorie, să vă vadă ?

— Să rămînă !... Sau, cel puțin, așa am înțeles din scrisoarea lui... Bineînțeles, nici nu pomenește ce a făcut la Paris... O mai fi preot ?

Tata părea că vrea să vadă în ochii judecătorului de pace o idee, un sfat. Toate îndoielile îl năpădeau din nou. Sînt sigur că, în această clipă, în minte, îi apărea abatele Jules, cu o barbă laică, lungă, deasupra unei redingote de răspopit.

— Na, na, na ! zise domnul Robin. O să-l cunoaștem pe acest vestit adade !

— O să avem încă o liturghie, dumineca, spuse doamna Robin, mulțumită... Asta nu-i rău !... De cînd domnul Desroches, vicarul, a fost numit capelan la Blandé, serviciul religios suferă.

Adresîndu-se apoi mamei, o întrebă :

— Domnul preot a aflat ?... Ce spune ?... Ce crede ?

— Ah ! suspină mama, domnul preot e încîntat... De altfel el e încîntat de toate, doar știți bine... Nu vede răul nicăieri... totuși ar trebui să-l cunoască bine pe abate !... Fără să socotesc toate neajunsurile pe care le vor avea împreună... Are să fie nostim !...

— Dar cu ce titlu se va stabili aici domnul abate ?

— Nu știm... Ca un preot oarecare, fără îndoială !

Și adăugă, cu o voce în care se simțea toată nemulțumirea :

— Un preot oarecare... Un om care ar fi putut ajunge episcop, dacă ar fi vrut, și care ar fi putut face atîta bine familiei... l-am fi putut îndruma pe Albert spre cariera eclesiastică... În loc de asta, nu știm ce are să ni se mai întîmple.

Doamna Robin se răsuci pe scaun, legănîndu-și pieptul slab, iar pe buze îi apăru un zîmbet acru.

— Ce vrei, dragă doamnă ? o îmbună ea. Ce a fost, a trecut !... Interesant pentru dumneavoastră e că revine... Desigur că vă bucurați de reîntoarcerea lui.

Mama ridică ușor din umeri.

— Într-un fel, da ! într-un fel, nu... Dumneavoastră nu-l cunoașteți.

— Nu știu decît un lucru, răspunse doamna Robin, cu gravitate... Că e preot !... În sfîrșit, totdeauna e mai bine să ai o rudă în apropiere... Îl îngrijești, îl supraveghezi, știi ce face... și poți să iei o hotărîre dacă lucrurile nu merg cum trebuie...

— Știu bine, zise mama... e un avantaj...

— În timp ce de departe, Doamne, poți să te aștepți la orice, adică la nimic... Nu intriganții lipsesc astăzi... Și apoi, ascultă-mă, nu trebuie să judeci nimic fără o cercetare prealabilă. Poate că domnul abate s-o fi schimbat !... Dar dacă se întoarce bogat ?

Un fulger trecu prin ochii mamei, dar se stinse repede. Dînd din cap cu tristețe, mama suspină :

— Ar fi de dorit pentru el ! Dar abatele Jules nu-i un om dintr-aceștia !... Dacă s-a schimbat, s-a schimbat în rău, iată ce cred... Și poate că vom fi nevoiți să-i dăm de mîncare, peste toate celelalte !... Parisul e-așa de mare, și așa de ademenitor ! Se petrec acolo atîtea lucruri ciudate, și oamenii de acolo sînt așa de ticăloși !

— Luxul !... luxul ! spuse domnul Robin. La Taris luxul tierde lumea ! Nu știu ce să mai scornească să-și cheltuiască banii. Astfel, la senator în vestibul sînt doi negri turnați în bronz de trei ori mai mari decît mine și care țin în mîini făclii aurite ! De necrezut ! Seara se aprind singure ! Am văzut chiar eu asta !

— Mie — îndrăzni tata să spună — într-o seară, la teatru, mi-a arătat-o cineva pe George Sand... Ei bine ! era îmbrăcată bărbătește !... Eu cred că și Jules, de asemenea, a trebuit să se îmbrace ca ceilalți oameni !... Nu cred să fi folosit prea mult sutanele la Paris !... La George Sand se vedea bine că e o femeie... Se vedea chiar foarte bine.

— Îngrozitor ! spuse cu dezgust doamna Robin, care întoarse capul și dădu din mînă, ca și cum ar fi vrut să gonească o muscă plictisitoare.

Tata era gata să povestească unele amănunte explicative și vesele. Mama îl opri, arătîndu-mă cu ochiul, căci atunci cînd nu se discutau chestiuni medicale erau foarte severi de față cu mine în alegerea cuvintelor.

Conversația continuă în jurul abatelui Jules, și tata trebui să-i povestească viața, de cînd era mic și pînă la plecarea la Paris. Cu toată curiozitatea ce mi-o stîrneau întîmplările acestea atît de însemnate, din pricina somnului și a nesuferitei prezențe a doamnei Robin, n-am putut reține multe lucruri din povestire. N-am reținut decît exclamațiile scandalizate ale prietenilor noștri, care întovărășeau fiecare episod ceva mai viu.

— Este oare cu putință, Dumnezeule ?... Un preot ?

Îmi amintesc de asemenea că a urmat o discuție aprinsă despre o doamnă Boulmère, care, cu cîteva

zile înainte, murise pe cînd năștea, și îl revăd încă pe tata explicînd boala.

— Înțelegeți... Uite... uterul, sau mitra, dacă vreți, este ca un balon. Partea umflată se află sus, nu-i așa ? Atunci, aceasta apasă...

Apoi continuară discuția despre abatele Jules. Era ora zece și jumătate cînd Robinii plecară.

— Gîndiți-vă bine, spuse înspăimîntătoarea doamnă Robin punîndu-și capișonul. Nu zoriți nimic. Nu se știe niciodată ce poate ieși... Și apoi, dacă aveți nevoie de noi, de ajutorul nostru, îndrăzniți... Vă iubesc atît... Îl iubesc așa de mult pe micuțul Albert al vostru !

Tata și domnul Robin vorbeau împreună.

— Toate femeile ? spuse el.

— Nu... nu !... răspunse tata... trebuie să fi fost altceva !... Ce-o fi învîrtit la Paris ?

III

Înainte de a merge mai departe, îmi veți îngădui să povestesc trecutul abatelui Jules și să evoc această ciudată figură după amintirile personale pe care le am și cercetările pline de zel pe care le-am întreprins pe lîngă persoanele care l-au cunoscut, în feluritele locuri unde a trăit.

Bunica era fără îndoială femeia cea mai iubită și cea mai respectată din Viantais. Pot spune, fără exagerare, că era venerată ca o sfîntă. Se purta cum nu se poate mai blînd cu toată lumea. Mila ei față de săraci era fără margini. Fiică de țărani, păstrase cu credință portul țărănesc, deși căsătoria îi dădea un rang în burghezia ținutului. Era o fire modestă, cu sentimente foarte delicate și mult bun-simț — poate puțin prea bigotă. O văd ca acum, stînd într-un fotoliu cu perne de mătase naturală, mică de tot, ghemuită și zbîrcită sub o scufă nouă, albă, care-i dădea chipului său de bătrînă nuanțe de ceară delicată. Împletea, împletea fără încetare ciorapi, veste și rochii pentru săraci. Cît era de harnică și de iute, în ciuda vîrstei care o gîrbovise și în ciuda bolii care îi

înțepenise degetele ! În toate diminețile mergeam să o văd, sau, mai de grabă, slujnica mă ducea la ea și, înainte de a o săruta, priveam, pe cămin, un cățel de lemn, sub coada căruia găseam în fiecare zi o monedă de cincizeci de centime. Ea făcea pe mirata, rîdea și striga amenințînd cu andreaua :

— Cum ! iar și-a făcut băncuța cățelușul acesta !... ce șiret cățeluș.

Cu toate că era tristă în fundul sufletului său, fiindcă suferise mult, avea pe buze un zîmbet încîntător care te făcea să ai încredere în ea și s-o iubești.

Dar acest surîs ascundea multe lacrimi. Lacrimi de copil, lacrimi de femeie, lacrimi de mamă. Blîndă din fire și cu o sensibilitate mai aleasă decît ale celorlalte fete de țară, petrecuse o copilărie aproape dureroasă, neîncetat rănită de asprimea ființelor și duritatea obiceiurilor. Nu fiindcă disprețuia mediul în care se născuse și visa să trăiască într-o lume mai aleasă ; ea ar fi vrut să vadă în jurul ei mai multă bunătate, mai multă delicatețe, mai multă blîndețe. Apoi se măritase. Bunicul, pe care nu l-am cunoscut, era, după cît se pare, un om foarte violent, un despot, un afemeiat și un mare bețivan. O maltrata, cum maltrăta pe toată lumea, fără motiv și milă. Fiind crescător de cai, era silit de meserie să se ducă prin iarmaroace îndepărtate și să trăiască cea mai mare parte din timp prin hanuri, cu geambașii. Fără îndoială că acolo învățase aceste obiceiuri urîte.

A murit în urma loviturii ce i-o dăduse un cal în pintece, la bîlciul din Chassans, și bunica a rămas văduvă fiind încă tînără, cu trei copii, tata, tușa Athalie, moartă la optsprezece ani, bolnavă de piept, și unchiul Jules.

Nu se mai pomenise un copil ca Jules : ascuns, cicălitor, crud. Nu simțea plăcere decît făcînd isprăvi rele. Fratele și sora suferiseră mult din cauza lui. Mama ajunsese la disperare. Rugile și pedepsele ei se dovediră zadarnice ! Mustrările și cuvintele ei îi îndîrjeau mai tare firea lui de neîmblînzit.

— Îi seamănă leit lui tată-său, își zicea plîngînd biata femeie.

Și, în adevăr, observa îngrozită la fiul său aceleași gesturi, aceleași priviri care le avea bărbatul ei, cînd după o îndelungată lipsă se întorcea acasă, zbierînd, injurînd, dulmind a vin de han și a bălegar de grajd.

La colegiu, unde fu dus foarte curînd, Jules își bătea camarazii, îi pîra și se revolta împotriva profesorilor. Era însă foarte inteligent, muncitor și ieșea veșnic întîiul în clasă. Grație silinței fusese dat afară numai de vreo douăzeci de ori. Întors acasă, instinctele nenorocite, favorizate de o viață liberă și leneșă, se dezvoltară. Prin conduita sa dezmățată scandaliză ținutul. Umbla prin cîrciumi și fura din casă. Nu i se putea face nici cea mai mică observație că-i sărea țandăra și amenința că sparge tot. Cînd se supăra, toată lumea tremura în fața lui. După ce îi trecea criza, rămînea ore întregi bolnav, cu capul amețit, palid de tot, întocmai ca un epileptic doborît de boală.

Cînd mama îl întreba pentru ce carieră voia să se pregătească, nu-i răspundea nimic, fluiera și-i întorcea spatele. Ea încercă să-l bage la un avocat din Mortagne ; dar, la trei luni, fugi, după ce mîzgăli o cantitate mare de coli timbrate cu desene obscene. În același timp fu cuprins de o mare patimă pentru citit ; citea orice : romane, versuri, cărți de știință, filozofie, ziare revoluționare pe care i le împrumuta

farmacistul, un vechi republican exaltat și dement, care nu visa decît ghilotine și fericire universală. Amîndoi plănuiau vagi cataclisme și răsturnări extraordinare a ordinei sociale. Jules se distra exprimînd, în fața maică-si, opinii înspăimîntătoare care o făceau pe nefericita văduvă să exclame cu durere :

— Dumnezeule ! Este oare cu putință ca acesta să fie fiul meu ?

Într-o zi, cînd tocmai se gîndise serios să-l îmbarce pe un vapor, sau să-l trimită într-o casă de corecție, Jules îi spuse că vrea să se facă preot. Cînd auzi una ca asta, scoase un țipăt, ridică ochii spre cer și își acoperi fața cu mîinile ca și cum ar fi auzit un blestem groaznic.

— Sfîntă Fecioară !... Tu, preot !... Un netrebnic ca tine ! Înseamnă să-l jignești pe Dumnezeu spunînd asemenea lucruri.

— Vreau să mă fac preot ! repeta Jules cu hotărîre. Asta-i tot !

El se încăpățînă, țipă, se înfurie, amenință :

— Vreau să mă fac preot ! La dracu !... preot vreau să mă fac.

Bunica leșină, spunînd :

— Am dat naștere anticristului !... Iartă-mă, Doamne !

Se sfătui cu preotul, care nu văzu în această voință extraordinară și atît de extraordinar exprimată decît o grație neașteptată a cerului, un miracol. Preotul simți chiar o mare bucurie. Doamna Dervelle suspină.

— E un miracol !... un mare miracol. Duminică de pe amvon am să înștiințez întreaga parohie !... Vai, ce miracol !

Doamna Dervelle suspină :

— Înjură însă, domnule preot, înjură ca un păgîn...

— La, la, la, la ! Înjură, înjură !... Evident, înjură. Este spiritul răului, care fuge din el, scumpă doamnă. Jules vrea să se facă preot !... A ! mulțumiți din suflet bunului Dumnezeu. Pentru mine aceasta este una dintre cele mai strălucite victorii ale credinței. Asta îmi amintește de sfîntul Augustin. Da, fiul domniei-voastre va fi un al doilea sfînt Augustin. Ce onoare pentru domnia-voastră, pentru parohie, pentru biserică ! A ! este un mare miracol !

— Părinte, părinte, gemea nenorocită, oare nu vă înșelați ?

— Nu... Nu ! liniștiți-vă, bună doamnă... nu ! nu mă înșel !... este un extraordinar miracol... Voi face mîine o liturghie, în care îi voi mulțumi lui Dumnezeu pentru faptele lui miraculoase... Nu ! nu mai plîngeți, liniștiți-vă...

După două luni, Jules intră la seminarul din S.

Cărui sentiment îi dăduse oare ascultare, cînd luase această hotărîre neprevăzută ? Își închipuise că meseria de preot îi va oferi o viață independentă și ușoară, în comparație cu celelalte meserii ? Nu se lăsase condus decît de gustul ce-l avea pentru excesive mistificări și sfidări nelegiuite ? Poate că nu era chiar atît de pervertit pe cît îi plăcea să arate ? Ideile condamnabile, afișate cu lăudăroșenie, poate că nu erau decît la suprafața firii lui, ca o mască și poate, în fundul inimii, păstra nepieritoarea sămînță a educației creștine ?

Nu s-a știut niciodată, căci Jules rămase toată viața o enigmă de nepătruns.

Totuși, anii pe care-i petrecu la seminar însemnară, în viața lui, o nouă epocă de energice sforțări spre bine și de aprinsă luptă împotriva firii lui. Fie din pricina ambiției de-a ajunge la vreo înaltă demni-

tate ecleziastică, fie din pricina căinței sau a rațiunii, el se încrîncenă în lupta de a-și înfrînge firea revoltată, încercă să se mlădieze în fața disciplinei pe care o nesuferea, să se eclipseze în fața umilinței, nu prin rugăciuni și prin ascultătorul respect al practicilor evlavioase, cum fac cei slabi, ci printr-o întărire oarecum musculară a voinței sale, printr-o tensiune să spunem așa fizică, a tuturor facultăților sale intelectuale. Vai ! în ciuda curajului său, avea puternice recăderi în ale răului, o sporire a instinctelor-rele, atît de neașteptate și atît de violente, încît dădeau peste cap, într-o clipă, toate strădaniile de apărare, încet și greu construite de el, ridicîndu-le împotriva lui. Și trebuia s-o ia de la capăt. Această luptă îndărătnică între spirit și trup, această contradicție nervoasă și morală a spiritului și a trupului, pe care și le impunea, îl împiedicară pe Julcs de a se modela potrivit manierelor celor din jur, de a căpăta ceea ce se numește aerul casei. Dimpotrivă, trupul său mare, deșirat, își scoase în evidență colțurile aspre, reliefurile strîmbe și nu cunoscu niciodată duioșia gesturilor blînde, bunătatea șireată, mîngîierile prefăcute, zbuciumata frămîntare și tăcerea plină de șoapte a sacristiilor și confesionalelor.

Slujit de o memorie uimitoare și avînd o foarte vie înțelegere a lucrurilor, nu întîrzie să fie remarcat de profesori și chiar să-i neliniștească. Îndrăzneala ideilor, înclinarea spre discutarea cu patimă a dogmelor, tendințele lui de a amesteca vagi aduceri-aminte științifice cu ideile filozofice condamnate de inflexibilitatea barbară a doctrinelor teologice, flacăra unei elocințe pătimașe cu care își incendia compozițiile cele mai abstracte și mai ales sila lui de neînvins față de îndeplinirea riturilor sacre, pe care

elevii erau obligați să le *repete*, cum fac actorii cu o comedie, toate acestea și, mai ales, abaterile involuntare ale conduitei lui de a sta la o parte îl emoționară pe superior, care crezu de datoria lui să semnaleze episcopului pericolul. Episcopul, un bătrîn bun și iertător, după o adîncă chibzuință, spuse că motivele se datoresc fără îndoială focului aprins al tinereții și austerităților rînduielilor clericale. Potolirea adusă de rutină îl va liniști. Lucru straniu la un om șovăielnic : începu să-l simpatizeze pe Jules, să se intereseze de viitorul lui, pentru că nu semăna cu ceilalți seminariști. De mai multe ori îl făcu să iasă din seminar și îl pofti la masă. Departe de a se înfricoșa de purtarea îndrăzneață a protejatului său, se simți atras de această inteligență curioasă, de această voință ursuză, „care aducea un aer nou“ în ceea ce era obișnuit să vadă și să audă în jurul lui. Cum, într-o zi, marele vicar arătă unele îndoieli asupra seriozității vocației lui Jules și spuse înclinîndu-și capul peste mîinile sale împreunate : „Sufletul său clocotește, Monseniore... clocotește îngrozitor... Mi-e tare frică să nu rămînă cucerit de necredință și de păcat“, episcopul răspunse :

— Avem să-l liniștim, domnule abate, avem să-l liniștim... Veți vedea că strengarul acesta va ajunge departe, foarte departe... Va face cinste Bisericii...

Apoi, după ce tăcu o clipă, cu glas plin de păreri de rău, adăugă :

— Ce păcat că este atît de urît și are trupul rău construit.

Jules nu-și iubea colegii și fugea cît putea de discuțiile și de jocurile lor. În timpul cursurilor și plimbărilor sta departe de grupuri, ca un sălbatic ; mergea călcînd cu sete, da cu piciorul în pietre ;

scutura copacii. Părea mereu pornit să distrugă cîte ceva. Mirosi murdăria prieteniilor suspecte între cei mai credincioși și cei mai bigoți dintre colegii săi, surprinse ciudate schimburi de scrisori și, adesea, îi făcea plăcere să-i tortureze cu glume cinice și cuvinte murdare, și să-i țină sub frica permanentă de un denunț, de o rușine publică, în fața profesorilor. Îi disprețuia pe tinerii aceștia dolofani și cu obrajii trandafirii, cu spirite de robi, cu suflete ignorante, care învățau credința cum se învață cizmăria și ascundeau sub aere supuse și bigote pofte grosolane de pedanți caraghioși, dorințe josnice de țărani refractari. Sporind neîncrederile originare ale firilor lor și ale urii noi împotriva jumătății de burghez, care nu era nici din rasa lor psihică, nici din clasa lor socială, aceștia îl detestau. Se temeau mult de el și, din cauza protecției „scandaloase" cu care-l susținea episcopul, din cauza mîniilor lui teribile și a crudelor bătăi de joc, vedeau în el, înspăimîntați, un apostol al ereziei viitoare, un iconoclast, un trădător al credinței, „un Lamennais". Căci, în rarele clipe cînd își permiteau să gîndească liber, Lamennais reprezenta pentru ei ultima incarnație a diavolului. Jules termină fără prea mari încurcături studiile religioase și cînd ieși din seminar fu numit secretar al Monseniorului, la episcopie.

În ziua aceea, doamna Dervelle uită de neliniștile petrecute și se bucură din plin de fericirea de a fi mamă. Ea se duse la preot, cu sufletul răscolit de o satisfacție atît de duioasă, încît i se păru că e întovărășită de îngeri, cîntînd imnuri, spre paradisuri de lumină.

— Ei bine ! doamnă, spuse bunul preot, care strînse cu simpatie mîinile scumpei enoriașe. Ei bine ! ce

v-am spus ? Este un miracol, da sau nu ?.. Este un miracol, nu-i așa ?

Ea nu găsi cuvinte destul de mari și destul de nobile ca să-și exprime recunoștința. Cu gîtul sugrumat de emoție, sfîrșită de puteri și încîntată, nu putu decît să bîlbîie :

— O ! domnule preot... domnule preot...

— Ei ! Ei ! ai să mă crezi altădată, doamnă, sfîntul Toma necredinciosul ! Și încă nu s-a sfîrșit... Fiul d-voastră va ajunge episcop, dragul de el !... Episcop, ascultați ce spun, după cum doi și cu doi fac patru...

Episcop ! Despre aceasta era vorba acum. Ea îl vedea sub cupole uriașe, strălucind de aur, purtînd tiara cu trei coroane, poruncind sufletelor regilor pămîntului prosternați la picioarele lui.

Conform unei vechi tradiții, înduioșătoare, abatele Jules, își celebră prima liturghie din biserica Viantais, în mijlocul unui fast neobișnuit, înconjurat de toată populația care-l cunoscuse de copil.

Se întîmplă, cu această ocazie, un fapt demn de ținut minte, despre care se mai vorbește în ținut și se va mai vorbi mult timp. Tînărul preot se urcă în amvon și de acolo, în fața tuturor, mărturisi toate rătăcirile și greșelile ce le săvîrșise. De la cele dintîi cuvinte, mulțimea de credincioși încremeni de uimire.

— Scumpii mei frați, spuse cu o voce surdă și tremurătoare, sînt un mare păcătos. Viața abia începe pentru mine și totuși sufletul meu este mai greu încărcat de crime, mai încărcat de nedreptăți decît acelea ale bătrînilor desfrînați și ale cuceritorilor. Am trăit în mijlocul vostru această viață rea. Am crescut în îndoială, în revoltă și desfrîu. În mijlocul vostru, care ați fost martorii mîhniți ai anilor mei de plîns, vreau să-mi lovesc pieptul. Scandalului public, tre-

buie să-i urmeze umilința publică. Aceasta este bine, drept, creștinește. Nu este de ajuns ca pocăința să sălășluiască în singurătatea mută a conștiinței. Ascultați : am renegat pe Dumnezeu și am blestemat sîntul său nume ; am jignit durerile lui Christos și am pîngărit pîntecul radios, de nouă ori imaculat, al Fecioarei Maria. Mi-am disprețuit mama, ființa sfîntă care m-a născut, și am urît pe oameni, frații mei de durere. Am mințit, am furat, am dat cu piciorul în infirmi și săraci, acești melancolici aleși ai cerului. Vînd atentate criminale și avînd carnea aprinsă de pofte monstruoase, fără remușcări, fără șovăiri, m-am apropiat de Altar și am oferit trupului scump al Salvatorului, patul plin de noroi al unui suflet nelegiuit. În sfîrșit, am dorit femeia aproapelui meu ; am aprins desfrînarea în inimile fetelor tinere și pe cîmpii, sub infinita privire a lui Dumnezeu, ca un țap murdar, am săvîrșit păcatul dragostei...

Pronunță aceste ultime cuvinte cu o voce tare și tremurătoare. Atunci se auzi în biserică lungi șoapte care fură acoperite curînd de zgomot de scaune, mișcate cu sfială, de hm, hm-uri de tuse înspăimîntată, prin care de la ușă pînă la altar își arătau unul altuia uimirea. Preotul se cutremură în jilțul lui, de parcă ar fi fost zguduit de o descărcare electrică ; și, fapt inexplicabil, miraculos, orga scoase un sunet de suferință, care străbătu toată bolta și se pierdu în cor, deasupra diaconilor și a cîntăreților înmărmuriți.

— Am săvîrșit păcatul dragostei ! repetă abatele Jules, cu toată puterea.

Glasul său zgudui lăcașul. Își lovea pieptul cu furie, mînecile stiharului zburau în jurul lui ca niște mari aripi înnebunite.

Atunci, reaminti una cîte una greşelile trecute şi le expuse cu o nemiloasă duritate, golindu-şi fundul inimii de toate gîndurile perverse, de toate ruşinile ascunse, cu care se murdărise. În faţa spectacolului dat de acest om, care, asemenea celor ce căutau martirajul, se flagela, îşi rupea şi sfîşia rănile sîngerînde cu propriile degete, sub teroarea loviturilor voluntare, risipind bucăţi din carnea sa şi picături de sînge ; credincioşii, la început miraţi, apoi, chinuiţi de violenţa cuvintelor şi cruzimea biblică a mărturisirilor, suferiră o ciudată indispoziţie care-i tulbură. O mare nelinişte le sugrumă respiraţia, o suferinţă necunoscută le frămîntă pîntecele ; aveau o senzaţie groaznică şi nouă, senzaţia care te cuprinde privind un gimnast, evoluînd în gol, pe un trapez, deasupra unui abis. Două femei, foarte palide, sprijinindu-se cu greu de braţele scaunelor, ieşiră aproape leşinate ; alta strigă astupîndu-şi urechile :

— Destul !... Destul !...

Şi, din toate piepturile care gîfîiau, un acelaşi strigăt formidabil şi dureros se ridică spre amvon.

— Da !... Da !... Destul ! Destul...

Se opri. Nu mai avea suflu. Şi, în timp ce-şi ştergea fruntea de pe care sudoarea cădea din belşug, în timp ce readucea pe braţele sale mînecile prea largi ale stiharului, o minune !... O rază de soare pătrunzînd prin ornamentul vitraliului, în faţa amvonului. traversă biserica şi luminä figura predicatorului cu o stranie lumină de curcubeu. Toţi deodată ridicară capetele spre lumina vestitoare şi crezură că văd strălucind un sfînt. Dar un nor care trecu acoperi soarele şi aureola dispăru.

Abatele se potolise acum. El îşi urmă predica, scandînd cuvintele încet. Din aspră şi răzbunătoare,

vocea sa deveni blîndă și mîngîietoare. Lacrimile lăuntrice o făceau să tremure ușor, și îi dădea accente de o dragoste rară. Cu mîinile împreunate, cu privirea fixînd bolta, unde plutea încă fumul care murea al tămîiei, el cerea iertare oamenilor, sfinților, Fecioarei, lui Dumnezeu, cu pasiune, cu delir. Cerea milă chiar și lucrurilor.

— Și tu, la fel, Natură virginală și fecundă. ale cărei împreunări sînt iubite de Dumnezeu, ce acoperi cu viață minunată trupurile eliberate ale celor drepți. tu, pe care de atîtea ori am murdărit-o, tu, pe care te-am profanat, iartă-mă. Iartă-mă și dă-mi suferința, căci suferința este bună pentru acela care a păcătuit. Cînd îmi va fi foame, fii zgîrcită cu mine, cu pîinea și fructele tale ; cînd îmi va fi sete, refuză buzelor mele apa limpede a izvoarelor tale ; cînd îmi va fi frig, îndepărtează de mădularele mele înghețate soarele tău, adăposturile tale, refugiile tale. Fă ca picioarele mele să se zgîrie în spinii drumurilor, ca genunchii să-mî sîngereze pe povîrnișurile pietrelor tale. O, natură, fii nemiloasă și matern chinuitoare, cu acest firav, nerușinat, revoltat, și taie în lemnul cel mai dur și mai greu al pădurilor tale crucea mîntuirii, sub greutatea căreia. încovoiat, voi merge spre lumina eternă...

În ochii credincioșilor, se citea o nespusă emoție, care le contracta fețele, le apăsa piepturile. Pentru a nu izbucni în plîns, preotul făcea sforțări violente și strîmbături îngrozitoare. Cu obrajii umflați, cu creștetul capului congestionat, se sucea și răsucea în jilțul lui, tulburat. Pe banca lor, epitropii gravi abia își stăpîneau bărbiile, cu mîinile. Sughițuri înăbușite se răspîndeau pe nesimțite, repetate de la un capăt al

bisericii la altul... Abatele Jules sfîrși astfel, pe un ton de fierbinte rugăciune :

— Iubiții mei frați, și voi de asemenea, iubitele mele surori, dacă aveți milă de cel care se acuză și se căiește, cînd clopotele sună și îngenuncheați seara, pe pămîntul binecuvîntat sau la picioarele crucifixurilor familiare, o ! vă rog, adăugați numele meu la al morților iubiți pe care-i plîngeți, la numele acelora sărmani rătăciți pe care voiți să-i readuceți la Dumnezeu ; și ca melodia tristă și mîngîietoare a rugăciunilor voastre unite să ajungă la cel care judecă și iartă, iubirea recucerită a unui fiu nedemn, care jură să adore sfîntul său nume și să glorifice pînă la moarte Biserica lui indestructibilă...

Cînd coborî, suspinele pînă atunci reținute izbucniră umplînd biserica de o extraordinară învălmășeală de zgomote omenești, unele surde, altele ascuțite, altele asemenea unor cotcodăciri, altele unor zbierete, altele a unor nechezături, a unor animale scăpate din frîuri.

La trecerea abatelui, capetele se înclinară cu ochii umezi de lacrimi ca și cum ar fi trecut un sfînt. Entuziasmul era de nedescris și tulbura mințile. O mamă ieși în fața tînărului preot și îl rugă să-i binecuvînteze copilul, care se strîmba în brațele ei. O îndepărtă ușor.

— Sînt nedemn, soră.

Cîțiva se îngrămădiră să-i atingă marginile sfinte ale stiharului. Paracliserul și dascălul, care mergeau înaintea lui, înspăimîntați, se împleticeau pe picioare ca niște beți, strigînd fără nici un respect pentru locașul sfînt :

— La o parte !... La o parte, voi ceilalți, femeile naibii...

Deodată, orga începu să cînte și acoperi zgomotul mulțimii printr-o melodie triumfală vioaie... Liturghia continuă...

La casa parohială avu loc o masă mare, la care fură invitați toți preoții și personajele însemnate din plasă. Înainte de a se trece în sala de mîncare, bunul preot Sortais, cuprins de emoție, se apropie de abate.

— Copilul meu, dragul meu copil, exclamă el... Ce frumos a fost ! Ce mare, ce măreț, ce sublim exemplu ai dat !... Ce frumos a fost !... Vezi, am plîns... plîng încă, iată... Ce frumos a fost !

Vru să-i ia mîinile și să-l strîngă la pieptul lui.

— Sînt foarte mulțumit, foarte mulțumit, repetă el.

Jules se dădu în lături. Își recăpătase aerul răutăcios, ironia lui dură, care îngheță deodată călduroasa manifestare a bătrînului.

— Bine ! Bine !... spuse... N-ai pentru ce... Ha ! ha ! ha !... Hi, hi, hi...

Și îi întoarse spatele, continuînd să rînjească !

Mai tîrziu bunica povesti că în timpul ceremoniei, care ar fi trebuit totuși să o bucure mai mult ca pe oricine, i-a fost cu neputință să împărtășească emoția generală. Pe măsură ce Jules își continua cuvîntarea și se pocăia, prin una din acele afinități misterioase pe care le suferă sufletele fără să le înțeleagă, se simțea cuprinsă de un frig care-i contracta inima dureros. Și dacă plînse, o făcuse de frică și sub apăsarea unei tristeți care nu se poate defini. Lucru straniu, în ciuda sforțărilor ce făcea de a alunga hărțuitoarele imagini de altădată, ea revedea pe fiul ei nu astfel cum era în acest moment, cu figura încinsă de credință, ci așa cum arătase, cu rîsul înfricoșător de demon, în ziua cînd i-a vestit dorința să intre în seminar. Și, dincolo de cuvintele umilite și mîhnite

care provocau atîtea lacrimi fericite în jurul ei, auzea mereu pe fiul ei rîgîind, ca şi cum ar fi vomitat, aceste cuvinte nelegiuite : „Vreau să mă fac preot... Să mă ia dracu dacă mint... Preot vreau să mă fac !“

Așa cum prevestise preotul, lucrurile nu se sfîrșiră aici.

La episcopie, abatele Jules cuceri repede un fel de atotputernicie ciudată. Cum trebuia să treci pe la el ca să poţi ajunge la episcop, şi cum episcopul nu putea lua contact cu subordonaţii săi decît prin intermediul secretarului său intim, Jules profită de această situaţie pentru a teroriza pe micii vicari și preoţi de parohii, care erau mai ales foștii lui colegi de seminar. El se distra să le tulbure toate planurile, să nimicească sărmanele lor ambiţiuni, să-i persecute cu atîta ingeniozitate și dibăcie, încît mulţi din ei, pierzîndu-și răbdarea, părăsiră dioceza, sau lepădară haina bisericească.

— Cu atît mai bine, cu atît mai bine, spunea abatele... rămîn mai puțini păduchi.

Reuși să exercite în jurul lui o tiranie neîndoplecată, care nu era lipsită de o veselie sinistră și care, adesea, nu cruța deloc pe bătrînul prelat, protectorul său. Fără să desfășoare cea mai mică șiretenie diplomatică ecleziastică, prin simplul fapt al obrăzniciei, îl făcu pe marele vicar să se supere cu episcopul, dacă nu complet, cel puţin îi distruse cu totul influenţa şi îi înfrînă autoritatea. Nu numai că marele vicar nu mai avea nici o trecere și nu mai era consultat în nici o chestiune, dar Monseniorul îi retrase, în beneficiul lui Jules, cîteva din cele mai preţioase atribuţiuni. Urmară evenimente grave, neașteptate, care durînd mai multe luni, cum se va

vedea mai departe, au cutremurat lumea catolică și au pus în mișcare toate cancelariile Europei.

Episcopul era un om foarte înțelegător, foarte îngăduitor în toate lucrurile, de un liberalism prudent și discret, care-l făcea să trăiască în pace cu puterea civilă și cu Roma. Iubea florile și poeții latini și cînd nu se afla în grădină să altoiască trandafirii sau să schimbe apa la mușcate, îl găseai în bibliotecă traducînd pe Vergiliu în versuri demodate. Temîndu-se de zgomot, avînd oroare de tot ce avea asemănare cu o luptă, cu un conflict, știa cu rară înțelepciune să menajeze partidele și coteriile, se păzea de orice fel de inițiativă, cît și de vreo acțiune rea. În cuvîntările sale, în scrisorile pastorale și în dispozițiile administrative, evita cu grijă chestiunile iritante și se mărginea la banalități echivoce, la recomandările obișnuite ale catehismului. Ai fi putut să cauți zadarnic în ele ceva care ar fi putut fi considerat ca o opinie ; toată inteligența o folosea să nu exprime nici una. Astfel, redactarea pastoralelor, la care de obicei colabora marele vicar, care poseda un nesfîrșit dicționar de cuvinte înflorite și fără semnificație, era o chestiune foarte importantă. Întocmirea lor se începea cu trei luni înainte de termen. În toate zilele episcopul le copia, le recopia fără încetare, suprima paragrafe, ștergea fraze, se oprea asupra fiecărui cuvînt pe care-l discuta, îl îndulcea crezînd întotdeauna că descoperea un sens ascuns, susceptibil de o interpretare răutăciosă. Din minut în minut, spunea :

— Să recitim, să recitim, domnule abate... Și vă rog să încercăm să nu ne compromitem... noi sîntem misionarii păcii sufletelor... Datoria noastră este de a împăca, de a potoli... să nu uităm, domnule abate.

— Perfect, Monseniore... Dar anul acesta ar trebui totuși...

— Nu ! Nu ! domnule abate... nici anul acesta, niciodată... nu trebuie nimic... Domnul nostru Isus Hristos a spus : „Nu judecați deloc“... Să recitim...

Noaptea în visurile lui vedea frazele din pastorale împodobite cu căști de fier, și arme „ascuțite“, așezate în formă de luptă, năvălind împotriva lui cu urlete sălbatice. Atunci se deștepta brusc, cu fruntea asudată și sta ore întregi, foarte nenorocit, tulburat de teama că o virgulă rău așezată să nu provoace critici, certuri și dezastre incalculabile. Puțin cîte puțin capul său se înfierbînta, iar noaptea provoca în sufletul frămîntat, frica de umbră, groaza de liniște. Tremurînd își reaprindea lampa, cobora numai în cămașă în bibliotecă și revenea cu corecturile pastoralei, pe care le recitea pînă în zori. El nu-și întrerupea citirea ei decît péntru a închina lui Dumnezeu rugăciuni fierbinți.

Aceleași nehotărîri și aceleași exagerate slăbiciuni punea și în administrarea episcopiei, pe care sfîrșise prin a o părăsi, lăsînd-o în voia tuturora.

— Merge rău, gemea el... Știu... Dar ce să fac ? Sînt un nimic... nu pot nimic... sînt dezarmat...

Dacă ar fi îndrăznit, iată sincera și dureroasa scuză a purtării sale.

El moștenise o mică avere de la o doamnă credincioasă, prietenă cu mama sa. Aceasta se petrecuse la începutul carierei sale ecleziastice. Moștenitorii firești, furioși de a fi deposedați, susținură că voința bătrînei fusese captată prin manevre rușinoase, răspîndind lucruri scandaloase în ziarele locale. În sfîrșit, atacară testamentul. La proces, avocatul familiei păgubite lovi în onorabilitatea tînărului preot

și spuse despre el cele mai false acuzații și cele mai dramatice calomnii. Făcu să se cutremure auditorii, prezentînd adversarul ca pe „unul din acești oameni în sutane negre care se strecoară în cuiburile femeilor bătrîne ca să le fure averile, în timp ce le spun vorbe de iubire". În ciuda acestor metafore frumoase, familia pierdu procesul și printr-o decizie, care-l răzbuna de insulte, legatarul fu pus în posesia averii contestate.

De pe urma acestei aventuri îi rămase un fel de spaimă pe care anii, succesele și ridicarea lui rapidă la episcopat o agravaseră. De unde la început era timid, cu timpul ajunse să aibă un caracter de o condamnabilă slăbiciune. Ca să fie iertat de greșelile pe care nu le avea, crezu că trebuie să fie bun pînă a se lăsa înșelat, indulgent pînă la complicitate, modest pînă la uitarea totală a *eului*. El își imagina că surprinde în toate privirile un repros, în toate gesturile un dispreț, în toate cuvintele o aluzie penibilă la amărăciunile sale vechi. În sfîrșit, ca să liniștească niște acuzații himerice, se străduia ca viața lui să pară o lungă umilință, o veșnică rugă fierbinte. Cu cît îmbătrînea, cu atît mai rău îi părea că nu dase cu piciorul disprețuitor la blestemații aceia de bani, de care de altfel nu profita și nu-i servea decît să facă opere de o utilitate adesea îndoielnică.

Remușcările îl urmăreau ca și cînd, în adevăr, ar fi făcut o faptă dezonorantă și josnică. De aceea, cînd îi zicea, suspinînd descurajat : „Nu sînt nimic"... „Nu pot nimic"... „sînt dezarmat", răspundea mai curînd revoltelor tainice ale conștiinței sale, decît se plîngea de o lipsă de autoritate reală.

Această ciudată manie ajunse atît de puternică încît nu mai vru să pronunțe, nici să scrie anumite

cuvinte ca : „avere... moștenire... avocat... femeie bătrînă", de teamă să nu trezească amintirile nemiloase și să dea naștere la comentarii neplăcute.

Camera abatelui Jules dădea spre o terasă strîmtă care domina strada de la înălțimea a două etaje. De pe terasă, se putea vedea o parte din oraș ce cobora spre vale și, dincolo de oraș, o mare întindere de cîmpie, unde culturile și livezile alternau cu grupuri de copaci. Cîteodată, seara, abatele sta cu coatele sprijinite de grilajul de fier care înconjura terasa și privea orizontul pierzîndu-se în brume, sau urmărea metamorfozele palide ale firmamentului. Trupul său slab și colțuros, negru în lumina crepusculului, îi făcea pe locuitori să se gîndească la fantome și apariții infernale. Aplecat sus, deasupra lor, pe grilaj, ei așteptau să-l vadă deodată desfășurînd aripi membranoase și plutind deasupra orașului, ca un gigantic liliac

Această cameră, a cărei unică fereastră era luminată pînă tîrziu noaptea, această terasă, mai înaltă decît zidurile unei cetăți, devenise, pentru cei care se plimbau neliniștiți, locuri de mister și de groază. De cînd această umbră rătăcea acolo, episcopia, de obicei liniștită și atît de împietrită în tăcerea ei, era în completă revoluție ; o agitație neobișnuită se auzea în dosul pereților groși de piatră cenușie, ce dădeau locuinței episcopale aspectul sumbru și înțepenit al unui castel părăsit ; bătea de acolo un vînt ce sufla plin de mînii întăritate, asupra întregii dioceze și cutremura furios bietele presbitere de sate pe care liniștea le părăsise. Peste tot domnea, ca o stăpînă, amenințarea ; fiecare se simțea primejduit, spionat, trădat ; și dacă, prin ușile ce scîrțîiau ale episcopiei, se încrucișau toată ziua fîlfîiri înfricoșate de sutane, pe drumuri și de-a lungul gardurilor de mărăcini de

asemenea se întîlneau spinări tremurînde de ecleziaşti, mergînd pe furiş, siluete negre, temătoare, care aveau aerul unor animale încolţite de aproape. Culmea uimirii ! Chiar portarul, cunoscut prin felul lui prefăcut de a fi şi prin mieroasa sa slugărnicie, portarul care pînă atunci îndruma vizitatorii, atît de pios ca şi cum ar fi servit liturghia, pînă şi portarul căpătase un fel de a fi arţăgos, de cîine ce-şi arăta colţii...

— Ce ! Ce !... spunea el bombănind posac... Întrebaţi de domnul abate ?... Este ocupat... Întrebaţi valetul... Sînt eu portar sau nu ?... Ce ?... Ei bine... atunci ?... Ce !...

Se băgase de seamă că pînă şi boneta de catifea neagră, ce o purta acum pe-o ureche, căpătase o formă ciudată, de spirală, părînd ameninţătoare, iar redingota soioasă i se umfla duşmănos în mers.

Între oamenii bisericii, de la paracliserul cel mai umil, pînă la cel mai de seamă capelan, de la cel mai neînsemnat vicar, pînă la cel mai inamovibil decan, nu puteau să stea de vorbă unul cu altul decît cu o foarte mare rezervă. Tulburarea era aşa de mare ca şi cum s-ar fi trăit pe timpul Teroarei.

Copiii din cor nu mai îndrăzneau să bea vinul din vasul care servea pentru împărtăşanie şi la reîntoarcerea de la înmormîntări, groparii beţi nu mai cădeau în gropile drumului cu crucea între picioare. Preoţi foarte bătrîni fură mutaţi la alte eparhii, ceea ce produse o adevărată emoţie publică ; se dădură şi pedepse sumare nejustificate, se luară măsuri împotriva obiceiurilor antice care fură socotite drept sacrilegii. Preotul din Viantais, pe care vîrsta, virtuţile, legăturile de prietenie care-l uneau cu familia Dervelle păreau să-l protejeze mai mult ca pe oricine,

nu fu nici el cruțat. Într-o scrisoare plină de necuviințe și de cuvinte aspre, primi ordinul să îndepărteze pe nepoata sa, o orfană de optsprezece ani, cocoșată și pe jumătate idioată, pe care o adăpostea din milă și a cărei „prezență, sub acoperișul său, la masa lui era socotită ca o permanentă injurie la bunele moravuri, un subiect de demoralizare pentru tinerii vicari". El trebui, de asemenea, conform unui ordin formal, să înceteze vizitele făcute surorilor de la Educația creștină și să-și mărginească relațiile cu mănăstirea la scurtele cerințe ale slujbei. Fu o lovitură cumplită pentru acest om minunat. Să fie bănuit astfel, la vîrsta lui ! Cine și-ar fi putut imagina aceasta ! Timp de mai multe săptămîni fu zăpăcit, sau spre a spune lucrurilor pe nume, prostit. Nu putea să creadă că scrisoarea era adevărată și căuta să se convingă că a citit greșit, că visase ; recitea scrisoarea, studia fiecare cuvînt, și la fiecare cuvînt fața sa venerabilă și nevinovată se îmbujora de rușine și striga, ridicînd spre cer brațele lui mici și scurte :

— La vîrsta mea ! La vîrsta mea ! Oh ! Oh ! Oh !

Apoi își făcea semnul crucii și cu o voce plină de rivnă, adăuga :

— Doamne Dumnezeule ! îți ofer acest potir de amărăciune, ție, care știi cît de neprihănit este sufletul meu.

El nu se gîndi nici o clipă să învinuiască pe aba-tele Jules. Dimpotrivă. În nevinovăția fără margini a inimii sale, nu găsi nimic mai bun de făcut decît să-i scrie o scrisoare lungă, absurdă și înduioșătoare, unde îl ruga să intervină pe lîngă Înălțimea-Sa. Firește, scrisoarea rămase fără răspuns.

Puterea abatelui se afirma din zi în zi mai de temut. Dar trebui să treacă și prin cîteva încercări ; se organizară contra lui cîteva consfătuiri secrete, inspirate de marele preot [1] din Mortagne, un om gras, voluptos și răzbunător, care vedea cu furie cum îi scapă din mînă influența asupra episcopului. El răspîndi zvonuri supărătoare asupra moralității secretarului intim ; se discută ortodoxia lui ; se aminti de predica ținută la Viantais, de cuvintele necuviincioase pe care le întrebuințase, de invocarea către Natură, care era opera ticăloasă a unui panteist, a unui păgîn, a unui sălbatic, adorator al legumelor și al iepurilor albi. La rîndul său fu spionat și înconjurat de capcane. Dar îndrăzneala lui, care nu se da înapoi în fața nici unei ciudățenii, înfrînse toate intrigile și pe toți intriganții. Vicleniile spiritului eclezias'ic, urile subtile și întortocheate preoțești se prăbușiră în chip rușinos în fața fanteziilor uriașe și grosolane ale mistificatorului.

Într-o seară pe cînd se ținea la episcopie o mare adunare, Jules se apropie de marele preot, care făcînd pe grozavul nu-i adresase cuvîntul, îl luă și-l duse în firida unei ferestre.

— De ce mă priviți așa ? îl întrebă. Cum se poate să mă priviți așa ?

— Dar nu vă privesc așa, dragă abate, răspunse grăsanul preot, care luă un aer glumeț... Eu... Eu... Eu nu vă privesc deloc.

— Ei bine ! greșiți, afirmă Jules... greșiți, vă asigur, pentru că, pentru că... aș putea... ar trebui... vă invit să fiți de aceeași părere cu mine... ar trebui, pentru onoarea bisericii, pentru conștiința mea, pen-

[1] Mare preot este un grad echivalent cu protopop.

tru plăcerea mea... Ha ! Ha ! Ha ! Aceasta vă surprinde, nu-i așa ? Nu mă mai priviți *așa*... voi mă priviți, dacă pot spune, mă priviți chiar ?...

Marele preot dădu din umeri și spuse cu o voce tărăgănată :

— Vă privesc, nu vă privesc... Ei și ?... Ce sînt aceste fraze încîlcite ?

— Fraze încîlcite ?... o să vedeți, adăugă Jules... Am dovezi, iubite domnule preot, dovezi... Ele sînt ascunse într-un sertar, în siguranță. Zilnic le studiez... Comportarea d-voastră este odioasă, amuzantă și chiar de necrezut, deși nu este neobișnuită... Ha ! Ha !...

— Haide ! încetează cu glumele ! spuse preotul demn. Jules își înfipse privirea drept în ochii lui.

— Glumă ! repetă el... mă uimiți, dragă domnule preot... Nu, în adevăr, mă uluiți... După ce ați furat o fabrică, după ce ați îndemnat băieții la desfriu, îndrăzniți să susțineți logic că ceea ce ați săvîrșit sînt glume ? Ei ! Ce credeți, părinte !

Acesta fu atît de tulburat încît se păru o clipă că e gata să leșine. Tremurînd, palid, cu o sudoare rece pe frunte, ca să nu cadă se sprijini de închizătoarea ferestrei. Respira greu, se înăbușea... Printr-o puternică și foarte vizibilă sforțare a voinței, încercă să-și recîștige puterile aranjîndu-și cu mici gesturi sacadate cravata, pe care o desfăcuse printr-un gest inconștient, și bîlbîi :

— Eu... dumneavoastră... Monseniorul va afla. Îi voi spune... Va trebui, chiar dacă... Am să fac să fiți alungat ca, ca, ca,... Este o josnicie... o josnicie... o jos...

El nu putu să termine ; cuvintele i se opriră în gît... Și în ochii lui măriți și tulburați avea un amestec de mînie, de rătăcire, de ură, de o spaimă

atît de comică încît Jules izbucni în rîs. Atunci îl bătu familiar pe umăr.

— Liniștiți-vă, îi zise, rîzînd în continuare ; potoliți-vă, părinte... murdăriile d-voastră nu mă privesc, deși, pe bună dreptate, am dovezile... Hei !... Înțelegeți ?... Ele nu mă privesc ; ele doar mă interesează. Atît. Vă rog... Dar liniștiți-vă, părinte, liniștiți-vă...

Cu o lovitură de deget, sprinten și sec, asemenea unui bobîrnac, puse la loc un colț al cravatei care depășise gulerul sutanei.

— Dar sper, urmă el, că o să-mi dați pace, că o să mă lăsați în pace d-voastră și clica pe care o aveți. Ați priceput ?

Îi întoarse apoi spatele, continuînd să rîdă, în timp ce marele preot, zăpăcit și mut, își ștergea fruntea și se silea să-și ascundă urmele tulburării.

Abatele își sărbători triumful printr-o veselie nesocotită și o sporire a persecuțiilor. Cînd lua cîte o măsură supărătoare, făcea totul ca să se arate în lume mergînd pe străzi cu pași mari și grăbiți, cu gura obraznică și cu privirea provocătoare. În turneul de confirmare, cînd întovărăși pe episcop, atitudinea lui provocătoare și umila supunere a prelatului stîrni în toate parohiile o emoție foarte mare.

— Ați văzut cum îl ținea de scurt pe episcop ? își ziceau între ei preoții nedumeriți... Este mare și tare canalia nerușinată.

— Și episcopul ! Credeți că valorează mai mult decît el, dacă se lasă dus de nas de un păgîn, de un eretic ?

— Totuși... poate că-i mai bine să fii de partea lui trup și suflet... marele vicar sau marele preot

din Mortagne, cu ce pot să ne ajute ? Şi apoi se pare că i-a *curăţat* mocofanul ăsta.

— Este adevărat !... avînd în vedere poveştile care circulă nu mai ştii cum să te porţi.

Ca toţi fricoşii orbiţi de aparenţa forţei şi care, datorită atracţiei eterne a contrastelor, se îndreaptă fatal spre caracterele violente şi firile îndrăzneţe, bietul episcop se lăsase ademenit de temperamentul voluntar şi cuceritor al lui Jules, fără să distingă ceea ce ascundea cinica lui nerusinare. Jules îl domina imediat datorită fricii. Cînd înţelese la ce lupte inevitabile şi la ce periculoase responsabilităţi va fi silit prin această supunere faţă de acest individ îndrăzneţ, era prea tîrziu ca să mai reacţioneze împotriva întîiului gest necugetat de simpatie. Jules îi stăpînea autoritatea, conştiinţa, spiritul, liniştea şi nu mai putea visa să scape de mîinile lui grosolane, care-l făceau să simtă, în fiece clipă, cît de greu cîntăresc. Supunîndu-se acestei noi tiranii, nu-i rămase decît să se mire de uşurinţa cu care el şi-o impusese, în pofida superiorului seminarului, a marelui vicar şi poate — dacă te gîndeşti bine — în pofida lui însuşi, ceea ce îi păru inexplicabil, dar mai ales regretabil.

— O dată, îşi repeta adesea, am făcut şi eu un act de liberă voinţă, nu ştiu încă nici pentru ce nici cum, şi trebuie să mărturisesc că am fost foarte rău inspirat... Hotărît lucru, nu-s născut să conduc nimic, pe nimeni, nici măcar pe mine... Vai ! cred că nu există om mai nenorocit ca mine !

Din prima zi cînd intră în funcţiune, abatele Jules se purtă ca un stăpîn. Răsturnă şi îmbrînci totul : lucruri, animale, oameni. Episcopul abia de îndrăzni

să-i facă, timid, o observaţie : şi îi păru repede rău. Privirea ce i-o aruncă Jules îl îngheţă ; gura lui, gata la toate blestemele, îl îngrozi ! Atunci luă hotărîrea să se lase condus de acum înainte de unul singur, tot atît de ascultător ca şi altădată cînd se lăsase dirijat de toată lumea. Cu timpul socoti că situaţia sa era mai bună aşa, căci nu se mai temea de nimeni decît de abate şi spera că acesta avea să consimtă să-l apere, apărîndu-se în acelaşi timp pe sine însuşi. Apoi, se gîndi să beneficieze de teama pe care noul secretar o inspira anturajului său. În sfîrşit, ar fi preferat să înfrunte diocoza, Biserica, pe Dumnezeu, decît să nemulţumească pe Jules. Îi vorbea ca şi cum ar fi fost un copil, respectuos şi căzut în greşeală. Părea că-i spune, privindu-l în ochi ca să-l îmbuneze : „Nu te pot opri de a face lucruri care mă mîhnesc. Fă-le ! Dar cel puţin cruţă-mă ; apără-mă ; fii puternic pentru noi amîndoi.“ În toate dimineţile îi dădea secretarului corespondenţa nedesfăcută — aşa dorea Jules — şi seara semna răspunsurile, hîrtiile administrative, fără a săvîrşi indiscreţia de a le citi.

— Trebuie să am încredere în dumneata, copilul meu, suspina el, restituindu-le.

— Ei bine ! ce ? răspundea Jules aspru. Credeţi că vă pun să semnaţi scrisori de dragoste ?... sau cambii ?...

— Vai ! Vai ! Căuta să-l potolească prelatul.

Apoi schimbînd vorba şi luînd un aer de compătimire murmura :

— Ce multe hîrtii ! Dumnezeule ! Ce multe hîrtii ! Cît trebuie să fii de copleşit... În sfîrşit... Nu-i nimic grav ?... Nimic nou ? ?

— Nimic. răspundea Jules... Cele obişnuite.

— Bine ! Bine !... Dar chestiunea aceea... cum îi spune... chestiunea cu preotul Legay... în ce stadiu se află ?

— Cine v-a vorbit de ea ?... Marele vicar, fără îndoială... A venit din nou să se plîngă la D-voastră, să vă spună minciunile lui obișnuite ? Conspirați cu dușmanii mei și ai dumneavoastră, contra mea ! Dioceza D-voastră este curată !... Este faimoasă ! A ! Vă puteți lăuda ! Aveți o episcopie pe cinste !

— Dragă abate !... Vă rog să nu vă supărați !... V-am întrebat, Dumnezeule... fără să dau problemei cea mai mică importanță... n-am făcut-o ca o dojană... o simplă informație... Vă asigur... Numai dintr-o curiozitate... foarte firească.

Ieșind, Jules zise bombănind :

— Foarte firească !... numiți această ieșire „foarte firească" !... Hai ! Hai ! Chestiunea se află unde trebuie să fie.

Atunci episcopul, privind cu niște ochi de martir spre Christosul de fildeș, al cărui trup îndurerat atîrna pe o cruce de catifea roșie, zise gemînd :

— Un cîine !... Un cîine... Unui cîine i se arată mai multă bunăvoință !... Cum îmi vorbește, Dumnezeule !

Ciudată și sucită fire mai avea Jules !... Cine era ? Ce urmărea ?... Ce voia ? Primele lui manifestări îl înfățișau ca pe un om de acțiune, un politician ambițios și îndemînatic, cu toate fanfaronadele lui, cicălelile excesive și inutilele persecuții. Nu i-a trebuit decît o aruncătură de privire ca să-și dea sema de starea morală a diocezei, de slaba disciplină ce domnea, de vanitățile, calculele, poftele fără frîu care existau datorită slăbiciunii unui șef care, în chip voluntar, renunțase la autoritatea lui ! Brusc, fără să-i dea acestei mici lumi timpul să-și dea seama

de ce se întîmplă, el se repezi asupra ei, silind pe unii să se supună, pe alții îi puse la locul lor și luă asupra lui puterea anarhic împrăștiată în mîinile unei mulțimi de intriganți. Este adevărat că prin procedee bizare, el reuși să reamintească unor preoți nepăsători și leneși o demnitate mai conștientă a caracterului lor. Dar ceea ce îl împingea să procedeze astfel nu era pasiunea unei credințe neîngăduitoare, măreția unui țel întrevăzut, calculul unui interes particular, ci nevoia grosolană și perversă de a se distra, terorizînd pe alții. Chiar atunci cînd săvîrșea unele lucruri pe care le știa utile și bune, el găsea mijlocul de a-și satisface instinctele reale, cu o picantă tocană de ticăloșii. Între concepțiile sale, adesea tari și drepte, și realizarea lor, era un gol pe care-l străbătea cu o tumbă de clown. Proiectele cele mai serioase se transformau în farse amare; ideile lui cele mai înălțătoare aveau ca sfîrșit o crudă mistificare. Înseși emoțiile lui, entuziasmele — flori generoase și spontane ale sufletului — nu întîrziau să se transforme în insulta unei strîmbături sau să se vestejească sub balele urii. Cu toate că avea strălucite calități intelectuale, asta nu însemna nimic. Deși avea o activitate neîntreruptă, el nu căuta nimic. Energia lui, care mergea pînă la ferocitate, nu voia nimic. Elocvența lui, pasiunile lui, facultățile lui creatoare, sensibilitățile lui, tot ce clocotea în el ca visuri mărețe și aspirațiuni înalte erau de asemenea forțe pierdute. Totul se consuma în febra sterilă a capriciului, în delirul fanteziilor de individ declasat. A fi altul decît el însuși, și parodiindu-și propria personalitate, trăia într-un permanent dezechilibru al spiritului și al inimii.

Citeodată, în fața bietului episcop, atît de trist și de bun, care-l privea cu ochii blînzi de copil — de copil căruia îi era frică să nu fie bătut — simțea o nesfîrșită milă. Avea remușcări că nu se poartă mai blînd cu el, că nu-l iubește și că profită în mod laș de această simpatie înduioșătoare a bătrînului. În fulgerul unei secunde, trecea de la un cuvînt rău la un act de pocăință exaltată ; de la ură, la iubire ; întrevedea o mie de posibilități de sacrificiu și de devotament ; ar fi vrut — atît îl iubea în aceste scurte clipe — ca scumpul său episcop să devină orb, paralitic, lepros, să n-aibă nici un adăpost, să n-aibă nimic, ca el să-l poată conduce, susține, să-i oblojească rănile și să-l mîngîie. Apoi, deodată, se arunca la picioarele prelatului și-i săruta mîinile.

— Sînt un vierme ! repeta el.

— Nu ! Nu ! nu spune asta, scumpul meu copil !

— Da ! Da... sînt un vierme... un putregai... Mai puțin chiar ! Sînt... O ! sînt tot ce este mai dezgustător în întreaga creație... Nu merit nici chiar locul ce-l ocupă un cerșetor... De ce nu mă alungați ?... De ce nu mă striviți ?... Vă rog, alungați-mă rușinos ca pe un șoarece... căci mîine, preasfinte, astă-seară poate, voi reîncepe să vă urăsc, să vă fac să suferiți !... Există în mine spiritul răului : el mă îndeamnă la lucruri rele... Alungați-mă... sînt un vierme !

Acele momente în care Jules se căia erau de mare farmec pentru episcop. Se înduioșa, uita tot și își închipuia de fiecare dată că, în sfîrșit, va renaște o viață nouă, liniștită, plină de înțelegere și de iubire.

— Să te alung, copilul meu ? O ! Dumnezeule ! pentru cîteva cuvinte tari, pentru cîteva izbucniri

care pot fi iertate la vîrsta ce o ai !... Eşti iute, ceea ce înseamnă că eşti tînăr... Haide, haide ! nu-i o crimă !... Eu sînt bătrîn, am manii, capricii şi nu-i întotdeauna comod să trăieşti cu oameni bătrîni, îmi dau seama... Dar am avut altădată mari mîhniri, mari supărări... Dumnezeu singur cunoaşte aceste mîhniri şi tristeţi... Aş fi aşa de fericit să mă iubească şi pe mine cineva puţin.

Se lăsa apoi cuprins de gînduri şi glasul îi devenea mai încrezător.

— Mă vezi adesea neliniştit, distrat, ciudat, nu-i aşa ?... Da. Asta fiindcă mi-e teamă că nu mă iubeşte nimeni şi mai ales tu, scumpul meu copil... Asta mă face să sufăr... De altfel, de ce nu m-ar iubi cineva ? Sînt bătrîn, trist... Nu ştiu să spun un cuvînt bun celor ce sînt în jurul meu... Simt că supăr, că-i îngheţ pe cei din preajma mea, eu care aş vrea ca toată lumea să fie veselă în jurul meu.

— Sînteţi un sfînt ! striga Jules, al cărui entuziasm se manifesta printr-o serie de gesturi incoerente şi strîmbături îngrozitoare.

— Nu ! Nu ! se apăra episcopul, puţin înspăimîntat... Nu ! Nu sînt un sfînt !... Nu mai spune că sînt un sfînt !... Nu sînt nimic... Să ne rugăm Domnului pentru tine, pentru mine, pentru toţi păcătoşii... să spunem un *Pater*...

Făcînd amîndoi semnul crucii, împreunîndu-şi apoi mîinile, murmurară cu glasul scăzut :

— *Pater noster, qui es în coelis*...

Revenit în camera sa, abatele nu întîrzie să-şi impute aceste clipe de emoţie ; se mînia că s-a lăsat impresionat de o clipă de duioşie, inexplicabilă şi foarte caraghioasă... Lovind scaunele, împrăştiind cu necaz hîrtiile pe birou, bombănea :

— Sînt nebun !... Ce m-a apucat să-i povestesc toate prostiile bătrînului ? Ce mă interesează dacă-l iubeşte cineva, sau nu-l iubeşte nimeni, dacă plînge sau cîntă ?... Supărările lui, îi cunosc eu supărările lui ?... Le are fiindcă a şterpelit testamentul !

Nu se potolea decît atunci cînd izbutea să se convingă că totul n-a fost „decît o glumă", şi începea să se gîndească la inventarea de noi farse.

Într-o seară, după ce fusese toată ziua mai iritat şi mai nervos ca de obicei, ieşi. Se întîmpla uneori să facă lungi plimbări după ce lua singur cina. Se ducea pe coline unde aerul era mai rece şi orizontul îndepărtat, hăt departe pe cîmpie, şi se întorcea tîrziu avînd sutana plină de noroi şi mădularele frînte de o oboseală plăcută... Îmbălsămat încă de aerul nopţii, se lungea pe pat, pe jumătate dezbrăcat, bucurîndu-se peste măsură că se simte potolit, liniştit şi mai bun. Plimbările acestea nocturne au fost judecate la început imprudente, apoi nelalocul lor pentru un preot care trebuie să se închidă în casă la ultimele sunete din *Angelus*. Se vorbea despre ele cu subînţelesuri însoţite de expresii răuvoitoare ale feţii. Era de neîngăduit că făcea plimbări pentru plăcerea de a privi cîmpiile sub lumina lunii şi că hoinărea astfel, în orele liniştite, cînd toată lumea se odihnea. Aceasta părea mai curînd o aventură criminală ; o întîlnire interzisă ; cu siguranţă, se găsea undeva o femeie care-l aştepta apărată de umbra nerușinată ; şi dacă această femeie ar fi fost nevasta unui necredincios, a unui republican, ce bucurie ar fi însemnat să fie surprins cu ea şi să se adauge la păcatul necurăţeniei, dovedit şi flagrant, trădarea, pactul încheiat cu duşmanii

bisericii. În speranța unui scandal, care ar fi descotorosit dioceza de tiranul său, el fu urmărit, pîndit, spionat. Dar nu se descoperi nimic. Nici o urmă de femeie, nici cel mai mic indiciu de vreo intrigă. Abatele mergea grăbindu-se ca și cînd ar fi avut un țel ; el mergea ca prins de friguri, furios. Atîta tot. Dacă iarba era strivită pe unde trecuse, era din cauza tălpilor lui bătute cu cuie, care răsunau pe pămînt și scoteau scîntei din pietre. Dușmanii lui fură mîniați de acest nou insucces și trebuiră să se obișnuiască să considere plimbările abatelui ca pe una din miile de fantezii inexplicabile ale felului său de a fi.

În seara asta o luă ca de obicei pe partea de sus a orașului și, la o depărtare de doi kilometri, părăsi șoseaua, apucă pe o cărare ce urca printre ogoare și pîrloage și se duse spre pădurea Blanche-Lande, ai cărei masivi întunecați se zăreau în față, în apusul de soare. Noaptea se lăsă îmbălsămată și minunată, luminată încă de trandafiriul zilei pe coline, pe drumuri, pe pămîntul ros, în timp ce umbra învești-mîntată încă în ceața roz se desfășura și se întindea peste adîncul văilor. Orbit de fericire, încîntat, mergea iute respirînd cu plăcere răcoarea ce se răspîndea în aer și privea cerul forecat în aur, stropit cu foc la orizont ; deasupra capului său era cerul, încă neted și liniștit, avînd o culoare de albastru de oțel, un albastru adînc, pe care stelele trebuiau să apară în curînd. Deodată se lovi de un obstacol care-i bara cărarea pe toată lățimea ei ; cu ochii și spiritul pierduți în spațiu, nu-l zărise. Era o roabă încărcată cu trifoi de curînd cosit ; o țărancă ședea pe un mîner al roabei și își ștergea fruntea de sudoare ; în vîrful unei grămezi de iarbă, o secure strălucea ca un crai nou căzut din cer.

țăranca, mai întîi, păru că se înspăimîntă la vederea neașteptată a acestei fantome, atît de neagră și de mare, pe care crepusculul o întuneca și o mărea și mai mult. Dar văzînd apoi că este un preot se liniști. De altfel, abatele îi zise blînd :

— Nu te teme, micuțo... Nu sînt diavolul.

Și, sprijinindu-se de grămada de iarbă, privi cu ochi cercetători țărancа.

Era o fată tînără și sănătoasă, cu mîini puternice, cu șolduri viguroase. Lumina slabă care o învăluia dădea un mister ochilor ei voalați, feței sale brune în mijlocul căreia străluceau niște dinți foarte albi. Capul îi era acoperit de o scufă mică de indian albastru de sub care apăreau șuvițe de păr negru, lipite pe frunte. O parte din pulpe se iveau goale dintr-o rochie de dimie, ale cărei cute grele subliniau arcuirea puternică a șoldurilor. Pieptul îi era acoperit numai de o cămașă de pînză groasă, filfiitoare, croită cu neîndemînare, ce lăsa să se vadă prin deschizătură pielea trandafirie a unui piept mlădios și puternic și doi sîni mari, mai minunați decît ai zeițelor de marmoră. Fata aceasta împrăștia în jurul ei un miros acru și îmbătător, un miros de fiară, un miros de mosc și de staul, de floare sălbatică și de carne bătătorită de muncă și soare.

Abatele fu puțin buimăcit.

Respirînd parfumul acesta brutal, simți că dorința îi mușcă inima violent. Focul se aprinse în vinele lui. Simți un fior și nările dilatate, ca armăsarii care simt în vînt mirosul femelelor, scoase un suspin care semăna cu un nechezat. Se gîndi s-o ia, s-o răstoarne pe potecă, pe iarba proaspătă ce o cosise. Ar fi vrut să frămînte cu nesaț carnea asta goală și, tăvălit asupra ei, s-o silească să se zbată sub strînsoarea brațelor

lui, să strige sub mușcătura gurii lui. Deși dorința îi fu atît de aținată, atît de puternică, nu îndrăzni. O neliniște vagă, amestecată cu o rușine inconștientă îl opri. Și apoi, nu știa ce să spuie acestei fete, nu știa cum să intre în vorbă cu ea. Căuta un cuvînt, un gest, un mijloc și nu le găsea. Degetele lui neliniștite se încleștară în iarbă ; smulgea pumni de iarbă, pe care mașinal îi ducea la gură, din care mușca apoi ca o bestie. În sfîrșit, ca să rupă o tăcere lungă ce îl supăra, ca să-și dea puțin curaj, o întrebă cu o voce tremurătoare, chinuită :

— Cum te cheamă ?

— Mă cheamă Mathurine, răspunse țăranca, după o clipă de șovăire.

Cu o privire sălbatică, abatele cercetă cîmpia în jurul lui ; înserarea creștea ; ogoarele erau pustii, sub cer nu se zărea nici o urmă de om sau animal. Aceasta îi dădu curaj.

— Și unde locuiești ? reluă el pe un ton mai hotărît. Țăranca arătă la trei sute de metri de acolo spre stînga, o masă de umbră, în mijlocul căreia, printre arbori, se zăreau, nu tocmai bine, niște case.

— Acolo ! zise ea.

Abatele ascultă ; nici un zgomot nu venea pînă la ei, nici un sunet, doar înfiorarea ușoară și continuă a nopții ce se lăsa.

În gînd, o dezbrăcă pe Mathurine. Și-o imagină nerușinată, goală și chiar văzu, ridicînd rochia grosolană, aprinsa floare a frumuseții ei sexuale, dăruindu-se lascivă, desfrînată, poftelor lui trupești. Simți că își pierde mintea.

— Și iubiții tăi ?... Ai iubiți, spune ?... Ce-ți fac ?... Te culci cu tatăl tău, cu frații tăi, spune ?... Ce îți fac ?... Te-ai gîndit vreodată la mîngîierile unui țap,

sau ale unui taur ?... Voi fi eu țapul acela, voi fi eu taurul acela... Vrei să stau lîngă tine, să te spovedesc ?... Ne vom bate joc de Dumnezeu... Vrei ?... Răspunde.

Fata nu răspunse. Nu înțelegea nimic din vorbele acestea de nebun, din cuvintele acestea care îndurerau liniștea. Dar înspăimîntată de mimica răvășită a preotului vru să se ridice.

— Nu ! porunci el... nu !... nu te ridica... nu pleca... Rămîi... Ești frumoasă... mirosul cărnii tale mă îmbată... Și este noapte... Nimeni nu ne poate auzi... De ce ți-e frică ?... Răspunde !

Fata nu răspunse.

El se gîndi :

„Are de gînd să se opună, poate să strige... Am să-i dau un franc și va tăcea... Dar va tăcea ?“

Își pipăi buzunarul sutanei și simți că nu-și uitase portofelul.

„Și dacă va trebui, se gîndi el, îi voi da mai mult... îi voi da tot... Sau dacă nu, am să-i astup gura cu fîn.“

— Vino aici ! zise el.

Fata nu spuse nici un cuvînt.

— Haide, vino aici ! repetă abatele.

Vocea îi tremura ; era răgușită ; o furie ciudată a patimei îi împingea brațele înainte, îi răsucea mîinile, îi grăbea întreg trupul spre nu știa ce crimă absurdă și fatală. Secerea lucea pe iarbă aproape de el ; îi veni în minte s-o ia și s-o lovească. Ceea ce îi mai rămăsese din judecată fu cuprinsă de amețeală. N-ar fi putut spune cărei nebunii dă ascultare ; asasinatul sau iubirea.

Cîțiva nori cu forme bizare și schimbătoare ce pluteau pe cer, înroșiți de ultimele lumini ale apusului, i se păru că sînt niște sexe monstruoase care se cău-

tau, se împerecheau, se sfîșiau în sînge. Cu buzele șuierătoare de amenințări, repeta pentru a treia oară :

— Vino aici !

Fata nu se mișcă. Încremenită, cu ochii tîmpiți, privea pe omul acesta înalt, preotul acesta hidos, pe diavolul acesta negru din fața ei. Și deodată, ca o bestie care se aruncă asupra prăzii, se năpusti asupra ei. Cu riscul de a o strangula, cu o aruncătură de brat îi strînse gîtul și cu mîna rămasă liberă îi apucă sînii, frămîntîndu-i, strîngîndu-i, zdrobindu-i, apucat de o furie groaznică și sălbatică. Deodată simți sub degetele lui un scapular și niște cruciulițe și medalioane sfințite, pe care nenorocita le purta pe piele, atîrnate de un lanț de oțel, și simți o bucurie grozavă, o bucurie nelegiuită să le îndoaie, să le rupă, să le înfigă în carnea de femeie, să le amestece cu mingiierile păgîne, care o făceau să sufere. În timpul acesta, rîgîia cuvinte murdare, îngrozitoare, cuvinte fără șir și blesteme întretăiate de sughițuri și gîfîieli.

— Nu-mi spune nimic... Vino aici, mai aproape, mai goală... Te voi plăti... Da, te... Ascultă... Taci... Pe iarbă, colea... am să te omor pe iarbă... am să te înăbuș... Taci...

Dar fata putu să se ridice. Dintr-o smucitură a șalelor scăpă ; cu un pumn îndepărtă pe abate care se dădu cîțiva pași îndărăt, clătinîndu-se, gata să cadă pe spate.

— Bestie ! zise ea, aranjîndu-și cămașa ieșită, și fusta mototolită... Ce te-a apucat... A ! Ce preot murdar !

Se reînhămă la roabă și, încet, își reluă drumul întorcînd capul din timp în timp să vadă dacă preotul o urmărește. Acesta rămase nemișcat și împietrit. Cu

sutana descheiată, cu capul gol, cu brațele atîrnînd în jos, nu se gîndi nici măcar să-și ridice pălăria care, în timpul scurtei lupte, căzuse. Privea, fără să vadă, silueta țărăncii care se micșora, se ștergea, se topea cu întunericul pămîntului și asculta, fără să audă, roaba care înainta pe potecă și făcea, depărtîndu-se, un zgomot de tobă auzită ca de departe. Apoi se făcu tăcere în jurul lui, noapte. O noapte neliniștită, adîncă și fără lună, care îi intră în suflet, proiectînd în lumina palidă a cerului occidental, o dată cu misterul întunericului, imagini schimonosite și răzbunătoare din cauza remușcărilor și groazei. Pradă unei nesfîrșite scîrbe de sine, abatele încrucișă mîinile ca pentru rugăciune. Zdrobit, căzu jos și plînse timp îndelungat.

Mai mult de un ceas rămase acolo, fără să scoată un cuvînt, fără să se gîndească, cu capul greu, cu mădularele zdrobite, cu ideile risipite, atît de nimicit încît nu-și mai amintea limpede ce se întîmplase. Clipa aceea de nebunie, clipa aceea de crimă, nu-i lăsase decît senzația vagă și penibilă a dezgustului, a strivirii întregii sale ființe fizice și morale. Se simțea ca și cînd ar fi avut un vis de om bolnav de friguri, în care faptele se succed fără șir, ironice și dureroase. Fără voia lui, obsesia nerușinată a femeii revenea, se asocia rușinii lui și, cu o involuntară tresărire a mușchilor, cu o vibrație supremă a ființei, o regăsea în el, în jurul lui, chiar în umbra opacă, în simbolismul rătăcitor al cerului, unde norii evocau nudități imposibile, înlănțuiri imposibile, o infinitate de figuri onanice și sucite, asemenea gravurilor la infinit mărite a unei cărți obscene, pe care o avusese odinioară la liceu. Și, sub cerul acesta murdărit, pădurea părea uriașă și nes-

firșită, avînd o infinitate de terase, colonade, scări, temple, o construcție formidabilă, o Sodomă neagră, clădită în cinstea Desfrînării veșnice și triumfătoare. O amorțeală îl cotropea. Simțea o nevoie imperioasă de somn ; încercă un fel de plăcere narcotică să se lase să alunece în vag, în uitare, în neant. Nu-l ispiti să se smulgă acestei amorțeli pe care o preferă deșteptării brutale a judecății. A ! dacă ar fi putut să coboare pentru totdeauna în acest întuneric și să nu se mai întoarcă niciodată. Și, întinzîndu-se pe pămîntul umed de rouă, ca un vagabond, adormi adînc.

Cînd se reîntoarse în oraș, trebuie să fi fost tîrziu. Totul dormea, nici o lumină nu lucea printre perdelele trase ale caselor ; felinarele triste erau și ele de mult timp stinse. Aproape de un han, de sub căruța unui negustor nomad, mîrîi un cîine. Cu toate că avea membrele înțepenite de umezeală, iuți pasul și intră pe portița din dosul grădinii, a cărei cheie o avea întotdeauna la el, și urcă repede în cameră. Se grăbi să se afle între pereții protectori ai casei, înconjurat de lucruri familiare, departe de cerul înfricoșător și de orizonturile acelea blestemate. Îi tremurau picioarele ; puterile îi părăseau corpul. Se așeză pe pat suspinînd ușurat. Dar în curînd întunericul i se păru îngrozitor, populat de aceleași imagini și de aceleași fantome ca acolo pe cîmp. După ce aprinse lampa, se gîndi să se privească într-o oglindă. Fu înspăimîntat de ceea ce îi arăta : o față neliniștită, fire de iarbă prin păr, o sutană plină de noroi și unsă cu murdării mirositoare. În zadar își căuta gulerul răsfrînt ; fără îndoială îl pierduse pe potecă, în timpul luptei cu țăranca.

— Scîrnăvie de carne ! rosti el. Neînfrîntă putreziciune ! Porc ! Porc ! Porc !

Ar fi vrut să se bată, să se chinuiască ; visa cămăși aspre, chinuri, curele care au făcut să zboare la șuieratul sfîrcurilor de oțel sîngele sfinților și carnea martirilor. Spuse apoi tare :

— Ce murdărie e în mine ? Mama m-a alăptat cu excremente ?

Luîndu-se de gît, urlă :

— Nu te voi putea înfrînge niciodată, hoit murdar !

Apoi își lovi puternic pieptul cu pumnii.

— Cînd am să te fac să plesnești, inimă plină de noroi, burduf de murdării ! zise el.

Își reaminti de gulerul pierdut.

— Și gulerul, unde îți este, mizerabile ? Cineva are să-l găsească mîine și are să spună : „În locul acela s-a tăvălit". He ! cu atît mai bine ; s-o spună, să alerge pe străzi și să strige : „În locul acela s-a tăvălit !" Cel puțin rușinea mea va fi completă ! Au să mă urmărească dînd cu ciomagul în mine, ca în cîinii înnodați.

Îi era atît de scîrbă de viața lui din trecut, de viața sa prezentă, atît de frică de viața lui viitoare încît deschise fereastra, se aplecă pe rampa terasei și măsură golul de sub el.

— Nu, zise și se dădu înapoi... Poate există un Dumnezeu !

Și cu toată exaltarea, nu-și putu stăpîni un surîs la gîndul acesta : sinuciderea unui preot ! Ideea i se păru bizară și comică. Aceasta îi potoli puțin nervii ; mai liniștit, se lăsă dus de alte gînduri. În fulgerătoarea lor desfășurare, își făgăduia ispășiri aspre, extravagante și noi pelerinaje făcute desculț și cu funia la gît, devotîndu-se unor apostolate absurde.

Da, va merge în toată lumea, predicînd evanghelizarea adulterelor și prostituatelor, propovăduind abstinența desfrînaților. Dar mai înainte dorea să ceară iertare mamei lui, bunului preot Sortais, marelui vicar, marelui preot, tuturor celor pe care îi persecutase. Apoi, la capătul unui drum plin de calvare, presărat cu coroane de spini și mărăcini, zărea ca un refugiu de lumină, la mînăstirea La Trappe [1], cu liniștea coridoarelor ei lungi și tăcute, cu muncile cîmpului, cu scurtele momente de somn adînc, pe scînduri goale, cu nesfîrșitele nopți de rugă și cimitirul mic, fără arbori, cu crucile lui albe, atît de frățește apropiate unele de altele, precum și lacul acela mare, unde trestiile cîntă și unde altădată, strengar ticălos, pescuise peștișori. Planurile, visurile, amintirile acestea îi strecurară în suflet bunătate. Abatele se înduioșă ! Și, înduioșîndu-se, se socoti cel mai nenorocit dintre oameni. Ceea ce îl întristă mai ales, fu că era singur în clipa în care sufletul său simțea atîta deznădejde. Ar fi dorit ca cineva să fie acolo, aproape de el, cineva ca Francisc de Assisi și acest cineva să-i vorbească blînd, iubitor, cu o voce de sfînt, cu vorbe sublime și alintătoare, care îți deschid paradisul. Se gîndi la episcop. El, episcopul, îi apăru un fel de providență, o ființă minunată, ale cărui mîini sînt pline de binecuvîntări. Evocînd fața sa tristă și spatele său de martir, fu mișcat. Pentru ce nu s-ar duce să i se arunce la picioare ? I-ar mărturisi totul : i-ar povesti toată viața lui cu accente sfîșietoare de căință care l-ar face să plîngă. Episcopul i-ar vorbi și el, l-ar legăna, l-ar adormi. În clipele acestea, abatele Jules își regăsea naivitatea, încrederea și

[1] Trappe = abație fondată în anul 1140, ai cărei călugări se supuneau unor reguli foarte severe.

ușurința cu care hotărăște un copil ; credea în bunătate, în mila universală. Luă lampa și, mai liniștit, coborî scara. Fericit, bătu la ușa episcopului, plin de entuziasm. Acesta dormea fără îndoială. Neauzind nimic, nu răspunse. Atunci abatele deschise ușa brutal, făcînd să scîrțîie broasca și pătrunse înăuntru.

— Cine-i acolo ? strigă episcopul.

Trezit deodată, orbit de năvălirea bruscă a luminii, se ridică pe jumătate afară din așternuturi, cu gura căscată, cu capul ciufulit ; în ochii care clipeau umflați de somn se citea groaza. Brațele lui îndreptate înapoi, spre tăblia patului, îi propteau trupul care tremura.

— Cine-i acolo ? repetă episcopul.

Abatele străbătu camera, puse lampa pe o masă și se aruncă la picioarele patului.

— Nu vă fie teamă, Monseniore, zise cu o voce umilită. Sînt eu, eu, fiul vostru nedemn... Dacă am îndrăznit să trec pragul și să vă tulbur somnul, e că sufăr mult... E fiindcă trebuie să vă vorbesc... ca să vă spun totul !... Mă înăbuș... Nu mai pot aștepta... nu mai pot...

Bătrînul își frecă ochii. Privi cu coada ochiului buimac, arătarea aceasta neagră, îngenuncheată lîngă el, care scotea sunete și gesticula.

— În noaptea asta, spuse abatele — repede, mîncînd cuvintele — nu-i decît o clipă de atunci, am întîlnit pe cîmp o țărancă... șezînd pe o roabă ; se odihnea... Și atunci, ce s-a întîmplat cu mine, nu știu... Am fost un nebun... Am tăbărît asupra ei... Ceva mă amețea, mă împingea... Am violat-o ?... Am omorît-o ?... Nu-mi aduc aminte de nimic... Ce vroiam de la ea, nu, nu știu... Plăcerea, poate... poate sîngele !... Dacă aș fi avut un cuțit, aș fi lovit-o... Era tînără, voinică, se zbătea... Și mi-am mînjit

mîinile cu carnea ei murdară... Sînt un mare păcătos, un criminal... sînt... Priviți-mi fața, hainele... Nu vă îngrozesc ?... Priviți-mă...

— Cum ?... întrerupse prelatul, care nu ascultase o vorbă din povestirea aceasta stranie, cum ?... ești tu, scumpul meu abate ?... Oh ! m-ai speriat cînd ai intrat... Visam... Am crezut... și atunci... Cum, tu ești ?... Da !... Ce oră e ?

— Nu știu... De ce întrebați?... Ce interesează ora?.. Pe înfometatul care cere pîine, pe deznădăjduitul care caută mîngîiere, pe muribundul care cere o rugăciune, îl întrebi : „Ce oră este ?“ Are oră fixă suferința omenească ? Eu sînt înfometatul, deznădăjduitul, muribundul acela... Vin la dumneavoastră... Vorbiți-mi.

Fizionomia episcopului se tulbura din ce în ce mai mult. Bietul om făcea sforțări uriașe să înțeleagă și nu putea. Surprins dezbrăcat, în starea aceasta caraghioasă, îi lipsea prestigiul, era chiar cu desăvîrșire comic. Dar Jules nu se gîndea să rîdă. Își împreună mîinile.

— O ! vorbiți-mi, Monseniore !

Episcopul își frecă ochii din nou, dădu din cap, și bolborosi încet :

— Să-ți vorbesc, scumpul meu abate ?... Da ! da !... Să-ți vorbesc, da ?... Sînt lucruri cuminți cele ce-mi spui ?... Ești sigur ?... Să-ți vorbesc ?... Cu plăcere, dar ce ?... Și pentru ce ?...

Jules se neliniști.

— Vorbiți-mi ! spuneți-mi un cuvînt care să mă mîngîie... care să mă potolească... să-mi dea curaj... o mustrare... Știu eu ce ?... Un cuvînt, ca acela pe care Isus le găsea în nesfîrșita lui milă pentru nenorociții și păcătoșii pocăiți, înțelegeți ?... înțelegeți ?

— Ca Isus ?... repetă episcopul, căscînd lung... Ca Isus !... Da ! da ! Și adăugă : Dar mi se pare că nu-i tocmai momentul... Mai curînd mîine... mîine dimineață să-i aduci amintc... O să mă gîndesc...

Abatele Jules se ridică în picioare... Privi pe bătrîn cu răutate, ridică din umeri și, fără să scoată un cuvînt, luă lampa îndreptîndu-se spre ușă. Țeapăn, nu răspunse nimic prelatului care îi zicea, vîrîndu-se în așternut :

— Da... mîine ! Ne-am înțeles, nu-i așa ?... Mîine dimineață să-mi aduci aminte... și... somn ușor...

Jules închise ușa mînios.

„Ce brută ! se gîndi urcînd scara... Ei ! Asta e cel care păstorește sufletele, care doarme și pe care un strigăt de deznădejde nu-l deșteaptă ! Cine știe dacă sfinții părinți n-au fost la fel ca el... A ! aș vrea să-i văd și să-i cunosc pe toți acei Francisc de Assisi, pe toți acei Vincent de Paul și pe ceilalți. Întreg neamul ceresc !... Poate că-l vor alege printre sfinți și pe ăsta ?... Își va avea și el statuia așezată într-o firidă de zid, în mijlocul vaselor cu flori de hîrtie !... Va fecunda femeile sterile care vor veni cu o luminare în mînă să-i sărute degetul gros al piciorului de piatră... Și vor fixa zile comemorative în cinstea lui ! Și îi vor clădi catedrale care să-i poarte numele ! Iar numele lui se va lăfăi în calendar... Nu, zău, e comic ! La fel și în viață, nimeni nu iubește pe celălalt, nimeni nu ajută pe nimeni, nimeni nu înțelege pe altul !... Fiecare e singur, singur de tot, printre miile de ființe care îl înconjoară !... Cînd ceri cuiva ceva din mila lui, din bunătatea lui, din curajul lui, doarme... Poți să plîngi, să te dai cu capul de toți pereții, să mori... Ei dorm ! dorm cu toții !... și bunul Dumnezeu ce face

oare în mijlocul tuturor acestor adormiți ?.. Oare sforăie și el în norul lui ? Și răspunde nenorociților care întind spre el mîinile rugătoare : «Lăsați-mă să dorm, canaliilor... Mîine !»“

Pînă să se culce, toate proiectele, toate căințele, toate remușcările au dispărut. Se miră că-și simte conștiința liniștită, inima ușoară, chiar veselă. Rîse de figura înfricoșată a episcopului și se simțea mîndru fiindcă îl speriase... La urma urmei ce rău săvîrșise ? Nu era om ?... Nu ascultase de un impuls natural al simțurilor lui ?... Despre modul cum renunțau ceilalți preoți la această distracție, martor era scîrnăvia de mare preot, care într-o zi avea să sfîrșească la curtea cu jurați, și marele vicar care, cu toată înfățișarea lui puritană, primea la el o droaie de babe bigote, isterice... și nu mai vorbea de ceilalți preoți, care își instalau ibovnicile chiar în presbiteriile lor, sub nume de nepoate, de verișoare, de servitoare... A dorit o femeie ? a vrut s-o aibă ? Se adresase el oare umbrei plină de complicitate a confesionarelor unde suflarea preoților se amesteca cu suflarea păcătoaselor, unde buzele apropiate spun vorbe ce stîrnesc și mărturisiri ce aprind ?... Într-adevăr era un prost, care exagera lucrurile, le denatura, suferea și-și pierdea capul pentru un simplu da sau nu !... Și Mathurine îi apăru ca în apusul sublim al soarelui, cu membrele ei voinice și cu mirosul puternic de fiară tînără ; nu numai că nu încercă, de data asta, să gonească imaginea ce-i apăru, dar se sili s-o rețină, s-o fixeze, s-o completeze, s-o facă într-un fel tangibilă și să caute tulburarea plăcută și năvalnică de care fusese atît de straniu zguduit... Schiță un gest nerușinat și, făcînd să trosnească patul, sub o violentă îndesare a trupului, zise rîzînd batjocoritor :

— Afurisit-o ! Pun eu mîna pe tine !

A doua zi, la ora obișnuită, abatele Jules, puțin cam palid, intră în cabinetul Monseniorului. Acesta îi dădu scrisorile și îi zise cu o voce dulce, șovăitoare și tremurătoare :

— Ei bine !... Sînt al tău, copilul meu... Ce voiai să-mi spui ?

— Eu ? zise abatele surprins... Nimic, Monseniore...

— Da !... Voiai să-mi spui ceva... cînd ai venit astă-noapte... în camera mea.

Abatele îl privi pe episcop fix și obraznic.

— Eu ?... Am venit eu, ieri noapte, în camera D-voastră... Eu ?

— Da... cum ? nu-ți amintești ?... Astă-noapte ?

Abatele dădu din cap și răspuse scurt :

— N-am venit noaptea trecută în camera D-voastră. Ați visat.

Iarna următoare nu se întîmplă nimic de seamă la episcopie. Lunile treceră monotone, triste, fără nici o tulburare. Neliniștea abatelui părea că dispăruse. Cel puțin nu se manifesta. Își neglija serviciul, se dezinteresa chiar și de afacerile diocezei pe care le rezolva în grabă, ca pe un lucru plictisitor. În afară de orele de liturghie și masă, sta închis în odaia lui aproape tot timpul, refuzînd cu îndărătnicie să se ocupe de lucrurile care nu intrau în atribuțiunile lui. Episcopul, care se temea de activitatea plină de surprize a secretarului său, se temea acum și mai mult de trîndăveala lui, căci greutatea administrației cădea asupra lui și era copleșit cu totul. De teamă să nu-l supere pe Jules și să nu dea prilej la scene, nu voia să recurgă la marele vicar nici chiar în ceasurile dificile ; pe de altă parte, singur, n-avea curajul să ia nici o hotărîre. Atunci se

văita, își pierdea capul în fața grămezii de dosare care se înmulțeau, a scrisorilor care așteptau răspuns, nu primea pe nimeni și nu făcea nimic : „Sînt dezarmat ! absolut dezarmat“ — repeta adesea încercînd să-și înnăbușe vocea lăuntrică ce se ridica din conștiința tulburată de remușcări. Se închidea mai mult în bibliotecă, crezînd că astfel poate scăpa de încurcăturile prezente și de răspunderile viitoare. Cu înverșunare reîncepu să traducă din Vergiliu, în versuri de opt picioare. O clipă palatul episcopal își regăsi înfățișarea lui tristă, liniștea de casă părăsită, liniște întreruptă doar pe înserat de o mulțime de sunete foarte ascuțite, de ciudate și cacofonice armonii cu timbrul de aramă, care se rostogoleau asupra orașului, într-o ploaie de note false și greșeli ce se precipitau în refrene amestecate de șansonete, arii militare, arii religioase, polci săltărețe și Te-deum-uri grave. Era abatele care se distra cîntînd dintr-un corn de metal cu pistoane, ca să uite de ciudatele ocupații cărora li se dăruia în fiecare zi.

Abatele fusese cuprins de o patimă neașteptată : cărțile — patimă exclusivă și tiranică, având în ea obsesia unei mînii și tulburarea nebuniei. Visa să-și facă îndată o bibliotecă rară, o minune cum nu se mai văzuse. Ar fi vrut să aibă imediat, de la cele dintîi cărți apărute pînă la elegantele ediții moderne, toate lucrările rare, curioase și inutile, așezate pe categorii, în săli înalte, în rafturi suprapuse și legate între ele prin galerii, cu scări rulante. De dimineață, îndată ce termina liturghia, cerceta nervos cataloagele, căuta ziarele bibliofile la care se abonase, coresponda cu librarii din Paris, făcea liste nesfîrșite de volume și întocmea bugete fanteziste și mereu neîndestulătoare. Biblioteca sta însă pe loc. Pînă atunci, se reducea la

trei cufărașe, pe care le deschidea mereu și le închidea bolborosind nervos, după ce-și privea sărăcia achizițiilor. Dar ce era să facă ? Leafa sa era mică ; mic de asemenea venitul lunar pe care i-l dădea mama sa. Transformase în bani o mulțime de obiecte pe care le avea ; se lipsea de strictul necesar, refuza să-și reînnoiască sutanele găurite, pline de grăsime, pălăriile roase, pantofii căscați ca niște guri de pește. Dar vai ! veniturile și economiile nu-i ajungeau să adune o sumă mai mare. Atunci începu să facă datorii : cumpără cărți în rate, subscria la numeroase publicații ce îi consumau leafa înainte de sfîrșitul lunii. Ceea ce îl supăra însă mai tare era că ceilalți preoți primeau daruri bogate și erau îndopați cu bani de credincioasele din oraș. Nu putea să nu se gîndească fără o sălbatică gelozie la marele vicar, căruia doamnele pioase îi brodau patrafire, odăjdii, perne, servicii de masă, care, în ziua unor anumite aniversări, i le strecurau delicat împreună cu daruri bogate pentru săraci himerici și presupuse opere de binefacere. Numai el nu primise niciodată nimic, nici măcar o cutie de chibrituri ori vreun obiect măcar de doi bani.

Uscat ca un schelet și murdar ca un cerșetor, vedea cu inima plină de ură înflorirea obrajilor celor care nădușeau de lene și lăcomie, bucuria acestor pîntece fericite, învești mîntate plăcut cu sutane calde și fine. Cînd răbdarea mamei sale începu să obosească, copleșită cu cereri repetate motivînd că la episcopie viața este foarte luxoasă și trebuia să țină un rang înalt, și după ce luă și de la episcop cîteva sume mai mici de bani, sub pretextul unor daruri discrete, ajunse să facă uz de unele expediente necinstite, țesînd planuri în care romantismul se în-

frățea cu hoția și cu simonia. Spera în moșteniri lăsate de femei bătrîne foarte bogate, în iubiri mistice și productive, cu castelane foarte frumoase. Cu aerul cel mai firesc din lume, visa să-și vîndă influența și protecția... dar cui ?... să precupețească sfintele taine, să țină prăvălie de lucruri sfinte... Dar cum ?... Se gîndea să născocească pelerinaje minunate, să dezgroape sfinți miraculoși, să descopere Fecioarei virtuți noi și cu siguranță ușor de exploatat... Dar toate acestea se făcuseră de alții !... „Fecioara a fost exploatată, arhiexploatată", își zicea în timp ce mîinile îi cădeau pe birou, descurajate. Ideile acestea, care îi păreau simple la început, atunci cînd se nășteau, observa, după ce se mai gîndea, că erau pline de dificultăți și cu neputință de realizat. Renunță atunci la ele, ocupîndu-se de altele și mai complicate și mai extravagante și care-l conduceau la același rezultat negativ. Atunci, în serile acelea, dezgustat, iritat, cînta cu patimă din cornul cu piston, ca și cum ar fi vrut să-l spargă, ca și cînd ar fi căutat ceartă cuiva de pe stradă ; toate astea ca să-și potolească nervii și să uite pentru o clipă de tristețea sufletului său.

Într-o zi, pe cînd era singur în cabinetul episcopului, zări pe cămin, printre cîteva monede de argint și cîteva monede de aur. Instinctiv, fără să aibă vreo intenție precisă, se încredință cu privirea dacă ușile erau bine închise, că era singur și că nu-l putea vedea nimeni. Apoi, mergînd în vîrful picioarelor, se apropie de cămin. Galbene și albe, luceau acolo, aproape, la îndemîna lui, monedele acelea aruncate amestecat, scoase dintr-un buzunar, la întîmplare. Cu nările dilatate, cu ochii strălucitori de poftă, le numără de mai multe ori : unsprezece poli de aur. Cu grijă, să nu miște pe celelalte, luă un pol, și, în

timp ce îl băgă în buzunarul sutanei, sub batistă, simți în vîrful degetelor un mic fior și o gîdilătură ușoară la rădăcina părului. În același timp, inima îi bătu mai repede, dar cu un ritm regulat, plăcut, care îi dădu impresia unei plăceri fizice, foarte blînde. Nu se întrebă dacă săvîrșise o murdărie sau un act rușinos. Nu se întrebă nimic. „O să aibă o sumă rotundă", își zise simplu, gîndindu-se la episcop. Și, privind din nou cu atenție grămada de aur, care nu părea să fi scăzut prin acest furt, adăugă vesel : „Chiar prea rotundă". Mai luă unul. Un al treilea alunecă pe marmură, sunînd limpede, metalic. Abatele șovăi, nehotărît : să-l ia oare și pe acesta ?... Se gîndi că poate o să se observe și îl puse la loc, cu părere de rău. De altminteri, își făgădui să vină mai des în acest cabinet, în orele în care știa că nu întîlnește pe Monsenior, ca să inspecteze mobilele cu mai multă grijă decît altădată. Desigur, nu spera să pună vreodată mîna pe milioane, dar un pol de ici, doi poli de colo, cu timpul va putea strînge o sumă însemnată. Foarte liniștit, se lungi în fotoliu și se adînci în meditații vagi și nevinovate. Cînd episcopul se reîntoarse, Jules nu păru deloc tulburat, îi vorbi pe un ton foarte liber, cu cea mai sinceră dragoste. Fu încîntător. Dragostea ce i-o arătă n-avea nimic fals în ea, era sinceră și profundă. În clipa aceea avea într-adevăr pentru bătrînul prelat un respect filial, o recunoștință liniștită, lipsită de orice remușcări și pe care nu o cunoscuse pînă acum în trecerile lui brusce de la ură la iubire. Sufletul său se înduioșă, se topi în sentimente calde și gînduri generoase, care se îmbinau în el, plăcut. Furtul îl făcea mai bun. Rămase acolo multă vreme, fericit să stea lîngă episcop și să-i arate simpatie ; întrebuința cuvinte mîngîietoare

și înduioșătoare, pe care numai femeile le găsesc pentru omul pe care l-au înșelat, cuvinte arzătoare, ce ţintuiesc încredere în inimi. Episcopul gustă cîteva clipe de adevărată plăcere și cînd abatele plecă își zise cu fața inseninată : „Puţin cam iute, cîteodată... puţin cam îndrăcit... Doamne ... dar are un fond bun !“

Jules puse într-un sertar al biroului său cei doi poli furaţi și, aruncînd o privire melancolică asupra celor două cufere ce conţineau, transformate în volume, toate economiile, toate lipsurile, toate mîrșăviile, toate minciunile cîtorva luni, suspină :

— Doi poli !... Ce nenorocire !... Cu banii ăștia nu pot cumpăra nici măcar pe bollandiști ! [1]

A doua zi, cînd se deșteptă, îi veni o idee care i se păru admirabilă. După ce se sculă și se îmbrăcă, coborî în capelă, oficie repede liturghia și apoi ieși. Aerul era rece, ploaia cădea subţire și deasă, un vînt tăios gonea pe cer nori mari, murdari și parcă spălaţi cu cerneală. Dar nu simţea nici frigul, nici ploaia, nici vîntul. „De data asta“ — zise mergînd cu pasul mare și grăbit : „de data asta îmi cumpăr biblioteca. O cumpăr, sau mă ia dracu !... Cum se face că nu m-am gîndit la asta mai demult ?“ După un ceas, respirînd profund, plin de sudoare și ploaie, sosi în fața mănăstirii din Reno.

Doi stîlpi enormi, fără nici o podoabă, fără nici un gard, nici o ușă, dădeau spre un gol, către o alee veche desfundată, plină de mărăcini, fără arbori, căci toţi fuseseră de mult tăiaţi. La capătul aleii, ale cărei urme nu se mai zăreau, în mijlocul terenurilor

---

[1] Jean Bolland (1596—1665), iezuit din Anvers, născut la Tinlemont (Belgia). A scris *Vieţile sfinţilor*. Continuatorii operei lui se numesc bollandiști.

necultivate care mărgineau numai dubla așezare paralelă de trunchiuri tăiate la suprafața solului, se zăreau niște clădiri ciudate și întunecoase, profiluri de ziduri surpate, de acoperișuri sparte, înălțînd spre cerul trist scheletul negru al lemnăriei lor. În jurul acestor ruine se întindea un spațiu gol și amărît, fără un copac, fără o plantă, fără nici o altă verdeață decît tristețea cîtorva mărăcini, ce creșteau liberi, stufoși, distrugînd cu fiece zi colțul acela de pămînt părăsit. În clipa cînd intra pe alee, abatele întîlni o femeie bătrînă, care ducea în mînă o strachină murdară de lemn.

— Cuviosul părinte Pamphile e la mănăstire? întrebă el.

— Desigur, domnule abate, răspunse bătrîna... este aici... Și arătînd strachina murdară de grăsime sleită, îi explică: Chiar acum i-am adus supa... Îl găsiți lîngă biserica lui, urnind pietrele. Oh! el le cară de colo pînă colo! duceți-vă... Dumnezeule, cît mai lucrează!

În fața acestei triste generale, a cerului posomorît, a mizeriei dureroase, a stării de lucruri pe care în frigurile drumului ce-l făcuse abatele nu le observase încă, se simți cuprins deodată de părerea de rău că venise. Entuziasmul îi scăzuse; nu mai credea în reușita ideii lui. Pentru ce dorea o bibliotecă? Era oare sigur că o dorește în orice condiții? nu mai știa nici el. Nu era oare o mistificare cea pe care și-o juca, una din acele farse lugubre pe care avea obiceiul să le inventeze ca să-și înșele plictiseala imensă a existenței? I se făcu scîrbă de fapta ticăloasă pe care o făcuse cu o zi înainte și teamă de aceea pe care tocmai voia s-o săvîrșească.

„Ei și ! își zise, să încercăm !“

Începu să plouă mai tare. Vru să grăbească pasul, dar fu nevoit să-l potolească din cauza mărăcinilor care-i intrau pe sub sutană și i se agățau de picioare, îi împiedecau mersul, din pricina încolăcirilor lor dureroase și continue de reptile. Obligat să-și ridice sutana ca o femeie, furios împotriva sa și a vrejurilor care se îndărătniceau și erau gata să-l trîntească în fiecare clipă, înainte cu greutate. În sfîrșit, bombănind, ocărînd, dînd din picioare, reuși să străbată etapa grea și găsi o cărare ce se întindea dreaptă, printre desișurile de mărăcini. În curînd nu se mai văzu în depărtare decît o pată întunecată, nu mai mare decît un corb trecînd pe deasupra ierburilor înalte.

Mînăstirea din Reno fusese clădită prin secolul XIII ; fusese construită de sfîntul Jean de Matha și sfîntul Felix de Valois, fondatorii ordinului Trinitarilor, altădată numit al Mîntuirii, ordin renumit și puternic, care își trimitea călugării să dezrobească pe creștinii captivi la necredincioși. La început, întinsă numai pe un colț de pămînt îngust, compus din cîteva grădini cu legume, dintr-o pădurice mică și cîteva livezi, cu vremea mînăstirea își întinse puțin cîte puțin hotarele, cuprinzînd ogoare și păduri, lacuri și sate, întreg ținutul cît vedeai cu ochii în jurul ei. Secolul al XVII-lea, după cum se putea vedea din ruinele rămase, i-a lăsat amprenta arhitecturii lui severe și mărețe. Ea ajunse să posede — se zice — zece mii hectare de pădure, unsprezece mii hectare de teren arabil, fără să mai punem la socoteală lacurile întinse din Andennes, Vaujours și Culoiseau, vestite prin crapii lor minunați și morile care mă-

cinau grîul recoltat pe mai mult de zece leghe împrejur. De asemenea, din urmele construcțiilor primitive, mărite și monumentalizate din secol în secol, nu mai rămăsese în această epocă alte vestigii decît o fîntînă cu sculpturi naive, astăzi pe jumătate șterse de vreme și pe jumătate roase de mușchi, lîngă care, spune legenda, îi apăruse lui Jean de Mathe cerbul sfînt, purtînd între coarnele lui de aur crucea roșie și albastră, semnul distinctiv al ordinului. Revoluția goni pe călugări din Réno, le luă bunurile, le dărîmă mănăstirea și săvîrși crima groaznică de a distruge capela, una din cele mai reprezentative și mai pure capodopere ale Renașterii, nemailăsînd din ea decît cîțiva stîlpi și ici-colo cîte un zid dărîmat, arătînd în chip funebru, din distanță în distanță, locul unde fusese ridicată. Călugării lăsară să sufle asupra Franței furtuna revoluționară și imperială și nu se reîntoarseră la Réno decît în 1817, cînd în loc de mănăstire, găsiră o extraordinară movilă de ruine și redusele așezări ce le avea la crearea ei. Începură să netezească terenul și să repare pe cît se putea clădirile mai puțin stricate. După ce făcură acestea, nu mai știură ce să facă. Mîntuirea sufletelor, cel puțin în spiritul operei, își pierduse rațiunea de a fi. Nu mai era vorba acum să fie salvați creștinii din mîinile corsarilor barbari ; trebuia găsit altceva. Deposedați de terenurile arabile, nu se putură gîndi, ca trapiști, să devină agricultori și, neavînd un personal de profesori specialiști, nu puteau să sfătuiască pe călugări ca iezuiții să deschidă școli. Două încercări pe care le făcură, prima un orfelinat de băieți, a doua o școală profesională, nu reușiră. Atunci, în 1823, descurajați, se hotărîră să plece, unii emigrînd spre mănăstirile spaniole, alții refugiindu-se la Roma, lîngă conducă-

torul lor. Mănăstirea părăsită fu încredințată la cerere în paza unuia dintre ei, cuviosul părinte Pamphile, care se încăpățîna să creadă în reîntoarcerea Ordinului la vechile tradiții și era socotit — fiind foarte vorbăreț, ca orice meridional — drept un organizator de primul rang.

Îndată ce rămase singur, primul lucru pe care îl făcu cuviosul părinte Pamphile, concedie grădinarul, căruțașul, rîndașul și vîndu cei doi cai, cele patru vaci și găinile rămase. Apoi, se înțelese cu o vecină, al cărui bărbat lucra pe vremuri cu ziua la mînăstire, ca aceasta să-i aducă dimineața, în schimbul a 30 de bani pe zi, o strachină cu supă, iar seara o bucată de pîine neagră ; pe lîngă toate astea, bărbatul ei urma să-l ajute și la slujba liturghiei. Apoi, scăpat de grijile menajului, ale mîncării și ale administrației, începu să se plimbe prin mijlocul ruinelor mute, foarte grav și gînditor. Din zori pînă seara, timp de șase luni, se plimbă astfel, din ce în ce mai cufundat în gînduri, retrăgîndu-și în fiecare zi aria plimbărilor și limitîndu-se pînă la sfîrșit numai la împrejmuirea capelei distruse. Lucru curios, — el care de obicei era atît de vorbăreț — nu suferea de mutismul aproape absolut, căruia i se condamnase singur. Ba mai mult, pe fizionomia lui de călugăr vesel, puteai citi în unele clipe expresia aceea de îndobitocire măreață, străbătută de nebunie, care se observă uneori pe figurile rătăcite ale bătrînilor singuratici. Trăind cu el însuși și prin el însuși, departe de orice contact intelectual și muncit de un singur gînd în această singurătate moartă, în această tăcere pe care o tulburau doar surpările neașteptate ale zidurilor și prăbușirile mute ale grinzilor zdruncinate, în capul părintelui Pamphile se petrecu o stranie cristalizare. După șovăieli, după îndoieli

foarte ușor combătute, după obiecțiuni cu atît mai repede respinse cu cît le discuta singur, părintele Pamphile se convinse în chip absolut că tot mai existau creștini captivi în mîinile păgînilor. Imaginația lui nutrită de legendele trecutului și neavînd asupra funcțiunii vieții omenești decît noțiuni culese de prin cărțile vechi latincști, care slăveau istoria miraculoasă a Ordinului din care făcea parte, părintele Pamphile credea că acești captivi erau niște produse permanente ale naturii, tot așa cum sînt arborii, grîul și păsările. „Nu numai că există captivi", își spunea cu voce tare, ca să se convingă singur, „dar acum, de cînd am încetat să-i răscumpărăm, sînt de zece ori mai mulți, lucrul acesta este evident... și superiorii noștri nu văd asta !... Ce orbire !" Atunci își făcu loc în capul lui ciudata idee că are de îndeplinit o misiune mare : să refacă Ordinul Trinitarilor, așa cum fusese fundat de sfinții săi întemeietori Jean de Matha și Felix de Valois.

— Îl voi reconstrui ! spunea el cu o credință aprinsă de profet, schițînd cu brațul întins un gest ce parcă vroia să cuprindă lumea.

Dar printr-o complicație a firii lui superstițioase, care nu vedea în lucruri decît voința lui Dumnezeu, era convins că Cel-de-sus nu va consimți să-i dea forța de a îndeplini această operă decît dacă va ridica mai înainte, la vechea ei splendoare, capela dărîmată de necredincioși. Rezumă deci situația la aceste simple cuvinte.

— Mai întîi capela ! Ordinul călugăresc după aceea... Așa este bine !

Cînd examină mijloacele materiale ce trebuiau folosite, părintele Pamphile rămase pe gînduri ; el avu o clipă de încremenire, de disperare. În gîndurile

lui însufleţite niciodată nu avusese în vedere greutăţile materiale ale unei asemenea întreprinderi. Işi închipuise oare că bisericile se clădesc singure şi că e de-ajuns să ai puţină credinţă ca din adîncurile pămîntului ele să se înalţe spre soare, răsunînd de cîntecele orgilor ? Vai ! bietul om, nu-şi închipuise nimic. El revedea capela aceea iubită, unde fiecare piatră îi vorbea de strămoşi, de eroi, de sfinţi, de martiri ; el o revedea cum era descrisă, reprodusă într-o carte veche pe care o ştia pe de rost şi pe care o citea în fiecare zi ; o revedea cu puritatea de odinioară a liniilor, cu turnurile mîndre străvechi, cu frumuseţea portalului ce conţinea, sculptată în granit, istoria nemuritoare a Mîntuirii ; mergea pe sub bolţile ei sonore, susţinute de stîlpi înalţi ce profilau minunata poemă a frizelor şi cornişelor ; îngenunchea extaziat pe treptele de marmură policromă, extaziat de îngereasca paloare a frescelor şi de aurul înflăcărat al altarului, de bogata şi variata lumină pe care o reflectau vitraliile şi nu se întreba dacă nu reprezenta azi o artă pierdută, o luptă fără sorţi de izbîndă şi milioane de franci greu de găsit... După ce trecu prima clipă de surpriză, părintele Pamphile se puse pe lucru, cu acea încredere oarbă pe care o dă tuturora melancolica goană după un Ideal.

Mai întîi vîndu tot ce se putea vinde, de la pietrele dărîmate care stăteau alandala prin curţi, pînă la ornamentele micuţei capele pe care preoţii, la reîntoarcere, o improvizaseră într-o fostă sală de mîncare. Ce nevoie avea de o capelă pentru sine ? Se va duce foarte bine să celebreze liturghia la parohia vecină. Vîndu mobilierul, neoprind decît un pat de lemn de dormit, o masă, un scaun, cîteva cărţi de rugăciune, un crucifix şi o figură în culori, portretul sfîntului

Jean de Matha. Împins de patima vînzării, vîndu balamalele vechi ale porţilor mari, pe care le desprinse singur ; fierăria veche, plăcile vechi ale căminului, instrumentele de grădinărit, burlanele sparte ale streşinelor, vîndu tot. De cîte ori descoperea o bucată de fier, sau o bucată de aramă striga tresărind de bucurie :

— Am s-o reclădesc !

Aşa cum vîndu totul, distruse totul. Tăie arborii aleii principale, nişte stejari uriaşi care adăpostiseră, cu umbra lor vrednică de cinste, douăzeci de generaţii de călugări, înaintaşii lui ; tăie păduricea de brazi şi castani care părea o fortăreaţă de verdeaţă, ale cărei alei, arbori şi chiar plante evocau o amintire credincioasă; tăie plantaţia de carpeni, la capătul căreia se afla un drum al Crucii, ale cărui trepte uzate arătau urma ghenunchilor celor care veniseră să se roage ; tăie arborii fructiferi ai grădinii ; tăie chiparoşii, paznici ai mormintelor din cimitir ! Şi, cu capul gol, printre tăietorii de lemne, cu rasa lui albă ridicată pînă la briu, îi îndemna la lucru şi da cu securea în inima roşie a arborilor bătrîni, rostind cu o voce sălbatică :

— Îi voi reclădi !

Din vîrful unui turn care domina mănăstirea avu marea şi dureroasa bucurie de a privi spectacolul acestei nimiciri. De jur împrejur, arborii zăceau la pămînt, aruncaţi unul peste altul, mutilaţi îngrozitor, unii culcaţi, alţii strîmbaţi, cu rămi mari, sîngerînde ; alţii cu trunchiurile în aer, sprijiniţi pe crengile lor zdrobite ca pe nişte cioturi, parcă horcăind. Unul singur mai rămăsese în picioare la intrarea grădinii, un cireş pipernicit, tăiat scurt, mîncat de clei, speriat că e singur pe pămîntul acesta despuiat şi văduvit

de puieţii săi îndrăzneţi. Alungate din adăposturile lor, păsările zburau pe cer speriate, scoţînd ţipete plîngătoare.

Dar părintele Pamphile nu privea acest cîmp de bătaie, unde uriaşii căzuţi mureau ; el nu vedea în faţa lui decît biserica, înălţîndu-se puţin cîte puţin din toate ruinele acestea, din toţi morţii aceştia, luînd fiinţă, ridicîndu-se mereu, legănată pe spatele unei armate întregi de lucrători ; se şi vedea căţărîndu-se pe zidurile noii biserici, urcîndu-se din piatră în piatră şi înfigînd în vîrful clopotniţei crucea de aur, recucerită şi triumfătoare.

Din arborii tăiaţi făcu două grămezi : o parte o vîndu, iar pe cealaltă o opri în vederea construcţiilor viitoare, şi cînd nu mai avu nimic de vîndut şi de tăiat, se duse la arhitectul eparhiei. Solemn, desfăşură planul capelei, explică una cîte una gravurile cărţii, vorbi îndelung şi se încurcă în nişte povestiri fără nici o noimă.

— Iată ce vreau să fac ! zise el. Tot ce se vede aici !... Tot... înţelegeţi ?... Şi, cît credeţi că are să coste totul ?

— Nu ştiu ! răspunse arhitectul mirat... cum vrei să ştiu ?

— Cam cît ?... aproximativ !

— Nu ştiu !... Trei... patru... cinci milioane de franci ! Depinde.

— Cinci milioane de franci ! zise călugărul sculîndu-se... Bine, le voi găsi !

Şi părintele Pamphile porni să cerşească.

Merse din sat în sat, din fermă în fermă, din castel în castel, din uşă în uşă, întinzînd mîna, plecîndu-şi spatele, mîncînd pe drumuri numai pîine de zece centime, iar seara, cînd era prea departe de Réno, cerca

azil presbiterelor, care îl primeau, adeseori, cu neîncredere. Bătu drumurile pe călduri îngrozitoare, pe friguri ucigătoare, fără să se oprească, fără să se odihnească, condus de imaginea luminată care părea că-l însoțește și-l protejează. Cînd primit rău, cînd insultat și urmărit pe străzi de copiii care își băteau joc de barba lui murdară, de rasa lui albă peticită cu bucăți de stofă neagră, de paltonul negru peticit cu alb, cunoscu toate amărăciunile, suferi toate rușinile tristei situații de cerșetor ; a suferit fără să se descurajeze. La început fu stîngaci și timid ; nu trecu mult și deveni îndrăzneț, iar în curînd, cu o ușurință care va mira, sufletul lui atît de cinstit și de naiv, necunoscător al murdăriilor vieții, își însuși cu ușurință vicleniile meseriei, în așa fel că nici unul din miile de șiretlicuri, care nu sînt decît abuzuri de încredere deghizate, nu îi rămaseră străine. Știu să speculeze vanitatea și patimile rele ale oamenilor și nu se dădu înapoi de la nici o glumă de măscărici. Speculă minciunile, bunăvoințele suspecte, spionajele polițienești și înscenările savante. La început se căise greu de aceste abateri de la conștiință, în care își pierdea demnitatea de om și de preot ; sfîrși însă prin a se ierta din pricina țintei mărețe și chiar deveni mai zelos în urmărirea ei. Cîteodată, după zile rele, cînd suma adunată era prea mică, murmurau în el revolte obscure ; amestecînd în gîndurile lui nelămurite povești cu pirați, de care mintea lui de călugăr trinitar era plină, se surprindea visînd la lovituri îndrăznețe, la furturi mărețe, la cete înarmate în fruntea cărora jefuia popoarele. După cîțiva ani, părintele Pamphile ajunse un cerșetor desăvîrșit. Amețit de beția sacrificiului și sub iresponsabilitatea nebuniei lui, corectitudinea lui scăzu, iar simțul moral i se dis-

truse. Fie din obișnuință, fie din spirit de renunțare, el se oțeli contra insultelor și accepta mojiciile ca pe niște necesități ale vieții. Începu să aibă spatele slugarnic, șira spinării temătoare ; ochiul veșnic la pîndă, mîna moale, sfioasă, încovoiată, ca orice cerșetor ajuns la virtuozitate.

Se povesteau despre el aventuri murdare de care mulțimea își bătea joc. Dar sufletele luminate ar fi putut ușor ghici în toate acestea un înalt eroism, în care degradarea era sublimă față de convenționalismul falselor virtuți, față de curajul îndoielnic și onoarea artificială, din care se fabrică de obicei cartonul mîndriilor omenești...

Într-o dimineață părintele Pamphile trecea prin fața proprietății unui măcelar îmbogățit, un terorist crud ce-și dobîndise averea prin acaparare de bunuri naționale. Bețiv, mitocan, aspru cu oamenii săraci, domnul Lebreton — așa se numea individul — se remarca mai ales prin cinica lui nelegiuire și ura turbată împotriva preoților. În ținut, era detestat și temut. Părintele Pamphile știa toate acestea. Dar văzuse pe alții și mai grozavi decît pe acest Lebreton, pe care cuvintele lui știuseră să-i îmblînzească. Observase chiar că cei mai sălbatici în aparență se arătau adesea, fie din pricina mîndriei, fie din glumă, cei mai generoși. Cu riscul unui refuz umilitor, cu care era obișnuit, trecu poarta cu grilaj și intră.

— Cine te-a trimis, popo ? strigă Lebreton. Îndrăznești să-ți tîrăști cotonoagele murdare pe aici ?... Ce vrei ?

Sărmanul călugăr se umili și bolborosi aproape rugător :

— Bunule domn Lebreton... eu...

Fu imediat întrerupt de o înjurătură

— Fără maimuțăreli... ce vrei ?... Bani vrei, bani, da ! cerșetor murdar... Așteaptă, am să-ți dau eu bani acuș !

Mizerabilul era să-l dea pe poartă afară, cînd, răzgîndindu-se, socoti că ar putea să petreacă pe socoteala călugărului și îi spuse pe un ton de zeflemea :

— Ascultă, bătrîne călugăr carmelit [1]... Îți dau bani, dar cu o condiție : să-i iei din locul unde am să-i pun... Fac prinsoare că n-ai să-i iei !

— Fac prinsoare că am să-i iau ! spuse părintele Pamphile, cu o voce hotărîtă și gravă.

— Ei bine, mocofane !... să vedem !... Mai întîi fă-mi plăcerea și du-te în fundul sălii ; așează-te în patru labe, ca un cîine, cu botul murdar îndreptat spre fereastra aceasta... și așteaptă.

În timp ce călugărul mîhnit îndeplinea porunca, Lebreton se îndreptă spre fereastră, lăsînd între el și victimă toată lungimea sălii. Scoase din buzunar un pumn de aur pe care-l puse pe podea, își lăsă pantalonii în jos, îngenunche și suflecîndu-și cămașa cu un gest mîrșav zise :

— Pariez că n-ai să vii să-i ici, laș ule !

Părintele Pamphile îngălbenise. Cu gîtul întins, cu spatele încovoiat, cu privirea prostită, oprită asupra cărnii descoperite fără rușine, șovăi. Totuși, cu o voce tremurătoare, cu o voce în care se simțea geamătul suspinului, răspunse :

— Fac prinsoare că da.

Atunci, Lebreton rîse batjocoritor, luă o monedă de aur de douăzeci de franci și o puse în crăpătura feselor strînse.

— Ei bine ! Vino de o ia acum ! zise el. Și știi, nu cu mîinile... cu dinții trebuie s-o ici, popo !

---

[1] Călugăr făcînd parte din ordinul carmeliților.

Părintele Pamphile se clătină. Se simți cuprins de friguri ; slăbiciunea îi îndoia încheieturile picioarelor și îi înmuia brațele. Înaintă încet, bălăbănindu-se ca un urs.

— Haide, vii ? mormăi Lebreton, care era nerăbdător... Răcesc stînd așa !

Părintele Pamphile căzu de două ori și de două ori se ridică. În sfîrșit, într-o ultimă sforțare se încordă, își lipi fața de fesele omului și scormonind cu nasul fesele ce se contractau, înhăță iute moneda cu dinții.

— Al naibii parșiv ! strigă Lebreton care se întorsese și văzu aurul strălucind între buzele călugărului... Ei bine ! drace... toate trebuie să treacă pe acolo ! Să vedem cine o să piardă, tu sau eu ?... Haide ! treci la locul tău.

De zece ori părintele Pamphile suferi această hidoasă pedeapsă. Fostul măcelar fu cel dintîi care vru să încheie socoteala. Se sculă cu fața roșie, bombănind :

— Ajunge !... E în stare să-mi șterpelească toți banii, ticălosul ăsta de călugăr !

Cu toate că era furios fiindcă-i luase zece poli de aur, nu-și putu stăpîni admirația și bătu pe călugăr pe pîntec.

— Ești dat dracului ! spuse el... Ești un mare parșiv... Hai să ciocnim un păhărel !

Părintele Pamphile refuză cu un gest blînd, salută și plecă.

La un kilometru depărtare, pe drum, era o troiță. Îngenunghe și se rugă fierbinte. Apoi își continuă drumul cu ochii ridicați spre cer, îmbătați de fericire, părînd că urmăresc printre nori un chip luminos și surizător și zise cu vocea întărită de credință :

— O voi clădi !

De cîte ori se întorcea de la drum, constata noi stricăciuni. În timpul lipsei lui căzuse încă un acoperiș ; pe zidurile mari apăreau crăpături proaspete, desenînd figuri de arbori bizari ; grinzile dușumelelor se îndoiau. Mărăcinii, urzicile și iarba ciincască ieșeau prin crăpături și astupau ușile cu tulpinele lor țepoase. Vîntul, care ducea cu el semințele rătăcite, fecunda pietrele : o întreagă vegetație arborescentă ieșea din ziduri, în tufișuri bogate, lărgind crăpăturile care plesneau sub presiunea impetuoasă a sevei. Gonit din cameră în cameră, din clădire în clădire, din pricina vreunui tavan crăpat sau a vreunui perete gata să se dărîme pe el, părintele Pamphile se refugiase la primul etaj al unui pavilion mic, unde nu se putea urca decît cu ajutorul unei scări, căci parterul, care servea de șopron, nu avea scară. Aici își transportase patul de scînduri, masa, scaunul, crucifixul, și portretul lui Jean de Matha ; aici continua să-și mănînce castronul de supă, o fiertură scîrboasă și mirositoare la care nici ciinii nu s-ar fi uitat. Crivățul intra însă și acolo prin ferestrele fără geamuri și ploaia pătrundea prin acoperișul găurit ca o sită. Pereții erau însă solizi și asta era de ajuns. De altfel, preotul nu dădea nici o atenție lucrurilor acestora, preocupat din ce în ce mai mult, de ideea fixă : biserica lui.

Biserica lui ! În timpul cît ședea la mănăstire, între două popasuri, desfășura o activitate extraordinară și distrugătoare în jurul capelei care nu se mai vedea fiind cotropită de ierburi înalte. Înainte de a începe săparea temeliilor, cumpără piatră de cioplit, var și ciment ; curțile erau pline și luaseră înfățișarea albă de șantier. Cînd sosèau transporturile se repezea înaintea cailor :

— Pe aici !... Pe aici !... Să descărcăm aici !... Hi ! Dii ! A ! ce piatră frumoasă !... A ! ce var frumos ! A ! ce ciment minunat ! Hi ! Dii !

Apăsa pe pîrghii, suia cricurile, punea carul în gropile pe care le săpase, schimba locul sacilor, strigînd cu o bucurie exuberantă de copil : „Merge !... Merge !“ Şi le spunea căruţaşilor :

— Ah ! prieteni !... E bine !... Aţi contribuit la ridicarea capelei !... Sînteţi oameni buni ! Dumnezeu să vă binecuvînteze !...

Se-nţelege, după cum putrezise lemnul, pietrele înghеţară, varul se înmuie şi curse din cauza ploilor, iar cimentul se întărise în saci. Materialele bune dispăreau noaptea, furate de borfaşi. Dar pierderile acestea nu-i potoleau entuziasmul, nenorocirile acestea nu-i micşorau încrederea. Se mulţumea să spună vesel : „Le vom înlocui“. Avea de asemenea convorbiri lungi cu arhitecţii şi cu antrepenorii care, dîndu-şi de la început seama de nebunia părintelui Pamphile şi doritori să-l exploateze, îi propuseră planurile cele mai baroce, îndemnîndu-l la cheltuieli zadarnice, propunîndu-şi să-l fure cît mai mult. Măsurînd, cubînd, desfăşurînd hîrtii mari galbene, pe care erau trase linii geometrice, mergeau printre blocurile de piatră sau printre mărăcini, plini de praf, preocupaţi şi geniali. Cu gesturi mari, schiţau în aer proiecte de arhitecturi babiloniene, făceau să apară ca din pămînt catedrale, iar părintele Pamphile, cu cartea în mînă, dădea explicaţii istorice.

— Domnilor, noi nu creăm... noi reconstituim... E o deosebire... uite, colo era primul altar... sculptat în piatră... treizeci şi două de figuri ! Şi ce figuri !... Capodopere ! Colo, era catapeteasma... nu prea veche,

dar foarte bogată... din porfir... un dar a lui Ludovic al XIV-lea.

— Din porfir ! spunea antreprenorul. Tocmai am un lot care v-ar trebui... Frumos și icftin.

— Bine !... Trimiteți-l... îl iau... Colo, stranele pentru călugări... niște minunății... din stejar.

Accepta totul, regăsindu-și în clipa cînd nu mai cerșea naivitatea și credulitatea de om sărac cu duhul.

Pe urmă pleca iarăși.

Parcurse una după alta Franța, Spania, Italia, Austria și Asia Mică. În toate părțile căuta să-și facă legături puternice politice, să-și creeze influențe puternice și protecții în lumea bună, știind să le exploateze cu cea mai surprinzătoare îndeminare. Într-o zi era primit în palatul unui cardinal roman, care îl însărcina cu o misiune secretă ; într-o altă zi, călătorind pe un pachebot în tovărășia unei bande de comedianți nomazi, organiză pe bord reprezentații ale căror rețete le puse în buzunar ; altă dată, prins de bandiți și silit să-i întovărășească la jefuirea unei mănăstiri de călugărițe, își luă și el partea lui de pradă. Era cînd cavaler mercenar, cînd bufon, cînd spion, cînd misionar, dar mereu cerșetor. Părintele Pamphile întrupă timp de treizeci și cinci de ani tipul aventurierului romantic, gata la toate prefacerile, maestru în orice faptă, cu condiția să fie bine plătit. Datorită supleței, umilinței, curajului și nebuniei lui, stoarse de pe toate drumurile Europei, pe unde își tîrîse sutana, suma de necrezut de cinci sute de mii de franci.

Din frecventările acestea murdare, din aceste decăderi succesive, din aceste alunecări din ce în ce mai repezi în noroiul meseriilor rușinoase, călugărul nu

rămăsese cu nici o remuşcare, cu nici un dezgust şi nici cu impresia vreunei pete oarecare. N-avea decît o amintire plină de ură sălbatică — amintirea unui călugăr caputin întîlnit în Spania, care cerea ca şi el, în aceleaşi locuri ca şi el. Afară de amintirea aceasta, care îl făcea să se revolte contra caputinilor şi chiar împotriva tuturor ordinelor călugăreşti cerşetoare, vorbea despre întîmplările lui cele mai dezgustătoare ca de nişte lucruri firești, cu o inconştienţă penibilă. Ascultîndu-l, simţeai că omul acesta blînd ar fi mers pînă la crimă, aşa cum prostituatele ajung la dragoste, fără să ştie. În viaţa asta nerușinată de vagabond, atît de potrivită ca să-şi distrugă visul, nu văzuse nimic, nu înţelesese nimic, nu simţise nimic din ce nu era în legătură cu acest vis. Toate astea erau dominate de un singur lucru, un lucru superior convenţiunilor omeneşti : capela. Pentru el nu mai existau nici popoare, nici indivizi, nici dreptate, nici datorii, nimic ; nu exista decît capela. La punctul de plecare al nebuniei lui, reconstituirea Ordinului Mintuirii, nu se mai gîndea. Corsarii, trinitarii, captivii, sfîntul Jean de Matha, tot atîtea umbre depărtate, erau pe cale de dispariţie. Capela stăpînea pămîntul, stăpînea cerul. Cerul îi era bolta şi munţii altarele, pădurile coloanele, oceanul capela botezurilor, soarele potirul comunicăturii, iar vintul orga. Pe cînd visa astfel, pe drumurile străinătăţii, Réno părăsit servea de adăpost vagabonzilor fără culcuş şi îndrăgostiţilor, iar pisicile sălbatice se urmăreau printre pietre şi se împerecheau pe ruinele din ce în ce mai ţepene sub paloarea tragică a lunii.

Acum părintele Pamphile avea şaptezeci şi cinci de ani. Cu toată vîrsta înaintată şi cu tot trupul slăbit şi noduros, adus spre pămînt, era încă voinic şi plin

de viață ; aceeași credință îi ilumina ochii cu pleoapele obosite ; același entuziasm îi împingea membrele țepene spre cuceriri himerice. Surîdea ca un copil. Un an sta la Réno, unde lucra de dimineață pînă seara mai mult ca zidar ; după un an pleca în țări străine unde cerșea. De odihnit nu se odihnea niciodată. Terasamentul pentru fundațiile capelei fusese în sfîrșit început, apoi lăsat în părăsire din lipsă de bani. Cei cinci sute de mii de franci fură înghițiți de planurile arhitecților, de memoriile pregătitoare ale antreprenorilor, de materiale cumpărate precum și de unelte, mereu distruse, furate, mereu reînnoite. Dar bătrînul nu deznădăjduia. Cînd revenea din lungile sale călătorii, cu buzunarul plin, cumpăra totul din nou ; din nou se consfătuia cu arhitecții și cu antreprenorii. Făceau aceleași planuri și jucau aceeași comedie. Măsurau, cubau, desfășurau aceleași hîrtii îngălbenite și se înflăcărau în fața acelorași proiecte ; părintele Pamphile, cu cartea în mînă, reîncepea aceleași explicații.

— Să nu uităm, domnilor... noi nu creăm... noi reconstituim... Acolo era primul altar...

Nimic nu se schimbase din felul său de trai ; i se aducea dimineața supa și seara bucata de pîine ; apoi, cînd sosea noaptea, se suia în camera din pavilion, care ajunsese o adevărată cocioabă, tapetată cu murdării, pardosită cu bălegar. După ce se ruga în fața crucifixului, se întindea pe patul de scînduri, iar vîntul îi încurca barba cu suflarea lui înghețată. Huhurezii, fără să se teamă de el, stăteau cocoțați pe grinzi, se uitau țintă la el cum doarme și-l acopereau cu excrementele lor.

Abatele Jules cunoștea pe părintele Pamphile, care avea dese raporturi cu episcopia, și, ca toată lumea, îl socotea „o canalie bătrînă", conștient de josniciile pe care le făcea. Cu ușurința pe care o au optimiștii de a improviza planuri îndrăznețe și nelegiuite, fără să-și dea osteneala să le judece, abatele, gîndindu-se în dimineața aceea la părintele Pamphile, schiță imediat niște proiecte vagi, îndrăznețe, de șantaj, care datorită autorității lui recunoscute și groazei pe care o inspira, nu puteau să-l ducă decît la bun sfîrșit. De aceea, cu gîndurile încă nelămurite și încurcate, plecă în grabă spre Réno, lăsînd însă întîmplării grija să le descurce la timpul lor.

După ce trecu de-a lungul construcțiilor joase, atît de ruinate încît n-ai fi putut să precizezi la ce serveau, după ce străbătu două curți mici, în care se vedeau încă arcadele sfărîmate ale unei galerii, unde terenul plin de apă de ploaie și stricat de căruțe nu era decît o baltă de noroi, pe suprafața căreia pluteau moloz și dărîmături de tot felul, după ce trecu pe sub o tindă, pe care o propteau niște scînduri groase putrede, abatele ajunse într-o curte mare, împrejmuită de clădiri în formă de patrulater, inegale ca înălțime, dantelate bizar pe cer, unele spintecate de năruirea pietrelor, altele tapetate cu mușchi, atît de acoperite cu vegetații încurcate și verzi că ai fi putut zice că-i un colț de pădure sălbatică. La început nu văzu decît un haos de pietre de cioplit, lemne necojite, grinzi abia cioplite, unelte împrăștiate, și deasupra acestui haos, armătura începută a unei schele, două macarale care își profilau pe fondul albicios al curții lungile lor gîturi de bestii fără coarne, toată deznădejdea statică și tristă a unui șantier părăsit în plin lucru. I se păru apoi că aude un zgomot înfundat, ca zgomotul unui

tîrnăcop care scormonește pămîntul. Atras de zgomot, văzu la cîțiva metri de schelă, într-un spațiu liber, de formă hexagonală și proaspăt săpat, un tîrnăcop care urca și cobora cu regularitate, la scurte intervale, fără să poată observa mîinile care îl mișcau.

Se întreptă într-acolo, pierzîndu-se în amestecul de grămezi de piatră de zidit și blocuri de piatră, sărind peste bălțile de var și peste trunchiuri de arbori, pînă descoperi în fundul unei gropi pe părintele Pamphile, care cu picioarele în apă, cu fața congestionată și plină de nădușeală, se străduia să sape.

— Bună ziua, părinte ! zise abatele.

Părintele Pamphile înălță capul și recunoscu pe abate.

— Ah ! D-voastră, domnule abate ! zise vesel și surprins... vreți să-mi vedeți opera ! Sînteți foarte amabil... cum vedeți, merge !

— Și ce faci acolo, părinte, cu tîrnăcopul ?

— Sap, domnule abate, fac gropi pentru temelie... Dar timpul e cam păcătos.

Părintele Pamphile lăsă tîrnăcopul, își șterse barba lungă, înstelată cu noroi și dădu drumul sutanei pe care o sumesese pînă la brîu.

— Foarte rău ! repetă el... Apa asta crește... Dă-mi mîna ca să ies de aici... Ah ! e foarte amabil din partea d-voastră că ați venit !... Numai că n-am să vă pot primi în camera mea... închipuiți-vă că ieri mi-au furat scara... Și ce face Sfinția-Sa ?

Ajutat de abate, dar vorbind într-una, părăsi groapa și sări sprinten în curte. După ce schimbară cuvintele de politețe, abatele întrebă :

— Asta-i biserica dumneavoastră ?

Bătrînul fu cuprins de mîndrie și arătînd spre spațiul hexagonal, altădată acoperit de mărăcini, iar as-

tăzi acoperit de bulgări de pămînt răscolit, înconjurat de o sfoară de aliniere întinsă pe țăruși, răspunse :

— Tot ce vedeți este biserica mea !... Da, iubite domnule abate, tot ce vedeți... Cine ar fi crezut că am să o reclădesc ?

— Reclădită !... reclădită !... rosti Jules, care își închipui că trinitarul vrea să-și bată joc de el... Spune mai bine că de patruzeci de ani o tot reclădești... și n-ai făcut nimic !

— Nimic ?... strigă părintele Pamphile arătînd cu un gest mare și furios toată curtea îngrămădită de materiale... dar asta ce-i ?... Dar tot ce este aici, *ce-i* ?... Ce este ?... Ceea ce era mai greu de făcut, am făcut... Acum trebuie să construiesc !... Să nu ne retragem sub un adăpost ?

Jules refuză și se așează pe un bloc de granit ; fără să stăruiască mai mult, călugărul se așeză în fața lui pe vine, pe un morman de pietricele. Și amîndoi se priviră. Vîntul sufla mai puternic, grăbind ploaia care sfîșia cerul cu linii oblice și biciuitoare. Din timp în timp, pietre dezlipite de pe ziduri cădeau la pămînt cu un zgomot moale, iar așchii de ardezie zburau prin aer.

— Ai bani ? îl întrebă deodată abatele.

— Întotdeauna am ! răspunse părintele Pamphile... de-abia de opt zile m-am întors din Ungaria. Călătoria a fost bună... La Gran...! e nostim de tot... închipuiți-vă, am poposit la Primat... un om foarte vesel, foarte poznaș și foarte mărinimos !... Mi-a zis : „Părinte, cîntă-mi Marsilieza și îți voi da o sută de florini !“ Am cîntat Marsilieza ca un nebun și de fiecare dată, Primarul îmi dădea cîte o sută de florini... De douăsprezece ori am cîntat-o.

Și fredonă :

— *Nous entrerons dans la carrière...*

— Ştii deci Marsilieza ? îl întrebă abatele, care nu-şi putu reţine un surîs.

— Ce vreţi ? răspunse imediat omul acesta simplu, ridicînd capul cu un aer resemnat... In meseria noastră,-trebuie să ştii din toate cîte ceva !... Adeseori ai de-a face cu oameni atît de originali !... Astfel, iată, la anul mă duc din nou în Orient... Acolo e o altă poveste... Acolo nu le pasă de Marsilieza... Ceea ce vor e să le spui cum se îmbracă lumea... ultima modă a Parisului... Ei bine, le spun ce îmi vine în minte... Şi oamenii sînt mulţumiţi.

Abatele nu-l mai asculta şi se gîndea.

De cînd se afla în faţa obstacolului ce trebuia învins, toată patima sa, toate figurile nerăbdării îi reveniseră. Nu se mai gîndea la reuşita propusă, la ideea iniţială a bibliotecii, nu se mai gîndea la nici un proiect, nu mai avea în vedere satisfacţia unei noi pasiuni ; acţiona acum numai pentru plăcerea de a reuşi. Chiar în mijlocul impresiilor care se succedau, repezi şi contradictorii, în creierul lui de sensibil, care îi întărîta nervii, nu era departe să creadă că era un instrument al dreptăţii omeneşti şi al mînici divine, contra unui om care sfidase legile sociale şi batjocorise demnitatea Bisericii. Ceea ce în principiu nu fusese decît un calcul ruşinos, un şantaj nedemn, se transforma în diletantism şi chiar diletantismul el însuşi se dezvoltă pînă la credinţă, înnobilîndu-se în a fi o misiune. Jules se gîndi că trebuie să taie repede şi brutal trăncăneala călugărului şi să ajungă la fapte, în loc să-şi piardă timpul cu şiretlicuri, care nu ar fi reuşit cu acest vagabond, cum era părintele Pamphile. Era mai bine să-l uimească, să-l ameţească cu o lo-

vitură de ghioagă puternică, acolo unde trebuia. Luă un aer sever şi zise :

— N-am venit aici ca să-ţi ascult palavrele dumitale, cucernice părinte, şi te rog să mă asculţi două minute cu atenţie... Am o operă, o mare operă, pentru care îmi trebuie bani mulţi... Ţin să-ţi asigur conştiinţa... Nu-i vorba să plec şi să-mi fac de cap în străinătate sub pretext că vreau să clădesc o biserică... nu !... E vorba de altceva, de ceva foarte frumos, foarte mare, foarte creştinesc... Dacă ţi-aş spune despre ce este vorba, probabil că m-ai înţelege !... Îţi repet, îmi trebuiesc bani... dumneata ai... Dă-mi-i !...

— Nu pot ! răspunse simplu părintele Pamphile, a cărui fizionomie trecuse de la nepăsarea veselă a hoinarului, la seriozitatea visătoare a apostolului.

Abatele se ridică în picioare cuprins de o mînie neaşteptată. Se aşteptase la o înmărmurire a părintelui ! o zguduire ! o intimidare formidabilă ! Şi iată că omuleţul rămase liniştit şi îi spusese calm : „Nu pot", pe un ton liniştit, fără şovăială, în care se simţea o hotărîre definitivă ! Se înfrînă şi-l privi pe călugăr. Cîteva pietre alunecaseră de sub el. Se sui cu picioarele puţin mai sus. Cîteva picături de apă tremurau în părul bărbii lui.

— Nu poţi ? bîlbîi abatele.

— Nu !

— Gîndeşte-te bine... Nu poţi ?

— Nu !... Dacă vrei să faci o operă iubită de Dumnezeu, fă ca mine... Drumurile sînt libere.

Jules se aprinse :

— Ce, crezi că eu sînt vagabond ? hoţ de buzunare ? neno de bordeluri ?

— D-voastră sînteţi ceea ce sînteţi, eu sînt ceea ce sînt... De ce vă supăraţi ?

— Încă o dată te întreb : nu poți ?

— Nu pot !

Abatele întinse pumnul în gol.

— Ei bine !... Am să-ți interzic să cerșești în eparhie... jandarmii au să te ia de gît și au să te azvîrle la închisoare...

— Oh ! făcu părintele Pamphile, dînd din cap melancolic... în eparhie sînt curățat... nu-mi dă nimeni nimic... La închisoare oamenii răi m-au băgat de multe ori ; am și dormit acolo. E mai bine să dormi în închisoare decît pe marginile umede ale drumurilor.

— Ei bine, voi scrie la Roma !... Am să fac să te gonească de aici... Am să te denunț papei, generalului vostru, am să spun cine ești... toate năzbîtiile, toate murdăriile, toate crimele... Am să te denunț, înțelegi, bătrîne coate-goale ?

— Generalul mă cunoaște... papa mă cunoaște... Și apoi, e cineva mai mare care mă cunoaște și mai bine încă...

Și cu degetul ridicat arătă cerul și adăugă :

— Dumnezeu !... Nu mi-e frică deloc...

— Va trebui să dai socoteală de toți banii pe care i-ai risipit, pe care i-ai furat... Va trebui, va trebui... va trebui...

Abatele spumega. Ochii lui măriți și întorși și vărgați de dungi purpurii, ca la un atac de epilepsie, lăsau să se vadă albul globurilor. De pe buzele lui năvăleau, se rostogoleau înjurături repezi, cuvinte neîncepute care se pierdeau într-o șuierătură, într-o gîlgîială de salivă. În sfîrșit, fu cuprins de o tuse puternică care îi zdruncină pieptul. Încovoiat, cu fața vînătă, cu vinele umflate gata să se rupă, părea că

prin gîtul lungit își scuipă viața, într-un îngrozitor sughiț.

După ce îi trecu criza, călugărul îi zise fără să se miște din locul pe care sta, cu o voce blîndă :

— Pentru ce vă supărați ?... Ce vină îmi aduceți ?... Că nu vă dau din banii adunați de mine cu prețul rugăciunilor și al suferințelor mele ?... dar nu pot !... Iată, adeseori oameni săraci, goi și flămînzi, jalnice făpturi ale lui Dumnezeu, m-au rugat în genunchi să le dau... I-am refuzat cu ochii înlăcrimați... Nu pot !... Banii ăștia nu sînt ai mei ; sînt ai Ei, ai Ei, luminoasa și sublima Soție a inimii mele !... Nu pot să iau nimic din ei... Nici chiar dacă aș putea să salvez pe cineva de la moarte, din infern, nu, n-aș face-o.

Ploaia cînta peste băltoacele de apă ; vîntul urla împrejur pe ruinele zdruncinate și în aerul trist și umed schela își clătina fragila siluetă cenușie. Trinitarul urmă :

— M-ați insultat adînc... Ei, Dumnezeule ! Cîți oameni n-au făcut lucrul acesta fără să știe...Vă iert... Dacă am zece bani pentru mîncare pe zi, o bucată de zid ca să mă adăpostesc, o scîndură unde să dorm, puțin sînge cald în vinele astea bătrîne, cîțiva mușchi puternici pe oasele astea bătrîne, sînt mulțumit... Credeți că țin la bani ?... Ascultați, iubitul meu abate, în ziua cînd biserica va fi construită, veniți din nou și ceea ce îmi veți cere, vă voi da... vă jur pe liniștea sufletului meu... dar pînă atunci nu, nu !... Nu pot !

Jules rămase uluit în fața călugărului. Într-adevăr nu mai înțelegea nimic. Era un nebun care vorbea cinstit ? Își bătea joc de el ?... Nu știa ce să creadă. În orice caz, nu prevăzuse această neînchipuită nebunie, sau o asemenea ironie îndrăzneață ; era cu totul

nedumerit. Ce era oare în dosul măștii acesteia muncite, pe care o văzuse de două ori transfigurîndu-se, aproape imaterializîndu-se sub strălucirea unei frumuseți necunoscute și misterioase ? Cu toată mînia care fierbea în el, călugărul îl intimidase ; și nu știa ce simte față de el : milă, admirație sau dispreț ? Din fundul sufletului său, o voce îi spunea : „Îngenunche : ăsta-i un sfînt !“ O altă voce îi spunea : „Nu, insultă-l... e un bandit !“. Un instinct ascuns îl înștiința că vocea dintîi avea dreptate. Totuși ascultă pe cealaltă și, izbind cu piciorul în pămînt, strigă :

— Toate astea sînt vorbe, vorbe... mă iei drept un prost ?... Știi foarte bine că biserica dumitale e o glumă și că n-ai s-o clădești niciodată !

Părintele Pamphile se ridică drept. În ochii lui strălucea o flacără atît de puternică, de frumoasă, de îngrozitoare, încît abatele se dădu înapoi biruit de privirea a cărui lumină extraordinară și supraomenească nu o putea înfrunta. Crezu că venea spre el un arhanghel, Dumnezeul sălbatic al singurătăților înțepenite ; și era să cadă în genunchi, să-i ceară iertare, cînd călugărul, apropiindu-se de el, îl smuci puternic de umeri :

— Om necredincios, zise el, preot nesocotit. Nu blestema... privește și ascultă-mă... Dacă va trebui, am să tai singur blocurile acestea și am să le port pe spinarea mea bătrînă ; dacă va trebui, am să ridic singur grinzile acestea, am să lucrez fierul și am să ridic cu brațele bolțile... dacă va trebui, singur... da, singur de tot, am s-o string la pieptul meu, am s-o înalț de la pămînt și am s-o înfig măreață, dreaptă, acolo... înțelegi tu, sărmane nebun... acolo, acolo !... Am s-o clădesc ! Adio !

Părintele Pamphile făcu cîțiva pași, se opri la marginea gropii pe care o săpa cînd sosi Jules, își sumese sutana și coborî în fundul ei.

Timp de cîteva clipe, abatele rămase cu picioarele în noroi, nemișcat și zise visător : „Nu-i un bandit... E ceva mai rău... Un poet !“ — în timp ce tîrnăcopul își reluă mișcarea ritmică, apărînd și dispărînd, spre a săpa pămîntul.

Pradă unor neliniști vagi, ar fi vrut să se reîntoarcă lîngă părintele Pamphile, să-i vorbească, să se umilească ; timiditatea și un fel de mîndrie josnică pe care o au toate firile violente îl împiedicară ; foarte impresionat, plecă. O luă din nou prin încurcătura de materiale, străbătu iarăși cele două curți pline de noroi, trecu pe lîngă ruine. Toate i se părură pline de majestate. Lucrurile în armonie cu starea lui sufletească îmbrăcau, sub tristețea lor nesfîrșită, aspecte de mister fizic și de măreție morală, care îl tulburau ciudat. O viață pe care n-o cunoștea și în fața căreia se simțea așa de mic și urît, atît de laș și de nedemn, o viață la care nu se va putea înălța niciodată, îi deschidea prin crăpăturile zidurilor orizonturi largi ce nu puteau fi bănuite, spații înflorite cu flori de vis, flori frumoase deasupra cărora zburau suflete, suflete de copii, suflete de bătrîni, suflete de săraci, flori frumoase, care în adîncul caliciilor lor parfumate legănau tot felul de suflete moarte... În timpul drumului, o mulțime de idei confuze, fără legături directe cu ceea ce văzuse și auzise la Réno, se contraziceau în capul lui. Toate îl readuceau stăruitor la părintele Pamphile și de la părintele Pamphile la miracolul religiilor ce se sprijină pe iubire, punînd atîta bucurie în suferință, atîta înțelepciune în nebunie, atîta măreție în înjosire ; ele îl făceau să constate propria lui

decădere... În zadar căuta ceva în viața lui, din ziua în care licărise conștiința în el : nu găsea decît mîrșăvii și rușini, cu mici întreruperi, cu scurte aspirații spre bine, ale căror singur rezultat era să-i facă prăbușirile mai grele și mai greu de îndreptat. Nici o credință, nici o iubire, nici o patimă, numai instincte furioase de bestie, manii din pricina deformației intelectuale și, pe lîngă toate acestea, simțămîntul unui gol de nestrăbătut, un nesfîrșit dezgust de viață, o nesfîrșită frică de moarte... Oh ! da, a muri !... Căci educația creștină din copilărie, deprinderile sacerdoțiului, mai puternice decît îndoielile și nelegiuirile, îl făceau să socotească groaznicul de dincolo ca pe o veșnicie de torturi și spaime...

Abatele mergea încet, cu spatele încovoiat sub apăsarea unei greutăți nevăzute, cu privirea îndreptată spre pămînt, unde bălțoacele afundau oglindind schimbătoarea imagine a norilor ce se mișcau încet. Vîntul se liniștise, ploaia nu mai era decît o burniță ușoară care se împrăștia încet ; și pe cerul luminat mai mult la orizont, norii sfîșiați lăsau să se vadă ici-colo, prin crăpături, cîteva bucăți de azur întunecat. Încetul cu încetul, cîmpia verde ieșea din cerceasca brumă care acoperea marginile și ondulațiile terenului, sub o pătură de aburi albăstrii ; din fundurile îndepărtate ale dealurilor, de un violet înăbușit, casele care erau împrăștiate ca niște petale, arinii livezilor și plopii înalți dezrămurați se ridicau asemenea unor subțiri și tremurătoare coloane de fum trandafiriu. Pe culmea coastei, de unde se vedea orașul și cele trei clopotnițe, abatele grăbi pasul. Era într-o sîmbătă și clopotele sunau, răspunzîndu-și unul altuia, anunțînd venirea zilei sfinte. Ele aveau sunetele de sărbătoare, sunetele lor vesele, care cîn-

tau odihna binecuvîntată a muncitorului. Clopotul cel mare al catedralei domina cu sunetul lui puternic toate celelalte sunete mai slabe, ducînd pînă departe în vale vestea cea bună. Ascultîndu-le cum vin din depărtare, blînde şi asurzitoare prin spaţiu, Jules fu cuprins de o emoţie plăcută, a cărei natură şi cauză n-ar fi putut-o explica. Nervii lui se destinseră, inima i se topi de înduioşare şi, fără nici o zguduire, fără suferinţă, îi dădură lacrimile. Clopotele sunau, sunau şi Jules plîngea, plîngea. Şi în timp ce plîngea, trecu pe lîngă el o biată femeie, trasă la faţă, slabă, cu figura pămîntie ! Îmbrăcată în zdrenţe murdare, cu picioarele goale, trăgea un cărucior în care dormeau pe paie doi copii, firavi şi veştejiţi.

— Fie-vă milă, domnule abate, zise ea.

Abatele scose din portofel doi poli de aur, pe care îi puse în mîna sărmanei.

— Ţine ! făcu el... Însă nu-s de la mine... Sînt de la preasfîntul episcop... Roagă-te pentru el... Roagă-te pentru mine... Şi fii fericită cîteva zile...

Cînd ajunse la poarta episcopiei clopotele încetaseră, dar el mai păstra încă în urechi şi inimă sunetul lor plăcut. Cînd ajunse în camera lui, îngenunche în faţa icoanei lui Christ şi, lovindu-şi pieptul, începu să se roage :

— Dumnezeul meu, ai milă de mine... Iartă-mă... Ajută-mă !

Cu mîinile împreunate, cu ochii ridicaţi spre icoană, se rugă pînă seara.

Se apropia postul cel mare. Jules nu se mai gîndea nici la bibliotecă, nici la părintele Pamphile, nici la moarte, nici la virtute. Emoţiile pe care le avusese pe cînd se reîntorcea de la Réno îşi luaseră repede

zborul și, mai fantezist și mai samavolnic decît oricînd, reluă conducerea afacerilor eparhiei. Din nou apăruse umbra lui neagră și frămîntată hoinărind pe terasă cînd apunea soarele ; preoții care încetul cu încetul, în lipsa ciinelui de pază, reîncepuseră să-și facă de cap, bucurîndu-se de o libertate pe care o credeau veșnică, reîncepură să tremure și să se infrîneze, să se ascundă ; groaza apăruse din nou în jurul micilor clopotnițe de țară. Cît despre episcop, el era „în spaime" nu din cauza activității zgomotoase a secretarului său, care de altfel mai degrabă îl scutea de o mare greutate, cît datorită faptului că se apropia scadența fatală a scrisorii pastorale. Or, el nu avea nimic de spus, nu voia să spună nimic, nu putea să spună nimic. Ea trebuia totuși trimisă, orice s-ar fi întîmplat. Dar de unde să găsească fraze atît de neinsemnate, cuvinte atît de lipsite de importanță pentru paginile pe care va trebui să le scrie, încît să echivaleze cu niște pagini albe, ca toată lumea să fie mulțumită ? Acum era mai greu ca niciodată, pentru că ziarele aveau obiceiul să cerceteze amănunțit totul și să dea cuvintelor celor mai simple, frazelor celor mai banale înțelesuri grozave și interpretări îndrăznețe pe care ele nu le aveau.

„Iată... își spunea după lungi și apăsătoare gînduri, iată ce pot să fac... Am să sfătuiesc pe credincioși să se poarte bine... să... să... să vină la liturghie, să se spovedească, să respecte cu strictețe postul, într-un cuvînt, să fie buni catolici, ca Dumnezeu să îndepărteze de ei păcatul, grindina, focul, boala... În sfîrșit, voi arăta că, prin credință... nu, nu voi arăta nimic... nu e bine să arăți... Și voi sfîrși prin parafrazarea vreunui text din evanghelie... sau printr-o invocație către Acela de la care vin toate lucrurile,

care ne dă pîinea, vinul etcaetera... etcaetera... şi puterea de a îndura durerile vieţii... Cred că nu exagerez mult... N-am să vorbesc nici de Sfinţia-Sa, ca să nu-mi aducă vina că sînt supus Romei, nici de împărat, căci m-ar învinovăţi că sînt liberal !...“

Plecînd de la această idee, şterse şi îndreptă mereu, înnegrind mai mult de cincizeci de foi de hîrtie. Pe măsură ce recitea, fiecare cuvînt îl neliniştea mai tare şi rupea una după una foile începute. Sărmanul părinte asuda şi suspina cu deznădejdie.

Într-o dimineaţă, abatele Jules, bine dispus şi vesel, îl întrebă pe episcop :

— Monseniore, v-aţi gîndit la scrisoarea pastorală pe care trebuie s-o trimiteţi ? Vine postul Paştelui.

— Dă ! Într-adevăr mă gîndesc la ea, răspunse bătrînul cu o înfăţişare înfricoşătoare... A ! ce lucru grozav !

— Grozav ? întrebă Jules.

— Da, dragul meu, din cauza răspunderilor şi a prevederii. În situaţia pe care o am... o situaţie care cere pacea, armonia, împăciuirea... „trebuie multă băgare de seamă... să nu superi pe nimeni... Toate acestea implică o mare fineţe !...

Pe abate păru că îl preocupă foarte mult neliniştea episcopului.

— Fără îndoială, zise el, e o chestiune delicată. Vreţi să discutăm niţel ?

— Cu mare plăcere, bolborosi episcopul, care nu-şi putu ascunde neliniştea... Însă dumneata eşti... dumneata eşti foarte iute, dragă abate... Oamenii tineri nu văd lucrurile la fel ca cei bătrîni... Ei merg, merg... şi apoi... în timp ce... iată...

Își legănă capul cu un aer serios și-și încruntă fruntea, apoi, strîngînd buzele, scoase niște sunete ușoare și limpezi. Abatele răspunse cu o voce blîndă, înclinîndu-se respectuos :

— Monseniore, nu mi-aș îngădui să vă dau un sfat... Aș vrea să vă spun însă ce se vorbește pe socoteala d-voastră, în lumea catolică...

Episcopul tresări. Ochii i se rotunjiră, cuprinși de frică :

— Se spune ceva despre mine în lumea catolică ?... Și ce se spune ?

— Toți, într-un glas, aprobă felul cum administrați eparhia... E lăudată mila d-voastră, caritatea d-voastră, dreptatea d-voastră, dar lumea se plînge că în anumite împrejurări grave nu vă afirmați îndestul... Se spune, de exemplu, că scrisorile pastorale sînt cam posomorîte... că se feresc să arate... În sfîrșit, că în ele nu este ceea ce lumea așteaptă de la Înălțimea-voastră...

Episcopul se mișcă nervos în fotoliu :

— Ce se așteaptă de la Înălțimea-mea ?... Ce se așteaptă ?... Eu nu pot să răstorn lumea ! Nu-i rolul meu... Nu sînt un spadasin !

— Dar, Monseniore, nu vă cere nimeni asta, reluă abatele, protestînd cu blîndețe. Lumea ar dori mai multă hotărîre, mai multă autoritate în actele d-voastră publice, mai mult caracter, mai multă căldură... E cu totul altceva.

Încălzindu-se încetul cu încetul și căzînd ca un măscărici în propria cursă a înșelătoriei, continuă pe un ton entuziasmat, căruia emoția unui lucru în adevăr resimțit îi dădea accente de sinceritate :

— Se dorește ca în fața filozofiei ateiste care crește din ce în ce și se instalează în tribunele oficiale, pro-

tejate fățiș, plătite de guvern, în fața atacurilor furioase ce cresc împotriva sfintei Biserici, se dorește să se ridice o voce răzbunătoare și mîngîietoare în același timp... un strigăt de revoltă și de speranță al unui adevărat creștin... Timpurile sînt grele, Monseniore... Din toate părțile societatea trosnește, religia se prăbușește, totul se dizolvă și putrezește... Sus pe tron orgia expusă se lăfăiește nerușinat, orgia legală... Jos, bestia înfometată urlă, dornică de sînge... În toate părțile este o zăpăceală, o nebunie, amețeala celor care vor să se salveze... Se plămădesc generații groaznice și dacă nu se va pune o ordine solidă în mersul evenimentelor, vor merge să scoată din cuie trupul lui Christ de pe calvare și vor transforma bisericile noastre, lipsite de simbolul mîntuirii, în bănci sau localuri de petrecere. D-voastră aveți în grijă suflete... Și sufletele au nevoie să fie susținute în credință, încurajate în luptă, îmbărbătate în primejdie... Nu-i bine să vă dezinteresați de destinul lor moral... Este o dezertare de care Dumnezeu are să vă ceară socoteală într-o zi, dacă o să vorbiți de pace și de înțelegere, cînd lupta se dă contra noastră și dușmanul ne hărțuiește !... Iată ce se spune în lumea catolică !... Și se mai spune...

— Dar zău ! Mie nu mi se pare deloc așa ! întrerupse episcopul, care ascultase cu gura căscată de mirare violenta ieșire a abatelui... Oamenii ăștia sînt nebuni ! Totdeauna au existat oameni buni și oameni răi... Totdeauna va fi așa... Ce pot face ?... N-am făcut eu lumea... Spune, eu am creat lumea ?

Jules urmă cu o voce mai aspră și mai tăioasă :

— Eu nu judec, Monseniore, repet... Se mai spune că poate să fie foarte plăcut să trăiești într-un palat, să te hrănești bine, să te îmbraci bine, să stai la

căldură, să cultivi flori, să faci versuri glumeţe, să primeşti omagii şi să binecuvintezi trecătorii ; se spune că e uşor să înlături cu grijă toate răspunderile care ameninţă liniştea, care tulbură digestiile şi somnul, să închizi ochii ca să nu vezi nimic din ceea ce e supărător şi să-ţi înfunzi urechile ca să nu auzi pe cei ce se roagă... Dar se mai spune că nu e frumos, nici cinstit, nici creştineşte şi că seamănă mai mult cu trădarea unui şef care în ziua luptei şi-ar părăsi soldaţii şi i-ar lăsa să moară, fără să-i ajute... Se mai spune apoi că dacă lucrezi astfel, trebuie să ai motive ascunse... Şi se mai spune că...

— Se spune !... se spune... se spun prostii !... zise episcopul foarte palid, cu figura rătăcită, ridicîndu-se de pe scaun şi, întorcînd spatele abatelui, el începu a se plimba prin cabinet agitat.

Dar în curînd îi fu teamă că s-a arătat prea dur. Nu vru ca această convorbire să se termine prin asemenea cuvinte şi cu un asemenea gest îndrăzneţ, care putea să dezlănţuiască din partea abatelui una din urile acelea grozave de care fusese cuprins de atîtea ori... Şi, liniştit, se apropie deodată de el.

— Iubitul meu copil, îmi vorbeşti de Împărat... Ce legătură are împăratul cu pastorala ?

— Tot răul pe care îl suferim vine de la el ; toată nelegiuirea, tot putregaiul care ne distruge vin de la el... Sub înfăţişările lui ipocrite de prieten al Bisericii, sub insultătoarea aparenţă că ne protejează, el e marele agent al distrugerii, al...

— Ei, ei, ei !... Ce ştii dumneata ?

— Ştiu eu ce ştiu ! spuse abatele, cu un ton hotărît, scurt, care nu admitea răspuns.

Atunci, descurajat, prelatul se aşează pe un fotoliu. Întrebuinţase toată puterea de care era în stare. Re-

zistența îi slăbise. Simțea că nu se mai poate împotrivi. Cuvintele lui Jules îi tulburau conștiința; înțelegea dreptatea acestor învinuiri din care nu era în stare să discearnă exagerarea, din pricina sonorității frazelor banale și declamatoare. Totuși nu se dădu bătut, încercă să lupte din nou.

— Dragul meu copil! gemu el. În ce situație grea m-ar pune cele ce spui!... Împăratul!... dar el m-a numit!... Și apoi... Și apoi, noi biserica, sărbătorim ziua de 15 august.

— Oh! Monseniore, răspunse Jules trist. Adevărații sfinți, adevărații martiri, aceia pe care îi stimați, acela cărora le recitiți în fiecare zi strălucitele fapte nu vorbeau ca dumneavoastră... Se duceau pe treptele murdare ale tronurilor să strige adevărul.. Își mărturiseau credința în mijlocul mulțimilor dușmănoase!... Strigau anatema în fața tiranilor!

Episcopul se gîndi: „Sfinții de care îmi vorbești erau niște răsculați“ — dar nu îndrăzni să exprime această părere lipsită de respect și privi cu coada ochiului spre abate, care tăcea.

Acesta, în picioare, cu capul sus, cu privirea extaziată, cu gura încă fremătînd de blesteme, părea un profet. Și într-adevăr în acea clipă, uitînd comedia pe care i-o jucase episcopului, era un profet. O lume întreagă, mistică și vizionară, dădea o bătălie în el. S-ar fi lăsat, ca Isaia, să fie tăiat cu ficrăstrăul în două și s-ar fi dus cu surîsul pe buze spre sacrificiu, beat de fericire. El se retrase încet, lăsînd în sufletul prelatului o mare tulburare.

Fără să obosească, Jules își continua opera de chinuire a victimei. Își păstră figura de inspirat, care în fond nu mai era decît o mască ce acoperea rîsul lui

batjocoritor de mincinos. În fiecare zi aducea noi argumente, venea cu noi amenințări și episcopul, chinuit, tiranizat, torturat de acest călău nemilos, ceda puțin cîte puțin în toate punctele, în afară de chestiunea împăratului. Nu voia să se vorbească în pastorală de împărat. Ultimele lui forțe se concentrau spre această singură țintă ; repetă fără încetare :

— Asta nu ! Niciodată... El m-a numit... Și apoi sînt lucruri de care nu te poți apropia... Vreau să rămîn în cadrul legilor.

Bietul om nu mai mînca, nu mai dormea. trăia într-o teribilă și continuă neliniște. La cel mai mic zgomot își ieșea din fire și tresărea dureros ; în stare de veghe chiar, era pradă coșmarurilor. Chiar și cînd își spunea liturghia, sau recita cartea de rugăciuni, în imaginația lui vedea scene înfiorătoare de martiri, circuri roșii pline de sînge, ruguri... Nu putea goni deloc aceste imagini tulburătoare și nu se mai putea liniști. Ar fi dorit să fie bolnav, să moară. Dar, după cum îngăduise toate cererile lui Jules, consimți să-l părăsească și pe împărat.

— Ei bine, fie !... Dar te rog să nu pronunțăm numele lui, să nu scriem cuvîntul *„Împărat“*, nici *„Imperiu“*, nici altceva asemănător... Să spunem potentatul... nu !... tiranul !... nu, nu !... Să spunem *acela*... *Acela*... *Acela* e cuvîntul propriu... *Acela* se poate spune de oricine !... Totuși, nimeni nu se va înșela !... Dumnezeul meu !... Dumnezeul meu !... Ce o să ni se mai întîmple ?... Și ce are să zică prefectul !... Și ministru !... Și consiliul de stat !... Ce scandal !... ni se va interzice oficierea slujbelor religioase, domnule abate... și vom fi condamnați la pedepse rușinoase.

Jules răspunse grav :

— Isus a fost crucificat, Monseniore... S-a plins ?

În sfîrșit, într-o bună dimineață, scrisoarea pastorală explodă în parohii ca o bombă. Cîțiva preoți, mai prevăzători, refuzară să o citească.

Înmărmurirea, consternarea și indignarea a fost generală. Toți crezură că episcopul a înnebunit... Era în această pastorală o ciudată literatură bisericească, scrisă în întregime de Jules, cu fraze scurte, repezi, șuierătoare, cu un accent de pamfletar foarte aspru, atît atacuri directe împotriva puterilor publice, cît și o revendicare pătimașe a drepturilor Bisericii ; un apel atît de aprins la lupta religioasă, încît cei mai intoleranți dintre enoriașii eparhiei, simțind cauza nepopulară, se arătară foarte puțin dispuși s-o apere și se aliară cu ceilalți, cerînd pedepsirea celor care o făcuse. Fierberea fu atît de mare încît în seara aceea chiar grupuri de lucrători, de tineri și de mici burghezi, purtînd steaguri tricolore și cîntînd melodia reginei Hortensa, veniră să vocifereze în jurul episcopiei, ale cărei geamuri le sparseră cu pietre. Din provincie, afacerea ajunse repede la Paris ; din Paris se răspîndi în toată Franța. În cîteva zile, pastorala abatelui Jules luă proporțiile unui mare eveniment european. Ea puse în mișcare toate cancelariile și îndreptă toate privirile spre Roma, misterioasă și mută. Se făcu multă zarvă în presă. Bietul episcop, dușmanul cel mai aprig al zgomotului, era în atenția universală.

Îndată ce află despre extraordinara noutate — căci formalitățile legale ale depunerii ei oficiale nu fuseseră încă îndeplinite — prefectul plecă la Paris. Ministrul Cultelor chemă la el pe episcop. Între Franța și Sfîntul Scaun începu un schimb viu de corespondență, de explicații, de rapoarte, un nesfîrșit

du-te-vino de curieri. Consiliul de stat, solemn, deliberă și el. În cafenele, în cluburi, în saloane, fiecare discuta chestiunea serioasă a zilei. Seara auzeai frînturi de convorbiri între cei care se plimbau pe bulevarde :

— Poate că o să avem război !

— Episcopul acesta pare un turbat !...

— Și Roma ?... Roma ce zice ?

Unele ziare serioase și bine informate stabiliră relațiile episcopului cu niște societăți oculte, explicară funcționarea carbonarismului catolic, în care episcopul era unul din cei mai periculoși șefi, amenințînd libertatea conștiinței și pacea lumii. În jurul numelui lui, a actelor lui, se clădiră cele mai absurde legende ; i se scotoci viața particulară cu înverșunare, se vorbi de procesul pe care îl avusese, cu un mare adaos de comentarii pline de insulte ; jurnalele satirice ilustrate îi răspîndiră și ele caricatura, îmbrăcat cu rasa neagră călugărească a lui Torquemada. Nimeni nu-i luă apărarea. Fu dezaprobat aspru și pe față de presa clericală. În vreme ce bietul bătrîn zăpăcit, înnebunit, singur într-o cameră de hotel, simțea că i se frînge inima, zdrobit de o groaznică suferință și de o rușine de nereparat, Jules triumfa satisfăcut. Vesel, gusta din plin rezultatul nebănuit și minunat al înșelătoriei lui și, mîndru de zgomotul pe care îl dezlănțuise, fîlfîia în aer foile pastoralei, așa cum altădată, pe cînd era copil, clătina sticla cu untură de pește a sorei sale Athalie, dansînd și strigînd :

— A !... Ce farsă frumoasă !... Ha ! Ha ! Ha !... Ce farsă frumoasă... Tra-la-la !... Tra-la-la ! Dumnezeul meu ! Ce fericit sînt !

În sfîrșit, după o absență de o lună, într-o seară, pe furiș, episcopul se întoarse la episcopie. Mustrat de ministru, mustrat de Roma, nu-și păstrase scaunul decît prin nevinovata sa apărare și prin înduioșătoarea sa căință. Trebui chiar să trimită o scrisoare care fu publicată, în care îi părea rău de greșelile făcute, în care se umilea și cerea iertare... După ce plecă marele vicar și personalul episcopiei, venit ca să-l salute la sosire, îi spuse lui Jules cu o voce simplă și blîndă :

— Va trebui, domnule abate, să fim mai cuminți în viitor... mult mai cuminți !... Am promis.

Cînd văzu pe bătrîn, atît de încovoiat, atît de slăbit, aproape de nerecunoscut, că nu-i făcea nici o imputare și că în priviri avea blîndețea unei rugăciuni, abatelui i se strînse inima cu putere.

Deodată se aruncă la picioarele lui, suspinînd :

— Iertați-mă !... Eu am făcut asta !... Numai eu... Monseniore... eu !...

— Haide, haide ! Copilul meu, îl mîngîie episcopul, pe a cărui figură palidă se rostogoleau două lacrimi mari. Haide, s-a sfîrșit acum... Nu mai plînge !... A trecut !...

Trecuseră șase luni... Scrisoarea pastorală se uitase cu totul. Episcopia își regăsise calmul obișnuit și Jules părea că s-a liniștit. Din zi în zi, se vorbea mai bine spre el. Obținuse un adevărat succes predicînd „În luna Sf. Marii". Farmecul vorbirii, poezia mistică și duioșia omenească pe care o puse în cuvîntări îl făcură simpatic femeilor. Se săvîrșise în el o transformare fizică. Se îngrijea mai mult, își pierdea obiceiurile de preot boem, purta sutane aproape elegante și catarame de argint la pantofii din ce în ce mai cochcți. Începu să fie primit cu plăcere în cîteva

castele din împrejurimi. Sub înfățișarea lui încă aspră și cu gesturile veșnic brusce, uimea pe toți prin varietate, prin interesul delicat și nou al convorbirilor întretăiate adesea de un cuvînt, sau de o gîndire îndrăzneață, care nu displăceau nici chiar celor mai habotnici. Din lecturile numeroase și fără alegere, învățase lucruri multe și diverse; și dacă cunoștințele căpătate iute nu erau clasate cu metodă în spiritul lui, știa să se folosească de ele cu îndeminare și fără pedantism, împletindu-le în convorbirile obișnuite. Îi dispăruse parcă chiar și urîțenia, iar stîngăcia trupului său lung, colțuros și deșirat, nu mai supăra ochiul. Ceea ce îl făcea altădată ridicol, îi dădea acum un fel de originalitate plăcută și inadins făcută ca să-l deosebească de masiva și greoaia banalitate țărănească a confraților lui... Mai tîrziu, în timpul unei epidemii de vărsat, care nimicise una din mahalalele orașului, se arătase curajos și devotat. Necruțîndu-și timpul, prin mîngîieri și rugăciuni, alina suferințele fără frică, îngropînd morții. Dăduse populației încremenite și cuprinse de panică un frumos exemplu de curaj. Relațiile sale cu episcopul ajunseră de asemenea excelente, cu toate că din cînd în cînd erau tulburate de vreo măruntă neînțelegere trecătoare.

După împrejurarea aceea tristă, episcopul îmbătrînise mult, sănătatea îi fusese zdruncinată, iar mintea începuse să-i slăbească. Cu toate că n-aducea niciodată vorba de acea îngrozitoare întîmplare, se simțea că suferă și că rana, încă nevindecată, sîngera. Jules născocea fel de fel de lucruri numai să-l facă să uite amintirile dureroase, măgulindu-i delicatele manii. Studiase cultivarea mușcatei și a pelargoniei numai ca să poată avea subiect de discuție cu bă-

trînul. Discutau asupra poeților latini. Episcopul susținea pe Virgiliu, iar Jules apăra pe Lucrețiu.

— Lucrețiu al dumitale e un ateu ! spunea episcopul.

— Dar Virgiliu al d-voastră, care credea în divinitățile de carnaval din Olimp ?... Dar imbecilul acela de Jupiter ? Dar Junona ?

— În sfîrșit, credea în ceva !... Ce vrei ? pe timpul lui nu erau alți zei... Și apoi, nu credeau așa tare... au presimțit creștinismul...

— Dar Lucrețiu a văzut tot, a simțit tot, a spus ce este natura, ce este sufletul omenesc. Și în ce mod măreț !... Și astăzi ne stăpînește... Totul se trage de la el ; sistemele și poezia. Și cu cît înaintăm, cu atît opera sa luminoasă se mărește și tulbură !... Fără el noi am admira încă pe Minerva și casca ei și pe bruta de Vulcan !... Și apoi, Virgiliu, versurile lui rare, ritmurile frumoase le-a furat din Lucrețiu.

— Nu spune asta, scumpul meu copil, protesta prelatul... Virgiliu e izvorul, crede-mă, e singurul izvor. Trebuie să revenim mereu, mereu la el.

— El a avut acel minunat strigăt de suferință : *Pacata posse omnia mente tueri !* [1]... Oh ! să poți contempla lucrurile cu sufletul liniștit !... Fără Lucrețiu, Monseniore, n-am fi avut nici pe Pascal, nici pe Victor Hugo !

— Victor Hugo ! Scumpul meu copil !... E un monstru.

După asemenea convorbiri, episcopul se simțea foarte fericit... și îi spunea lui Jules :

— Dragul meu abate, nu te am decît pe dumneata... Așa să mă iubești mereu.

---

[1] Mintea le poate cuprinde armonios pe toate.

— Da, da ! Monseniore... V-am pricinuit atîtea necazuri !

— Dar nu, nu !... Eu sînt păcătos... Așa-i firea mea !... În sfîrșit, nu te am decît pe dumneata.

Ar fi fost bine ca abatele să fie atît de potolit pe cît voia să pară și pofta răului să n-aibă atunci o țintă anumită, dar instinctele lui rele îl hărțuiau fără încetare, împingîndu-l la recăderi împotriva cărora lupta aprig. Totuși îl susținea ceva, ceva ce îi lipsise pînă acum : un interes, o ambiție. Cît timp risipit în fantezii criminale și inutile, cîte puteri pierdute în capricii sterile, mirîndu-se că nu-i năruiseră viitorul. Acum întrezărea o viață nouă care putea să fie strălucită și fecundă. În loc să-și tîrască vechile sutane unsuroase prin micile fricțiuni cu clerul de jos, putea să-și înalțe visurile din ce în ce mai sus. Se știa bun vorbitor, cu o elocvență care plăcea, căci ea se adresa mai mult sensibilității decît judecății ; știa de asemenea că urîțenia lui fizică era uitată în fața farmecului real și puternic al calităților lui intelectuale și-și putea îngădui să spere succese în saloane și să placă femeilor așa cum dorea. Despre acestea își dădu seama limpede în ziua cînd predicile îi aduseră simpatii puternice și îl transformară dintr-un paria într-un preot la modă. Însă firea lui îl înspăimînta ; o simțea cum se zbuciumă și fierbe ca o lavă fierbinte și se gîndea cu groază la ziua fatală și apropiată a exploziei. Răul avea asupra lui o atît de mare atracție, încît adesea în clipa cînd se gîndea cu mai mare claritate la nebuniile și inconsecvențele din trecutul său simțea dorința de a le relua. Îl împingea o forță de neînvins, o forță care-l amețea ca-n fața prăpastiei. Înțelegea că într-o

zi se va lăsa să alunece, așa dintr-o dată, pentru nimic...

De cînd avea legături mai strînse cu femeile, spiritul său redeveni sclavul cărnii. Mai întîi, scăpă de ispite prin muncă îndirjită și printr-un surmenaj aspru al capului. Dar munca nu-l îndepărtă de-ajuns. Imobilitatea apăsătoare îl conduse la înfrîngere. Iubirea nu i se arăta decît sub forma unui desfrîu complicat și dureros. Imagini spurcate, cu neputință de alungat, îi jucau în fața ochilor și-l smulgeau de lîngă cărți, lăsîndu-l pradă gîndurilor, care-l frămîntau într-o serie de vise obscene, găsind în ele potoliri fără voie, din care ieșea prostit, cu inima plină de scîrbă. Rugăciunea nu-l mai liniștea deloc ; îngenuncheat la picioarele crucifixului, îi apărea, ca într-un tablou celebru, corpul lui Christos, bălăbănindu-se în cuiele însîngerate, părăsind crucea, aplecîndu-se și căzînd în vid, iar în locul Dumnezeului dispărut apărînd Femeia, triumfătoare și goală, veșnica prostituată care îi oferea gura, sexul, care îi întindea tot corpul sărutărilor murdare. Atunci, ca să înăbușe monstrul din el, reîncepu să facă plimbări lungi, mergînd peste cîmp ; încerca să biruie cu oboseala fizică revolta cărnii și a simțurilor dezlănțuite.

Aceste lupte lăuntrice, toate aceste drame, ale unui suflet în deznădejde, Jules, cu o voință care nu era lipsită de eroism, le comprimă pe tăcute în ființa sa morală și nimeni din jurul lui nu-și dădu seama de zdruncinarea pe care o trăia. Și chiar atunci cînd trecu prin cea mai puternică neliniște și cunoscu cea mai mare ispită, cu o ironie de plîns, care dă virtuții nostalgia viciului și viciului nostalgia virtuții, încercă o mare și aproape amețitoare bucurie cîntînd în predicile sale imnul voluptăților necu-

noscute, negrăita plăcere a iubirii mistice, a iubirii netulburate de un vis pămîntesc, pentru un vis al cerului.

În fiecare an, ziua episcopului era sărbătorită în micile și marile seminarii, prin fapte pioase, prin ședzători literare și printr-un supliment de ciocolată dat dimineața. După liturghia cîntată solemn de orgă, elevii veneau să salute pe Monsenior, unii în versuri latine, alții în versuri franțuzești, iar cei mai buni în versuri grecești. Urma apoi o luptă academică în care se lămurea un colț obscur al istoriei religioase sau precizau o dogmă atacată de filozofi. În timpul intervalelor discursurilor, se cîntau marșuri. Cu acest prilej, prelatul dădea o cină la care erau invitate principalele autorități ecleziastice, cei mai buni elevi ai fiecărei clase și cîțiva prieteni laici. Ca de obicei, Jules fu însărcinat să organizeze serbarea, care de altfel era aceeași în toți anii.

În ziua aceea era nervos și mai neliniștit ca de obicei. Cu marele vicar avusese de dimineață o ceartă din pricina decorării primului altar, care îl supărase. Aceasta îl făcu să observe că, de cînd se purta mai omenește și de cînd avusese succesele din luna sfintei Maria, marele vicar părea că îl lua încă mai de sus și că nu-și mai ascundea ura față de el. Totuși lucrurile se petreceră cum nu se poate mai bine. Episcopul primi conștiincios potopul de laude poliglote și răspunse cum nu se putu mai bine. La cină, abatele băgă de seamă că marele vicar îl privi de mai multe ori cu coada ochiului rîzînd apoi batjocoritor cu vecinul său, un preot gras al cărui nas prea scurt se pierdea în obrajii bucălați. „Fără îndoială că-și bate joc de mine canalia“, își zise. Rîsul lui îl

scotea din minți. De altfel, tot ce era în jurul lui îl scotea din minți. Simțea un dezgust îngrozitor că se găsea în mediul acesta, care pînă acum nu-i apăruse niciodată atît de respingător. Fețele acelea de preoți, greoaie și vulgare, văzute prin șirul candelabrelor și al coșurilor cu flori, satisfacerea hidoasă a stomacurilor, profilurile seminariștilor, de pe acum înverzite de venin, legănîndu-se pe gîturi lungi de pasăre, expresii inocente pe care le deziniințeau fălcile de carnivori și ochii fățarnici de animale de pradă, toate acestea îi demonstrau lui Jules bucuria lor mitocănească, cinica lor nepăsare, egoismul lor feroce, poftele lor murdare, ignoranța lor ticăloasă și lipsa lor de intelectualitate. Cei doi preoți de lîngă el, reținîndu-și rîsul, își povesteau încet, cu urme de sos la gură, aventuri scotologice. Tot ceea ce vedea, tot ceea ce auzea, îl scotea din fire ; simți o dorință nebună să se ridice în picioare și să-și arunce sutana în capul tuturor acestor oameni.

La desert, era obiceiul ca marele vicar, vorbind în numele enoriașilor, să adreseze o scurtă cuvîntare episcopului. Vicarul era sentimental și pretențios, nu economisea nici laudele și știa să plîngă unde era nevoie. Cînd sosi momentul, își părăsi scaunul, își șterse buzele cu batista, tuși de trei ori, după cum era obiceiul, și convivii își îndreptară atenția și privirile strălucitoare spre el. Într-o liniște profundă începu :

— Monseniore ! În ziua aceasta binecuvîntată între toate celelalte, în care copiii sfintei Biserici catolice, apostolice și romane, copiii aceștia pe care îi conduceți cu o iubire părintească, cu un devotament așa de minunat prin căile sfinte ale religiei, despre care Bossuet a putut zice...

Fu însă deodată întrerupt. Abatele se sculă în picioare, cu trupul aplecat asupra mesei și cu pumnul întins spre marele vicar.

— Tăceți din gură ! strigă el... De ce vorbiți ?... Cu ce drept ?... În numele cui ?

Marele vicar rămase cu mîna întinsă ca împietrit. Episcopul, foarte palid, se ghemui în fotoliu. Unul din cei prezenți se mișcă repede și trînti o sticlă care se sparse pe parchet. Toți își întoarseră figurile schimonosite spre abate, care repetă cu o voce tunătoare :

— Tăceți din gură... Ce vorbiți despre religie... despre Biserică ?... Sînteți un nimic... un nimic... un nimic !... Sînteți minciuna, lăcomia, ura... Tăceți din gură ! Mințiți !

În mijlocul unei tăceri adînci, pe care n-o tulbura nici o suflare, o tăcere care urmează cataclismelor, abatele continuă :

— Mințiți cu toții !... De un ceas vă privesc... Și văzînd-o purtată de voi, roșesc de haina pe care o port și eu... eu care sînt un preot infam, care am furat și care valorez totuși mai mult decît voi !... Vă cunosc, preoți nedemni, refractari la datoria socială, dezertori ai patrici, care nu sînteți aici decît fiindcă vă simțiți proști, prea mișei ca să fiți oameni să primiți sacrificiile vieților celor mici !... Vouă vă sînt încredințate sufletele să le întăriți, să le modelați, voi care aveți mîinile nespălate de gunoiul grajdurilor voastre... Vă sînt încredințate sufletele, sufletele de femei, sufletele de copii, vouă, care n-ați mîncat decît porci !... Voi sînteți aceia care reprezentați creștinismul, cu boturile voastre de animale puse la îngrășat, voi care nu puteți înțelege nimic din opera lui sublimă de mîntuire omenească, nici

din marea ei misiune de iubire. Asta te face să rîzi și în același timp să plîngi ! Pentru voi un suflet care se naște costă zece franci... un suflet care moare, alți zece franci... Christos n-a murit decît ca să vă dea prilejul să strîngeți bani în pușculițe, sau să schimbați artoforul în taler de cerșetor ! Iar cînd vă aud vorbind de Fecioară, mi se pare că văd un țap violînd o fată.

Șoaptele crescînde se prefăcură în strigăte de mînie, în proteste furioase, în vociferări de revoltă care îi acoperiră vocea. Mulți se ridicară în picioare cu fața congestionată, ținînd în mîini șervetele și cuțitele, alții gesticulau zgomotos. Peste zarva ce creștea, se auzeau sunetele limpezi ale argintăriei și ale farfuriilor ciocnite ; parchetul trosnea, și farfuriile de faianță, atîrnate de pereți, se legănau de atîrnătoarea lor. Jules se zbătea, spumega, urla în zgomotul acesta, lovind, cînd în dreapta, cînd în stînga, cu pumnii crispați :

— Plecați !... Întoarceți-vă în băligar... în staule... vă gonesc... vă gonesc...

Atunci, episcopul mai palid ca un cadavru, făcu semn că vrea să vorbească și liniștea se restabili într-o clipă. Buzele sale albe ca varul tremurau, îi clănțăneau dinții... Și cu vocea atît de slabă încît abia fu auzit, cu o voce întreruptă de sforțări dureroase ca acelea ale unui muribund, zise :

— Domnule abate... Eu... eu te gonesc !... ai...

— Dumneavoastră ? strigă Jules, prin ochii căruia trecu o scînteie de nebunie sîngeroasă. Dumneavoastră ?

Făcu un gest ca și cum ar fi mustrat un personaj imaginar.

— Dumneavoastră ? Dumneavoastră n-aveți dreptul !... ați furat testamentul... dumneavoastră nu meritați să purtați mitră... Știți ce v-ar trebui ? Lanțuri la mîini și ghiulele la picioare !

Episcopul scoase un strigăt, deschise gura și lovind aerul cu mîinile înghețate recăzu leșinat pe scaun, cu capul pe spate și cu brațele țepene.

A doua zi, pe cînd se lumina de ziuă, Jules plecă. Își pregătise valizele și socotise să plece chiar de cu seară. Dar unde ? Nu știa. Cînd este cineva nenorocit și caută să fie mîngîiat, își îndreaptă mai întîi privirile spre casa părintească. Jules nu-și iubea ținutul ; nici o amintire plăcută nu-l lega de el și nici vreo bucurie a tinereții. Gîndul de a se reîntoarce la Viantais i se părea de neîndurat ; trebuia să dea explicații, să sufere mustrări, trebuia să vadă numai fețe triste și mîniate, să audă suspine și tînguiri. Asta nu-l atrăgea deloc. Ar fi vrut să se ascundă undeva departe, într-un loc unde nimeni nu l-ar fi cunoscut. Parisul de asemenea îl atrăgea prin misterul său și prin toate nădejdile vagi de crimă și de reînălțare cu care ațîță pe declasații mediocri. Nu avea bani deloc. Și de altfel ce ar fi putut face acolo ? În sfîrșit, va vedea, se va gîndi... Pînă să ia o hotărîre nu vru să rămînă la episcopie, de teamă să nu întîlnească pe Monsenior sau un alt martor al întîmplării prostești. Mergea absorbit, neliniștit, nehotărît, lovind pietrele cu vîrful pantofilor.

Cum se găsea pe drumul dinspre Réno, se gîndi să petreacă ziua cu părintele Pamphile. Vizita cealaltă îi lăsase o adîncă remușcare, o impresie profundă și își promisese de nenumărate ori să revadă pe acest aiurit sublim și să se împace cu el. O nebunie îi

fulgeră prin minte. De ce nu s-ar duce să trăiască la Réno și să se înțeleagă cu bătrînul trinitar ?... Ar săpa gropi. ar tăia arbori. ar cerși bani... Dar era absurd !... Să părăsească preoția ?... Ce jalnic !... Urma sutanei rămîne veșnic pe umerii omului care a purtat-o. Dispreț. bănuială. iată ce îl aștepta peste tot... Atunci se gîndi la altceva. Un post de sacrificiu în vreo misiune îndepărtată ?... Au să-l primească oare ? Mănăstirea ?... Nu va fi primit !... Mai căută. dar nu găsi nimic. Se simțea pierdut. Îi fu teamă. Neliniștit ca un animal hărțuit de cîini. mergea cu spatele încovoiat. cu urechea la pîndă. cu moartea în suflet.

Dimineața; învesmîntată în azurul limpede al cerului. surîdea în arborii deșteptați ; din pămîntul înfiorat de sărutările soarelui, se ridicau aburi îmbălsămați.

La cîțiva pași de șosea. Jules întîlni o femeie bătrînă. aceea pe care o mai văzuse ducînd călugărului oala cu supă. Ca și odinioară. o întrebă :

— Părintele Pamphile e la mănăstire ?

— Păi, o hi mai mult de vreo cincisprezece zile și nopți de cînd nu l-am mai văzut... pe domnu preot, răspunse bătrîna... L-am văzut într-o zi. apoi a doua zi nu l-am mai văzut...

— A !

— O lu plecat in vreo țară depărtată ! E așa de încăpățînat !

Plecarea aceasta fu pentru Jules o adevărată dezamăgire. Șovăi pentru că nu știa ce să facă : să urmeze drumul sau să se întoarcă...

— Ei și ! Ori aici. ori în altă parte. mi-e indiferent unde îmi petrec ziua !...

Și porni printre mărăcinii drumului

Rătăci mult timp printre ruine. Iarna care trecuse fusese aspră pentru sărmanul Réno ; înghețurile și furtunile aduseră noi și numeroase stricăciuni. Abatele văzu aceleași ruini ca și odinioară. Totul părea însă mai stricat, mai dărîmat, mai părăsit. Vederea acestor clădiri neacoperite, a acestor ziduri încovoiate, gata să se prăbușească, a acestor lucruri devastate, moarte, răspîndite în haosul dărîmăturilor nesfîrșite și a neîncetatelor prăbușiri, îi umplu sufletul de o tristețe amară și vie. În ruinile acestea, pentru totdeauna distruse, găsi imaginea propriului său suflet, simbolul vieții lui. Revăzu groapa pe care o săpa părintele Pamphile și pe care o surpătură de teren, astăzi aproape o acoperea ; o alta, mai departe, se deschidea cît înălțimea unui om, strîmtă și adîncă, aproape ca o groapă de cimitir. Se gîndi că n-ar fi rău de s-ar întinde acolo, să se lase acoperit de vălul nopții și să doarmă. Tîrnăcopul era înfipt în pămînt la marginea gropii, tîrnăcopul, unealta amăgitoare și grosolană a viselor bătrînului. Jules îl ridică în sus și-l privi cu înduioșare. Fierul era știrbit, coada sucită și totuși i se păru mai strălucitor decît sabia învingătorilor, acest tîrnăcop păcătos, care nu săpase niciodată altceva decît visuri... Merse mult timp prin mijlocul acestei tristeți nesfîrșite, pradă gîndurilor funebre, care sfîrșiră prin a-i îndurera sufletul. Totul îi vorbea despre moarte. Vedea moartea cum se ghemuiește după fiecare bloc de piatră, cum pîndește din fiecare crăpătură, cum se cufundă în umbra fereastrelor căscate ca niște abisuri ; pe zidurile bătrîne, încă în picioare, lichenii și mușchii desenau silueta ei de schelet înfricoșător. Ca să scape de obsesie, își aminti de barba călugărului trinitar și de ochii lui frumoși cînd îi spunea : „O voi construi“ și atît

de blînzi și de ai naibii cînd povestea istoria Marsiliezei.

— Marsilieza ! își spunea Jules, cu milă... Bietul bătrîn !

Îi părea rău că nu-l găsea acolo, în ziua aceasta atît de plină de melancolie. Așezat lîngă el, ar fi mîncat din pîinea lui neagră și ar fi ascultat visurile lui pline de entuziasm. Toate acestea i-ar fi făcut bine !... Bătrînul, însă, hoinărea pe cine știe ce drum îndepărtat, fără îndoială, urmărindu-și himera.

Simțindu-și capul greu, stomacul gol, iar membrele obosite, socoti că era nevoie de puțină odihnă ; se așeză pe grinda dărîmată, nu departe de pavilionul pe care îl locuia părintele Pamphile și continua să viseze. În fața lui era o grămadă de moloz surpat, probabil de curînd. căci bucățile de cărămidă din el erau dărîmături de un roșu viu și strălucitor. Grinzile de podele căzute, scîndurile rupte erau împrăștiate împreună cu așchiile printre cărămizi și grămezi de pietre mici. La început Jules nu simți față de aceste rămășițe decît o înduioșare tristă pe care o avu față de toate rămășițele de care era plină curtea mănăstirii; și cu toată dorința lui de a muri, judecînd că locul unde se afla era periculos, căută un adăpost mai departe de clădiri. Dar în apropiere, la o depărtare de vreo douăzeci de centimetri de moloz, zări un sabot. Sabotul stătea nemișcat, ridicat în aer, în vîrful unui obiect rotund, negru, umflat și strălucitor, din cauza unor scurgeri verzi. În jurul sabotului zburau niște muște, miriade de muște, al căror bîzîit umplu urechile abatelui cu un sunet de orgă, monoton și prelung. În același timp simți un miros, mirosul acru și anost ce se împrăștie din cărnurile putrede și din animalele moarte.

— Ah ! dar ăsta-i părintele Pamphile ! strigă el.

Sări dintr-o dată și începu să strige, ca și cum cineva ar fi putut să-l audă în singurătatea aceasta tristă.

— Ajutor !... Ajutor !... Aici !... Ajutor !

Apoi, foarte descurajat, tăcu. De altfel nici o voce nu răspunse la strigătele lui disperate. Din nou domină tăcerea.

După ce îi trecu groaza, abatele se gîndi că ajutorul pe care îl căuta era cu totul zadarnic. Nenorocirea se întîmplase de cel puțin cincisprezece zile, din ziua din care bătrînul călugăr nu mai fusese văzut.

Toți îl credeau plecat, pri el era mort, ucis de ruinele dragi.

Tremurînd, se apropia de grămada de pietre, cu ochii țintă la sabotul deasupra căruia bîzîiau muștele și a cărui rigiditate îi înghețase inima de spaimă. Într-adevăr era părintele Pamphile !... Printre crăpăturile molozului, Jules zări poalele sutanei albe, pline de sînge negru.

„Da, se gîndi el, Dumnezeu m-a adus aici !... Ar fi putut să-l descopere altcineva... Oamenii justiției, ai bisericii ar fi venit să-l ia, răpitorii de cadavre...“

Și vorbind tare, zise :

— Fii liniștit, sărman schelet bătrîn, nimeni nu te va mai răpi din pacea locurilor acestora pe care le iubeai... Vei dormi în visul tău, visător blînd ; vei dormi în capela aceasta pe care o voiai atît de măreață și din care ți-ai făcut cel puțin mormîntul... Și nimeni nu va mai ști nimic despre tine, niciodată, niciodată, stîrv sublim !

Își suflecă mînecile fără șovăială, se aplecă deasupra dărîmăturilor și începu să le dea la o parte. Muștele roiau în jurul lui ; cu fiecare clipă, mirosul de

putrefacție devenea mai înăbușitor. Dar abatele nu vedea mustele cu înțepături ucigașe, nu simțea mirosul împuțit. Nici o clipă nu-și întrerupse funebra datorie. Smulgea din cînd în cînd bucăți de carne jupuită care se lipise de așchiile de lemn, se încleiaseră în dărîmăturile de cărămidă ; dădea și de bucăți de stofă amestecată cu sînge, de smocuri de barbă și de bucăți de mușchi fibroși în descompunere. În sfîrșit apăru ceea ce fusese părintele Pamphile ; rămășițe grozave unde nu se mai recunoștea nici locul membrelor, nici forma scheletului ; o grămadă de cărnuri, de oase, de stofe amestecate, un noroi plin de o materie purulentă gălbuie împreunată cu sînge negru, noroi mișcător pe care mișunau milioane de viermi dîndu-i o viață monstruoasă. Din fața zdrobită, între un sfert de craniu și umărul obrazului, nu mai rămăsese neatinsă decît cavitatea rotundă a ochiului, a cărui materie lichefiată curgea în lacrimi purulente.

Atunci, cu fruntea plină de sudoare, Jules se opri șovăind.

Îl despărțeau o sută de metri de groapa de lîngă biserică, de groapa pe care o alesese ca să îngroape pe părintele Pamphile. Nu putea să ducă în brațe rămășițele acestea moi și descompuse ; n-avea destul curaj ca să strîngă la piept rămășițele pline de sînge ale unui om. Căută o roabă, un coș care să-i servească să ducă mortul spre groapă ; negăsind, își scoase cureaua, o puse în jurul corpului ca pe o panglică în jurul unei mumii. Astfel legat, începu să-l tragă încet, ocolind cu băgare de seamă ciocnirile prea puternice și salturile pe inegalitățile terenului. Mustele îl urmăreau cu zumzetul lor asurzitor, iar sabotul tremura în vîrful piciorului înțepenit.

Ceremonia nu fu lungă. Jules coborî cadavrul în groapa pe care o umplu cu pămînt pînă la nivelul solului. Cînd fu gata zise :

— Îţi datoram asta, blînd cuceritor de stele, naiv ţesător de fumuri. Dormi şi visează... Acum visul e fără sfîrşit... nimeni nu te va mai deştepta... Eşti fericit.

Luă apoi tîrnăcopul, îl împodobi cu o cunună de spini şi-i vîrî coada în mijlocul mormîntului, ca pe o cruce.

În cele din urmă căzu la pămînt, aproape leşinat.

O revoltă neaşteptată îl făcu să se ridice repede, cu gura crispată, cu privirea mînioasă. În timp ce privirea lui aluneca de la pătratul de pămînt, în fundul căruia zăcea părintele Pamphile, la locul acoperit de mărăcini şi de praf, unde fusese biserica, se gîndi :

— Aşadar ăsta-i idealul ?... Iubirea... sacrificiul... suferinţa... Dumnezeu... Acesta-i tot spre ce întindem mîinile, spre tot ce se avîntă sufletele noastre, asta-i ?... Puţin praf, noroi... şi mărăcini ! Cu fleacurile astea ne prostesc din copilărie, cu ele ne zmulg vieţii adevărate, care este ură şi luptă fără încetare, prin ele ne dă pradă visului sălbatic şi iubirii nesăţioase !... Călugărul acesta nenorocit a visat, a iubit !... Şi iubirea şi visul, după ce l-au ruinat, înjosit, murdărit cu toate ruşinile, îl ucid cu nemernicie... Iată-l acum !... Un cadavru împuţit, într-o grămadă de noroi !... Pe ce schimonosiri ale naturii se întemeiază religiile, societăţile, aceste minciuni ?... Din ce ficţiune sînt născuţi judecătorul şi preotul, aceste două monstruozităţi morale, judecătorul care vrea să impună naturii o dreptate ireală, dezmînţită de fatalitatea instinctelor, preotul, nu ştiu ce milă

barocă în fața legii eterne a Omorului... Natura nu înseamnă să visezi, ci să trăiești... Și viața nu înseamnă să iubești... Ci să iei... Idealul... Idealul... Aveau dreptate porcii pe care i-am batjocorit ieri... Eu greșeam, eu.

Abatele dădea din umeri.

— Idealul ! reîncepu el tare... așteaptă, așteaptă !... Îți dau eu ție ideal !

Își încheie nasturii de la mîneci, își scutură sutana și fluierînd un cîntec obscen, auzit în tinerețe, plecă fără să se mai uite la colțișorul de pămînt în care îngropase, în chip pios, pe părintele Pamphile.

Jules nu voia să se întoarcă în oraș înainte de a se întuneca. Își închipuia că toată lumea știa de scandalul din ajun și că-l discută ; nu-i plăcea nici să se arate bîrfitorilor, care desigur nu s-ar fi dat înapoi să-l întovărășească și să-l urmărească pe stradă. Așteptînd nerăbdător sosirea nopții, hoinărind prin împrejurimi, se coborî pînă la rîu și, nehotărît, prostit, rămase mult timp sub salcie să privească cum se învîrtește roata unei mori pentru scoarță de stejar. Foamea, șovăiala, neliniștea în fața unui viitor foarte întunecat îl duse cu gîndul spre speculații nu tocmai filozofice. Mai întîi, amînă pentru a doua zi plecarea, pe care cu atîta grabă o fixase în seara aceea. Orice s-ar întîmpla cu el mai tîrziu, nu putea să părăsească episcopia fără să-l mai vadă pe episcop, fără să-i mărturisească o părere de rău, o căință... Unde se va duce ? Admițînd că greșeala lui s-ar putea uita într-o zi, prevedea o pedeapsă care să-l țină departe de orice funcțiune, luni și poate chiar ani întregi. De altfel, era hotărît să refuze un exil la vicariatul vreunui sătuleț. Cuvîntul

vicar îi amintea de marele vicar. Își simți inima mușcată de ură.

— Numai canalici ăsteia îi datoresc tot ce mi s-a întîmplat ! își zise... El m-a scos din sărite... Atunci mi-am pierdut capul... canalia !... canalia !

În clipa aceea nu mai ura societatea, religia, idealul, pe nici una din astea ; nu-l ura decît pe marele vicar, cauza nenorocirii sale. Și se gîndi la niște răzbunări grozave, perfecționate.

Se năsteau în mintea lui cele mai diferite impresii, se succedau, mergeau de la un pol al sensibilității lui la altul, se ciocneau. Se gîndea la predicile sale din luna Mariei, la primirea măgulitoare ce i se făcuse în lumea bună ; își amintea mulțimea fermecată stăpînită de cuvîntul său... îi răsări apoi în minte o posibilitate care-l nedumeri : „Nu... nu la Viantais !... Dar unde ?... N-am nici un prieten !“ Știindu-se atît de singur, inima i se strînse plină de tristeță... Și reveni cu gîndul la marele vicar ; îl înjură : „Canalia ! ah ! canalie murdară !...“ Și deodată scoase un suspin : „Și papă-laptele ăsta de episcop !... ei bine ! are să fie fericit cu o canalie țicăloasă ca asta.“ Aproape mulțumit zise : „E curios. nu pot zice nimic, nici nu pot face nimic fără să urmeze o catastrofă... Totuși e adevărat... Suflu într-un fluier și răsună trompetele Jericonului !~Scuip în riul acesta și sînt sigur că se revarsă !“

Din locul unde sta, văzu printre plopi un colț de oraș ; casele se cățărau unele peste altele, o amestecătură de umbre albastre și de pete luminoase, învăluite de aburi roșcați cuprinse de ceața serii ce mijea. Căută cu ochii palatul episcopal, și în apusul soarelui văzu terasa pe care nu se va mai plimba de acum înainte. Un enorm buchet de anini le ascundea.

Turnul catedralei domina orașul și înfigea pe cerul de un violet palid forma sa pătrată și întunecată. Vederea ținutului pe care trebuia să-l părăsească, gonit ca un servitor ticălos, îl înduioșă și îl revoltă totodată. Pe jumătate plîngînd, pe jumătate mormăind, se depărtă de salcie.

— Viantais !... Viantais ?... se gîndi el... Am să plesnesc de urît acolo !... E cu neputință !... Dar unde ?...

În timp ce urca spre oraș, ziua scăzu și se lăsă noaptea.

Ferindu-se de străzile prea largi, prea luminate, o luă pe străduțele întortocheate ale unei mahalale murdare ; văzu ziduri negre și șosele strîmte ce coteau repede, tăiate în lungimea lor de un pîriu ce ducea cu el murdării. Din loc în loc, se vedea lumina cîte unui felinar. Pe măsură ce înainta, Jules era mai neliniștit și mai nehotărît dacă trebuia să-și urmeze drumul, sau să fugă. Se gîndea : „Să revăd pe epis-cop ?... ce plictiseală !“ Lucrătorii se întorceau acasă făcînd zgomot cu saboții lor grei ; femeile îl atingeau cu rochiile ; apăreau lumini pe ziduri. Și, deodată, la stînga lui, deasupra unei uși pe jumătate deschise, se aprinse o lanternă, purtînd pe geamurile ei lipsite de luciu un enorm 8 și în umbra ușii văzu o femeie mare, nepieptănată, într-o bluză albă. Își încetini mersul și își zise : „Dacă aș intra ?... dacă mi-aș petrece noaptea la ea ?... dacă mîine, în mijlocul zilei în fața tuturor, aș ieși din acest bordel ticălos ?... dacă aș săpa dintr-o dată abisul acesta între viața mea de ieri și cea de mîine ?... dacă...“ Un „psst“ pornit din ușă îi lovi șira spinării ca un vîrf de bici. Tresări și cu spatele adus, merse înainte.

— Monseniorul a întrebat de domnul abate toată ziua, zise portarul, cu un aer demn, cînd Jules intră în curtea episcopiei... Monseniorul așteaptă pe domnul abate în cabinetul său... Am fost însărcinat să spun domnului abate... acestea...

— Bine, îl întrerupse Jules, scurt.

Se duse în camera sa, se spălă pe față, își schimbă sutana și se înfățișă episcopului. Acesta într-adevăr îl aștepta.

— Mă temeam să nu fi plecat, zise el.

Și arătîndu-i un scaun, spuse :

— I-a loc, domnule abate.

Bătrînul prelat nu era nici solemn, nici mînios ; părea mai curînd stînjenit. După ce se suci de mai multe ori pe scaun, spuse cu o voce blîndă :

— Domnule abate... nu vreau să am scandal în eparhia mea... nu vreau... mi-ai promis că nu are să se mai întîmple... mi-ai promis formal... Cît despre d-voastră...

Puse brațele pe rezemătoarea fotoliului și dădu din cap.

— Cît despre dumneavoastră, repetă el, înțelegeți că nu trebuie, că nu mai puteți rămîne aici, după întîmplarea...

— Monsenioare, bîlbîi Jules adînc tulburat... a fost o clipă de nebunie... de... de... de...

Căuta cuvintele și nu le găsea. În fața acestui biet bătrîn atît de slab, atît de neputincios să se apere, atît de laș și de atîtea ori martirizat de el, Jules avu o senzație de nespusă uimire, de remușcare, de milă copleșitoare. Episcopul îi făcea impresia unei păsărele, unui sfredeluș care venise încrezător să se așeze pe umărul lui și pe care l-a apucat cu mîinile și, cu încetul, l-a sugrumat... Episcopul urmă cu greutate :

— Avem o parohie vacantă... parohia din Randonnais... E o parohie bună... M-am gîndit să ți-o dau dumitale, căci nu vreau scandal. Poate că voi întimpina dificultăți, însă voi căuta să aranjez. Du-te acasă la mama dumitale... i-am scris că ai nevoie de liniște... Te așteaptă... Retrage-te cu evlavie... și roagă-te, roagă-te mult, domnule abate... roagă-te foarte mult.

Jules simți că-i vine să leșine de emoție. Ar fi vrut să expună ceea ce simțea bun în gîndul lui și infinit de crud de asemenea. Nu putea. Ceva necunoscut îi paraliza capul, inima, limba și, prostit, continuă să bolborosească :

— Monseniore !... A fost o clipă de nebunie... de de... de nebunie !

— Eu de asemenea mă voi ruga pentru dumneata, zise episcopul, a cărui voce se tulbură.

Și ridicîndu-se, zise :

— Adio !... Suiți-vă în camera d-voastră... Am poruncit să vă servească cina.

Seara în pat, Jules, care nu putea dormi, își zicea, gîndindu-se la părintele Pamphile și la episcop :

— Ăștia sînt sfinții ?.. Sînt imbecili ?... Pot să existe astfel de suflete ?... asta mă înspăimîntă...

După două luni, Jules fu numit preot în Randonnais.

Sosi acolo într-o dimineață mohorîtă de sîmbătă, tocmai cînd trebuia să fie îngropat notarul. Înmormîntarea fu măreață și de clasa întîi. Aceasta înveseli puțin pe noul preot, care binecuvîntînd mulțimea din jurul catafalcului, își zise : „Încep frumos... Numai de ar ține !“ Biserica i se păru demnă de milă, tristă și întunecoasă, cu bolta ei mărunță și turtită, cu stîlpii grosolani, care sprijineau

niște arcuri cu forma vulgară. „O adevărată văgăună" — gîndi el. „Dumnezeu trebuie să se plictisească de-a binelea aici !" Apoi privi cu ochi cercetători pe preoții veniți din parohiile vecine ca să ia parte la înmormîntare ; aceștia, la rîndul lor, îl examinau pe furiș avînd psaltirile în mîini. Acoperind mortul cu mirezme își zise făcînd o strîmbătură : „Cu ăștia va trebui să trăiesc !... Are să fie vesel !... Unde am mai văzut eu oare figurile astea grosolane ?" observă pe unul cu părul lucind de pomadă, cu fața roșie și grăsulie, a cărui figură îi părea foarte cunoscută. Își aminti : „Zău... ăsta-i șiretul seminarului !"

La cimitir, pe cînd cînta verseturi latinești, zări lîngă groapă un snop de paie. Se opri brusc :

— Ce sînt astea ? întrebă pe un cîntăreț pîntecos, din spatele lui, cu fața puhavă de bețiv și care puțea a vin.

Cîntărețul cu o voce unsuroasă zise :

— Paie, domnule preot.

— Văd bine că sînt paie... Dar la ce servesc ?

— Din considerație pentru rude... Se pun deasupra sicriului, ca să nu se audă zgomotul bulgărilor de pămînt ce cad deasupra...

— Luați paiele ! porunci preotul... Nu-i nevoie de paie aici...

— Toate familiile doresc... așa-i obiceiul.

— Se vor schimba lucrurile... Luați paiele astea... Și pe dumneata te rog să nu te mai îmbeți de acum înainte decît după slujbă.

Și reîncepu să cînte verseturile latinești, fără să ia aminte la șoaptele și murmurul din mulțime.

A doua zi, cînd ținu prima lui liturghie, suindu-se pe amvon, se explică astfel în fața enoriașilor :

Fraţii mei.

Sosind ieri printre voi. am constatat cu tristeţe că aveţi nişte obiceiuri de plîns, la care vă rog şi vă poruncesc la nevoie să renunţaţi, căci vă anunţ că nu le voi îngădui. Ce însemnează paiele pe care le întindeţi pe coşciuguri ? Moartea e un mister divin, care vreau să fie respectat mai mult decît altele... Înseamnă oare că-l respectaţi, cînd îi daţi un ruşinos aşternut de paie ca la animale ? Mi s-a spus că practicaţi acest obicei din consideraţie pentru cei în viaţă, pentru a-i cruţa de zgomotul pe care îl fac bulgării de pămînt aruncaţi pe scîndurile goale ale coşciugului !... Inimi laşe, care nu ştiţi să plîngeţi şi care respingeţi suferinţa dată de Dumnezeu... Ei bine ! eu vreau să se respecte morţii. Vreau ca străinul care ar asista din întîmplare la o înmormîntare în parohia mea să nu spună, văzînd paiele ce se aduc la groapă : „Ce porc o fi pîrliud acolo ?“

Apoi, închinîndu-se cu un gest larg, bolborosi : „În numele Tatălui, al Fiului şi al Sf. Duh. Amin“ ! şi începu să recite predica şi să parafrazeze evanghelia din ziua aceea.

Mult timp se vorbi în ţinutul Randonnais de debutul oratoric al noului preot, care produsese o adîncă impresie asupra sufletelor enoriaşilor.

Presbiterul era aşezat la marginea oraşului. Ferit de privirea indiscretă a vecinilor printr-o plantaţie deasă de carpeni şi de cîţiva brazi, avea în faţa lui numai întinderea nesfîrşită a cîmpiilor în formă de vîlcele. Lui Jules îi plăcu din pricina singurătăţii şi liniştii. Casa era curată, veselă, spoită de curînd cu var alb, cu obloane verzui şi un mic peron cu scară dublă, pe care îl decorau fantezia bogată a glicinelor

încurcate. Peronul cobora într-o grădină mare cu alei dese și pietruite, care se sfîrșeau toate în jurul unui rond, în mijlocul căruia, umbrită de un dafin, se ridica o statuie a Fecioarei. O grădiniță de meri era lîngă o grădină mare. Nimic nu lipsea pentru ca locuința să fie plăcută, nici dependințele bine aranjate, nici curtea de păsări minunat așezată pentru creșterea păsărilor și a iepurilor. Jules nu era silit să dea ochii prea des nici cu vicarul ; acesta locuia într-un pavilion mic la intrare și foarte discret nu se arăta decît la orele de masă.

După vizitele de prezentare, îl cuprinse plictiseala. Pe unde se ducea era primit cu răceală. El crezu că asta se-ntîmpla din cauza împrejurării supărătoare de la episcopie, fără să se gîndească la prima predică ce îndreptățea atitudinea rezervată a enoriașilor săi. Asta de altfel nu-l supăra deloc : „Ei la ei, eu la mine ! E mai bine așa !“ Și aceasta fu totul.

Departe de a găsi o potolire în liniștea acestei case, unde nu se auzea nici zgomot, nervii lui se încordară și mai mult, în așa fel încît la suferința morală se adăugă o adevărată suferință fizică. Nu mai putea să doarmă ; un neastîmpăr al tuturor membrelor îl făcea să se ridice din pat și să-și petreacă nopțile mergînd prin cameră cu inima plină de o tristețe amară. Toate acestea o neliniștiră mult pe mama sa.

Doamna Dervelle veni la Randonnais ca să-și instaleze copilul. Ea se folosi la aranjatul casei parohiale de toată înțelepciunea ei de gospodină economoamă și delicată, luînd seamă la toate nimicurile. Ea însuși alese bucătăreasa, nici prea bătrînă, nici prea tînără, cît și pe grădinar, care putea fi folosit și la celelalte treburi. Stabili cheltuielile zilnice și

dădu oamenilor și lucrurilor o îndrumare bună. Într-o seară, după ce se servi cina, doamna Dervelle tricota ; Jules, cu fruntea întunecată, visa. De cînd plecase vicarul, nu schimbaseră nici o vorbă.

— Ei bine ! Copilul meu ?

— Ce ?

— La ce te gîndești ?

— La nimic.

— Ai să fii mai cuminte, mai liniștit acum ?

— Da, mamă.

Și Jules se ridică, plimbîndu-se prin cameră neliniștit, nervos, mutînd scaunele.

— Tu spui da, suspină doamna Dervelle, pe un ton care nu mă liniștește deloc, bietul meu Jules... Te văd mereu tulburat, preocupat... Nu poate să-ți spună cineva un cuvînt fără ca să nu te superi îndată... Să nu te înfurii !... Suferi ?

— Nu !

— Ce ai atunci ?

— N-am nimic.

Și deodată, oprindu-se din mers, strigă :

— E adevărat ! Ce vrei să fac în ținutul acesta izolat, în mijlocul imbecililor acestora ? E asta o situație pentru mine ? Nu, zău, spune, e o situație ?

Doamna Derville lăsă tricotajul pe genunchi, descurajată.

— Cum ! Ai o parohie minunată... casa parohială e încîntătoare... Poți să trăiești aici ca cel mai fericit dintre oameni... ce-ți mai trebuie, Dumnezeule !

Jules își continuă mersul, bătînd cu piciorul.

— Ce-mi trebuie mie ?... Știu eu ? Altceva, iată totul !... Clocotesc în mine lucruri... lucruri... lucruri ascunse, care mă înăbușe și care nu se pot manifesta

din pricina absurdei existențe de preot de sat, la care sînt veșnic condamnat... În sfîrșit, am și eu un cap, am inimă... am gînduri, aspirații care nu cer decît aripi ca să zboare departe, departe... Aș vrea să lupt, să cînt, să cuceresc popoare tinere credinței creștine... nu știu !... Dar preot de sat !

Suspină apoi îndelung și bombăni deodată mînios.

— Preot de sat sau paznic de gîște de-a lungul drumurilor, e totuna !... Îți aduci aminte de burtosul abate Gibory ?

— Care era așa de hazliu ? întrerupse mama, crezînd că va stîrni un pic de veselie în ochii fiului său... Ah ! dacă îmi aduc aminte !... Ne-a făcut de atîtea ori să rîdem !

— V-a făcut să rîdeți mult ? reluă Jules încă mai iritat... Un porc gras, care nu istorisea niciodată decît povești în care era vorba de caca !... Ăsta-i idealul tău ? Să vezi preoții mînjindu-se cu murdăria lor ?... Ei bine ! Fii liniștită, peste cîțiva ani voi fi și eu ca abatele Gibory... și eu voi spune prefăcîndu-mă că am crampe : „Pîrț... pîrț... pîrț, peste zarzăre !“

— Haide ! haide, îl rugă mama sa... liniștește-te, copil rău... Ai puțină răbdare, puțin curaj și ai să ajungi ceea ce ai să vrei... Episcopul a spus-o bine... capul tău te pierde.

— Episcopul ?... Ăla ! Ce știe episcopul... și pentru ce m-a trimis aici episcopul ?... Mai întîi e vina ta că sînt preot.

Biata femeie tresări pe scaun și făcu un gest mirat de protest.

— Din vina mea ?... gemu ea... Ah ! Doamne Isuse !... ce zici ? Dar adu-ți aminte... adu-ți aminte.

— Da, din greșeala ta... din greșeala ta...

Se aprinse :

— Și, în sfîrșit, mi-e scîrbă de preoție ; m-am plictisit de haina asta ridicolă... să mă maimuțăresc în chip ridicol cu haina asta. să trăiesc ca un sclav și ca un castrat...

Vocea îi devenise înăbușită, voalată... vorbea cu mare greutate...

— Aș vrea... aș vrea să fiu Petre Pustnicul... Iuliu II... Robespierre... Bossuet... Napoleon... Lamartine...Aș vrea să mă însor !

Biata mea bunică scoase un țipăt și, fără să-și poală stăpîni lacrimile pe care și le stăvilise la începutul acestei scene, suspină :

— Dumnezeul meu !... Dumnezeul meu !... atunci, tu ești diavolul !

— Bine. zise Jules aspru... plîngi ?... Mă duc.. Bună seara.

Și ieși trîntind ușa.

După plecarea mamei sale. casa parohială i se păru goală. Se obișnuise să o vadă lîngă el, pe cît de blîndă pe atît de prevăzătoare și de activă, umblînd fără încetare prin casa unde aducea ceva din viața ei senină, din lumina liniștitoare a sufletului său. Erau clipe cînd simțea că-i face bine să-și odihnească ochii pe boneta aceea albă, albă ca aripile unui înger păzitor și pe șalul negru, înduioșător și modest, sub care se ascundea atît curaj simplu și atîta bunătate. Și acum, de cînd nu mai era acolo, simțea mereu aceeași încremenire înghețată a lucrurilor, mereu aceeași grădină, același orizont și vedea pe același vicar cu părul blond, cu fața pătată, surîzător și mut. Cînd rămase singur, numai cu vicarul, al cărui mutism îl plictisea și a cărui conversație sim-

ţea că l-ar fi irital şi mai mult. povara singurătăţii îi fu atît de îngrozitoare. încît înţelese că nu o va mai putea îndura. Totuşi. se închise şi mai mult în el. hotărît să nu vadă pe nimeni. să-şi mărginească relaţiile numai la confraţii săi. la strictele obligaţii ale sacerdoţiului. Nu îi primi la masa lui. refuză invitaţiile lor. fapt ce supără pe vicar. care era obişnuit cu agapele vesele la care nu spunea un cuvînt. dar care îi făceau o mare plăcere discretă. La conferinţele religioase obişnuite nu se ducea şi găsea scuze pline de dispreţ ca ele să n-aibă loc la parohia Randonnai. Într-o zi. pe cînd preotul decan îl mustra de aceste absenţe. Jules îi răspunse :

— Plătesc cotizaţia şi vă las partea mea de cină. Ce vreţi mai mult ?... Nu-mi plac şi n-am nici stomac pentru acele mici *porcării canonice*... Cînd am chef să fac murdării, le fac singur. pe ascuns.

În fond, principalul era că plătea cotizaţia. Preoţii se înţeleseseră la una din aceste agape să-l lase în pace.

— E aşa de plicticos !

— Un grosolan.

— Un urs !... Mai degrabă *un îndrăcit*.

Gluma aceasta avu un succes aşa de mare, că un-i mai ziceau lui Jules în presbitere decît *preotul îndrăcit*.

Aşa se purtase la episcopie. aşa se purta şi în parohia pe care nu întîrzie s-o dezorganizeze complet. Ca să scape de monotonie, se distra înlocuind pe cîntăreţi. pe paracliser. pe portar şi pe îngrijitor. Pînă şi pe copiii din cor îi schimbă, împrospătînd întregul personal al bisericii. Tulbură comitetul fabricii, acaparînd abuziv autoritatea şi începu o luptă pe faţă, îndrăcită contra primarului şi consiliului

municipal. În curînd, din ură contra preotului, peste colțul acesta de pămînt altădată atît de liniștit și supus se abătu un spirit anti-religios ; și a avut loc ceva ce nu s-a mai pomenit vreodată : o înmormîntare civilă. Dumineca, în orele de slujbă, biserica era aproape fără credincioși, afară de cîțiva care — și aceia, să le zicem așa, făceau parte din mobilierul ecleziastic. Situația ajunse la o așa de mare și încordată tensiune încît primarul și preotul, întîlnindu-se într-o dimineață în dosul cimitirului, pe drum, se luară la ceartă și se bătură ca doi hamali. Într-o anonimă, adresată episcopului, se putea citi... „În sfîrșit, Monseniore, de cînd a venit preotul Dervelle, numărul cîrciumelor, care nu erau decît optsprezece la o populație de o mie cincizeci și trei de suflete, s-a mărît la o proporție scandaloasă. Acum sînt patruzeci și șase. Aceasta-i ruina morală a parohiei.“

Distracțiile acestea nu-i ajungeau să-și umple zilele. Continuînd să-și întărîte enoriașii prin necontenite certuri, îi treceau prin cap tot felul de fantezii și capricii, la care se deda din tot sufletul. Nici una însă nu dăinuia și erau înlocuite de altele, noi, care la rîndul lor erau repede părăsite. Cultivă lalele, învăță englezește, crescu fazani, colecționă minerale, începu o lucrare de filozofie religioasă care trebuia să regenereze lumea : *Germenii vieții*, operă foarte vagă și simbolică, în care vorbeau Christoși atei și babilonieni în niște peisaje de vis. Cu mintea înflă-cărată făcea gesturi largi, care rezumau gînduri și decoruri mărețe, rostind deodată :

— Ici și colo, piloni !... Isus mergînd prin mulțime... O femeie venind spre el, urîtă, oarbă, cu niște picioare ca niște gheare : „Cine ești ?“ — „Sînt

dreptatea omenească". Isus o respinge și îi zice: „Nu vei mai judeca". ...Apare o altă femeie, surîzătoare, cu priviri de copil: „Cine ești?" — „Sînt Nebunia!" Isus o sărută: „Du-te, fiica mea, și poartă-te ca o mamă..."

Greutățile compunerii îl siliră să se oprească chiar de la al doilea capitol și se hotărî să scrie o carte de polemică: *Recrutarea clerului sau Reforma învățămîntului religios*, din care nu înseilă decît cîteva pagini, din lipsă de documente. Lucrul acesta îi trezi din nou pasiunea pentru biblioteca sa. Se apucă apoi de spiritism. Seara, între vicarul tăcut și tulburat și grădinarul uluit și somnoros, se așeza în jurul unei mescioare cu picior și pînă la miezul nopții invoca pe Solomon, pe Caligula, pe Isabela de Bavaria, pe regii măreți din Ninive, pe Sulamita și pe Maria-Antoaneta. Apoi, părăsind înălțimile speculațiilor magice, se duse într-o zi la bucătărie și se instală acolo. Supraveghea mîncărurile, gusta sosurile, inventa mîncări complicate, mînca cu o lăcomie care îi biciuia carnea cumplit, dureros, istovitor.

Timp de zece ani trăi într-o astfel de tulburare, chinuit, fără o clipă de răgaz, împotriva altora și împotriva sa, purtat mereu de la cea mai josnică poftă, la visul cel mai sublim, prăvălit de pe culmile pe care numai vulturii le cunosc în albia murdară în care se tăvălesc porcii. Perioada aceasta din viața lui fu un chin. Încă și azi mă mir cum de n-a încercat să se sinucidă. Îi spusese mamei sale și își zicea adesea:

— Simt că sînt în mine lucruri care mă înăbușă și care nu pot să iasă.

Și m-am întrebat adesea, ce fel de om ar fi fost unchiul dacă aceste clocotiri vulcanice ale gîndurilor,

ale patimilor de care era mistuită toată ființa lui și-ar fi putut găsi o ieșire! Poate că ar fi fost un mare sfînt, poate un mare artist, sau poate un mare criminal.

Departe de a fi amorțită de narcoticul obișnuinței, fiara lui se întărîta din zi în zi mai mult. Mînia luase la el o adevărată formă de nebunie furioasă. Era un spectacol trist să vezi pe acest alocvent om ajuns într-o astfel de stare, încît să nu mai poată sfîrși o frază și să nu mai folosească decît cuvinte grosolane, pe care le termina repede printr-un gest de epileptic. Părerea lui despre oameni o rezuma în această șuierătură care semăna cu un strănut :

— Imm-bec-cilii !

Cînd îi vorbea cineva despre preoți, ochii săi înroșiți de un aflux de sînge păreau că vor să iasă din orbite.

— Imm-bec-cilii !... Im-bec-cilii !...

Nu-și mai purta de grijă și ajunse de o murdărie respingătoare. Lumea îl întîlnea cu sutana murdară și ruptă, cu pantofii cu șireturile deznodate, neras de o săptămînă. Cînd trecea, nimeni nu scotea pălăria, iar copiii, înfricoșați la apropierea lui, fugeau țipînd.

Adeseori îl vedeai plimbîndu-se pe cîmpii ; aveai impresia că zboară din cauza gesturilor largi pe care le făcea în aer. Se gîndea iarăși la lucrarea părăsită : *Germenii vieții.*

— Ici, colo, oceane... sus, cerul... și Isus în picioare, între undele nemișcate ale cerului și undele agitate ale mărilor... El spunea Spațiului : „Vei umfla orgile la care cîntă sufletul poetului". El spunea Infinitului : „Vei trăi în privirea femeilor, a idioților, a săracilor și a noilor născuți..."

Această dezordine intelectuală, dezorientarea aceasta morală fură sporite de o febră tifoidă care era gata să-l răpună. Tata își părăsi clientela, se duse la căpătîiul lui Jules și îl îngriji cu un devotament minunat. El îmi povesti mai tîrziu acest amănunt deosebit : Delirul avu la abate un caracter erotic atît de scandalos, încît sora care îl veghea trebui să plece. În accesele lui de febră pronunța cuvinte îngrozitoare și se dădea la acte de o necuviință înspăimîntătoare. Au trebuit să-i lege mîinile. Convalescența fu lungă din pricina temperamentului irascibil al bolnavului, care nu înceta să-l insulte pe tata.

— Im-bec-cilule !... du-le, din cauza ta am febră !... Te pricepi tu la ceva ?... Imbecilule !

Nu se ridică decît să îngroape pe sărmana mea bunică, care fu găsită moartă într-o dimineață în patul ei, datorită unui anevrism. Jules plînse din tot sufletul.

— Numai supărarea a omorît-o ! strigă el... Sînt un mizerabil... Era atît de bună, atît de sfîntă și neprihănită... Eu am ucis-o !

Veghe pe moartă împreună cu tata și cu mama și vru s-o îngoape singur.

— Ești încă slab, îi spuse tata... Stai liniștit, ai să-ți înrăutățești starea.

Jules răspundea :

— Nu... nu !... Eu am omorît-o... Eu !... Pentru ce m-ai vindecat ?... Ea de ce a murit ?

La cimitir, cînd groapa fu astupată și lumea trecea îmbulzindu-se, el îngenunche pe pămîntul umed, bătîndu-și pieptul cu gesturi ciudate.

— Domnilor, gemu el... Doamnelor... eu am omorît-o... iertare !... Iertare !..

Fu transportat de acolo leșinat. În seara aceea nu îngădui să i se vorbească de testamentul pe care îl lăsase bunica și prin care își împărțea averea între cei doi fii.

— Nu-mi vorbiți nimic de testament !... Nu vreau bani... dau tot săracilor.

Dar a doua zi, luînd cunoștință de testament, uită de durere și se supără.

— Ah ! nu !... Ah ! nu !... nu primesc... M-ați furat... voi intenta proces.

Mai tîrziu, se arătă de o asprime sălbatică la împărțirea mobilierului. Amenință că trimite portărelul la tata pentru cîte o cîrpă, pentru o tingire...

În sfîrșit, după ce fură lămurite toate treburile în legătură cu moștenirea, vîndu tot și plecă la Paris.

Timp de șase ani nu dădu nici un semn de viață. Mai trăia sau murise ? Ce făcea ? Tata încercă zadarnic să știe cîte ceva despre el. Aflarăm că Jules își părăsise parohia fără nici o autorizație ; altceva nimic. Cînd domnul Bizieux, un negustor de noutăți din Viantais, se ducea la Paris să facă cumpărături, tata îl ruga să se informeze, să vadă, să privească pe stradă... Cine știe ?... O întîmplare !... Domnul Bizieux se reîntorcea și spunea :

— Ah ! am văzut multă lume !... asta nu-i greu... Însă nu pe domnul abate.

O dată, pe strada Greneta, a întîlnit pe unul care îi semăna grozav. Dar nu era abatele... Altă dată, într-o cafenea...

— Într-o cafenea ! spunea mama... el trebuie să fi fost...

Atunci tata crezu că a găsit sistemul de a-i da de urmă ; trimise scrisori cu adresa următoare :

Monseniorului Arhiepiscop al Parisului pentru domnul abate Jules Dervelle, preot din Randonnai

Paris

Scrisorile rămaseră fără răspuns. Trecură zilele, lunile, anii. Cu toate acestea, păstrînd o rezervă de iubire pentru fratele acesta rău, pe care îl scăpase de la moarte, tata se întreba din timp în timp, intrigat și trist :

— Ce-o fi învîrtind la Paris ?

IV

— Ei bine ! soseşte... strigă tata gîfîind şi fîlfîind o scrisoare ; intră în camera unde mama tocmai mă îmbrăcase... Soseşte mîine... cu trenul de trei.

— Mîine ! zise mama, cu un aer resemnat... Bine !... şi adăugă, fiindcă era o femeie ordonată şi prevăzătoare : Dă ordin să pregătească trăsura cea mare... Are să aibă fără îndoială multe bagaje... Eu am să mă duc la măcelărie...

— Bine !... Ce-ai zice dacă ?...

— Dacă ce ?

— Dacă am invita lá cină, mîine, pe Robini şi pe preot ? Ei ! Este un prilej...

— Cum vrei !... Ce cameră să-i dăm ?

— Doamne !... Camera albastră, bineînţeles !

Mama, nemulţumită, făcu o strîmbătură.

— De !... Tot ce este mai bun pentru el !... Şi mai ce ?... Să-i încălzim patul ?

— Lasă, lasă, o linişti tata... Totuşi, nu-i putem da odaia mică... oricît o fi el de afurisit, îmi este frate !

— Ah ! da, e fratele tău !... Se şi pare că îţi este frate !... Dacă ţii, n-am nimic de zis... Numai să dea Dumnezeu să nu te căieşti !

Aceasta se întîmpla la opt zile după seara în care Robinii şi părinţii mei vorbiseră atît de mult despre unchiul Jules ; îmi aduc aminte că era într-o marţi. Aşteptai ziua a doua plin de nerăbdare, neliniştit, ca pe ceva uriaş, anormal, care trebuia să tulbure monotonia traiului nostru. Tata fu toată ziua mai agitat ca de obicei, era aproape vesel. Mama, foarte gravă, era pe gînduri. În timpul cinei nu deschise gura decît să întrebe cu oarecare ironie în priviri :

— Ştii ce obişnuieşte să mănînce fratele tău dimineaţa după ce face liturghia ?... Poate că va trebui să preparăm lucruri deosebite pentru el !

— Aş vrea s-o văd şi pe asta, răspunse tata zîmbind... Va minca supă, ca şi noi. Mama dădu din cap cu un aer de neîncredere.

— La Paris trebuie să fi deprins nişte obiceiuri !... În sfîrşit ! noi nu sîntem milionari.

Eu dormii foarte rău în noaptea aceea, visînd tot felul de năzbîtii, în care figura ciudată a unchiului apărea şi dispărea.

Pentru a veni la Viantais, care în epoca aceea n-avea staţie de cale ferată, trebuia să cobori în gara Coulange, situată la zece kilometri, de cealaltă parte a oraşului. Acolo trebuia să primim pe abate. Părintele Sortais avusese dorinţa să ne însoţească, dar timpul fiind rece pentru un reumatic, el preferă să sosească direct la cină. Robinii veniră la noi de mai multe ori, foarte ocupaţi, foarte agitaţi, oferindu-şi serviciile, ca şi cum am fi fost ameninţaţi de vreun pericol. Ar fi vrut din inimă să ne întovărăşească la

gara din Coulanges, dar deoarece nu cunoşteau pe abate, gestul lor ar fi părut cam exagerat.

— Nu se poate. spuse doamna Robin, foarte expertă în chestiuni de etichetă... Nu se obişnuieşte... În sfîrşit, veţi trece cam pe la patru... O să vă privim de la fereastră !

— Eu, spuse judecătorul de pace, cu tonul unui general care comandă soldaţii pe cîmpul de bătălie, eu voi fi în piaţă.

— Bine, bine... Atunci pe diseară... veniţi devreme.

— Pe diseară.

Trăsura mare sosi în sfîrşit în faţa porţii noastre, însoţită de zgomot de clopoţei. Era o trăsură veche, vrednică de consideraţie, dar hodorogită, pe care tata, în momente memorabile, o închiria de la hotelul „Trei regi". Mie îmi plăcea mult fiindcă îmi amintea de plimbări vesele şi de zile de sărbătoare. Şi apoi, mi se părea că aşezîndu-mă pe pernele ei de stofă de culoare verde, mica mea personalitate dobîndea îndată mai multă importanţă şi atrăgeam admiraţia oamenilor, fiind trasă de doi cai, pe patru roţi, ca a domnului de Blandé. Cu o adevărată emoţie, sporită de niţel orgoliu, mă aşezai în vehiculul antic, pe banca dinainte, în faţa părinţilor, care stăteau în fund, foarte serioşi şi de asemenea măguliţi. Străbăturăm oraşul în chip triumfal. Oamenii din faţa porţilor îmi surîdeau, şi eram fericit, cu toate că mă sileam să păstrez o atitudine demnă.

— Zău, e foarte bine în caleaşca asta, zise tata, care cînd ieşirăm afară din oraş ridică geamul uşii şi puse din nou pe genunchii mamei şi ai lui un pled vechi şi vătuit, care ne servea în călătorii drept învelitoare.

Caleaşca înainta hodorogindu-şi fierăria, zdruncinată de pietrele drumului ; părinţii mei stăteau

tăcuți și pe măsură ce ne apropiam de Coulanges erau tot mai îngrijorați și mai meditativi. Mie îmi bătea inima puternic și priveam prin geamul închis, aburit de răsuflarea noastră, în goană lucruri nelămurite, siluete de arbori, colțuri de cer întunecate.

Pe cînd treceam peste denivelare, mama, care pînă aici nu scosese o vorbă, se aplecă deodată spre fereastră și șterse aburii cu manșonul. Privirile noastre se îndreptară simultan în direcția drumului, trecură dincolo de gară și se pierdură mai departe în spațiul acela misterios, întunecat și nelămurit, de unde trebuia să apară îndată abatele Jules dintr-un nor de fum. Ea își trase voalul, își așeză panglicile boțite ale pălăriei și-mi îndreptă nodul cravatei :

— Ascultă, dragă Albert, îmi zise ea. Trebuie să fii foarte drăguț cu unchiul tău, să nu te arăți așa de mohorît cum faci uneori cu străinii. Căci de ! îți este unchi ! Vei merge să-l săruți și îi vei spune... ține bine minte... îi vei zice : „Dragă nașule, sînt foarte, foarte mulțumit că te întorci.“ Vezi, nu-i greu ! Repetă salutul !

Cu voce tremurătoare, repetai :

— Dragă nașule... sînt... sînt...

Însă emoția și frica îmi încleștase gura. În clipa în care am pronunțat cuvintele acestea, mi se păru că-mi apare o imagine diabolică ! Imaginea amenințătoare a unchiului !... Și am rămas cu gura căscată.

— Haide ! zise tata... Fii mai vioi !... Ce-i mutra asta de înmormîntare ?... Drace !... Doar n-are să te mănînce... Mie îmi este frică ?... Mamei tale îi este frică ? Ei bine ! atunci...

Cu toată tulburarea, băgai totuși de seamă, după vocea tremurătoare a tatei, că nu era chiar atît de liniștit pe cît părea...

Sosisem cu o jumătate de oră înainte. Cu toate că aerul era curat și înghețat, totuși ne plimbarăm pe peronul gării, fără să părăsim din ochi ceasul, ale cărui ace mergeau încet, foarte încet ! Un tren se opri și plecă din nou. Nu coborî decît un biet soldat care se învîrti cîtva timp în jurul nostru, prostește, și dispăru trăgîndu-și piciorul.

— Încă șaptesprezece minute ! suspină tata... Abatele este acum la Bucil.

Tăcerea acestei gări mici, pe care n-o tulbura decît soneria telegrafului și sunetul clopoțelului pe care îl făcea de cealaltă parte a barierei caii trăsurii noastre mă impresiona, îmi mărea groaza. În tăcerea aceasta lucrurile căpătau înfățișări de încremenire neliniștitoare, de înțepenire animală, aproape sinistră. Spațiul, în depărtare, spre Paris, părea plin de amenințări, asemenea cerurilor de aramă din care trăsnește. Emoționat, nu auzeam pe mama care îmi spunea :

— Nu uita ceea ce ți-am spus... Încearcă să surizi... să nu stai ca o momîie.

Și urmăream cu o privire neliniștită liniile de cale ferată care se întindeau peste pămîntul galben, ca niște șerpi lungi.

Cîțiva călători, niște țărani ieșiră din sala de așteptare ; șeful gării se ivi, foarte ocupat, trecură apoi niște hamali, rostogolind pachete și lăzi.

— Iată trenul, zise tata... dați-vă înapoi...

Auzii atunci un fluierat depărtat, apoi mai apropiat, un fluierat care îmi intră în suflet ca un cuțit. Răspunse sunetul unei goarne și mi se păru că aud mugetul unui animal furios, alunecarea unei avalanșe care se prăvălea peste noi. Crezui că tot zgomotul acesta, că toată zguduirea care cutremurase cerul și pămîn-

tul, crezui că tot ce gîfîie, fluieră, mugește, ce scuipă flăcări și varsă fum, crezui că toate acestea erau unchiul și închisei ochii. Atunci, timp de cîteva clipe, mă simțiî dus, tras în toate părțile, îmbrîncit peste oameni, peste pachete.

— Dar, stai pe loc ! zise mama... Fii atent, Albert, bagă de seamă...

Deodată m-am oprit. Redeschizînd ochii, am văzut în fața mea ceva negru, lung, colțuros, care cobora de-a-ndaratele dintr-un vagon, ceva care se termina jos cu un picior enorm, care bîjbîia în gol și căuta un punct de sprijin. Toți trei ne aflam în spatele acelei siluete, de șoldurile căreia atîrna un sac cu dungi roșii și verzi. Toți trei eram așezați militărește, aliniați, neliniștiți și palizi. Împietriți de emoție, nici unul din noi nu se mișca. Arătarea se întoarse cu fața și, din niște unghiuri și negreli, de sub umbra unei pălării mari, îndreptă spre noi doi ochi stranii, mînioși, două priviri din mijlocul cărora ieșea un nas lacom și cercetător ca al unui ciine, două priviri de neîndurat. Era unchiul.

— Bună ziua... bună ziua... bună ziua !... bîlbîi el, adresînd fiecăruia dintre noi un mic salut, aspru și scurt, ca un bobîrnac.

Tata se repezi să-l sărute. Dar abatele, întinzînd sacul cu un gest poruncitor, îi reteză tot entuziasmul.

— Bine !... Mai tîrziu !... Ai o trăsură ?... Ei bine ! haide, ce aștepți ?

— Dar bagajele ? întrebă mama.

— Nu vă îngrijiți de bagajele mele... să mergem.

Și se îndreptă bombănind spre ieșire. Cum nu-și găsea biletul se ceartă cu funcționarul.

— A !... Iată biletul... încearcă să fii politicos... imm-bee-cilule !

Tata era înmărmurit, mama dădu din umeri, ceea ce însemna : „La naiba !... N-avusesem dreptate ? E mai rău ca niciodată !“ Cît despre mine, în zăpăceala acestei sosiri, uitasem de salutul meu.

Ne suirăm în trăsură. Mama și unchiul luară loc în fund ; tata și cu mine ne așezarăm pe bancheta din față. Nu îndrăzneam să-mi ridic ochii de teamă să nu-i întîlnesc pe cei ai unchiului. Acesta își potrivea pe genunchi poalele hainei lui îmblănite. Atunci mama îi întinse un capăt din pătura de acoperit picioarele. El o examină pe dos, apoi pe față, păru mirat și se acoperi fără să scoată o vorbă de mulțumire. Trăsura porni. Mama redeveni nepăsătoare și aspră ; tata era foarte stingherit și nu știa ce să zică. Totuși îndrăzni :

— Ai călătorit bine ? întrebă timid.

— Da, bombăni abatele.

Urmă o tăcere apăsătoare, pe care nimeni nu îndrăzni s-o întrerupă. Abatele încercă să vadă cîmpia prin geamul mic al ușii, dar abureala deforma obiectele de afară. Coborî geamul cu o mișcare atît de bruscă încît se sparse în mii de bucăți, care căzură peste noi.

— Nu face nimic, nu face nimic !... zise tata, care credea fără îndoială că prin mărinimia lui are să îmblînzească pe teribilul Jules. Și adăugă rîzînd :

— Și apoi cînd se sparge ceva, știi foarte bine că-i semn bun ! Unchiul nu răspunse. Aplecat înainte, privea cîmpia.

Din Coulanges pînă la Viantais drumul e încîntător. Merge de-a lungul văii, pe o mare întindere de verdeață nuanțată, pe unde curge la Cloche, rîu șerpuitor, care pune în mișcare niște mori bătrîne. Revărsat în ziua aceea, acoperea cîteva livezi ce păreau niște

lacuri bizare, în care se găseau sălcii desfrunzite, șiruri de plopi, o vegetație lacustră pe care o reflecta apa picotind nemișcată. Paralel cu valea și stringînd-o ca împrejmuirea unui circ imens, dealurile urcau cu sate pe muchiile lor și adesea — între linia înclinată a contururilor — se zăreau orizonturi depărtate, ținuturi nesfîrșite, molatece ca niște nori. Și peste toate astea se întindea lumina feerică a iernii, care pudra arborii cu o strălucire pe cale de-a se stinge, avînd toate tonurile fine, toate cenușiurile vaporoase, care dădeau maselor opace fluidități de undă și transparențe de cer.

Abatele păru absorbit în contemplarea peisajului, iar expresia feței i se îmbună puțin datorită luminii liniștitoare pe care o vedea. Tata se folosi de acest moment ca să-l bată prietenește pe genunchi.

— Ce spui !... zise, depășindu-și mîhnirea pe care Jules i-o pricinuise prin purtarea lui... E plăcut să te revezi... De atîta timp !... Iată ! sînt mai mult de șase ani, zău ! Îmi ziceam adesea : „Eh ! n-o să-l mai vedem !“ Ah ! ne gîndeam la tine, sărmane Jules !... El nu-l auzi și continuă să privească înainte... Deodată zise :

— Dar e frumos ținutul !...

Unchiul spuse aceasta cu o voce mai puțin aspră, aproape emoționantă.

— Foarte frumos !... Foarte frumos !...

Și, într-adevăr, vedea pentru prima oară ținutul acesta în care se născuse, unde își petrecuse toată tinerețea. Natura nu spune nimic copilului, nici tînărului. Ca să-i înțelegi nesfîrșita frumusețe, trebuie să o privești cu ochii îmbătrîniți, cu o inimă care a iubit, care a suferit. Jules repetă :

— Foarte frumos... da... Casele acestea și clopotnița asta mică... nu-i Brolles ?

— Da ! răspunse tata, vesel că vedea pe fratele său îmbunîndu-se... E Brolles... recunoșți toate astea, nu-i așa ?... Dar casa de jos, de lîngă pădurea aceea mică ?

— Casa lui moș Flamand... tot mai trăiește ?

— Tot, închipuiește-ți... însă bietul om e orb... Doamne ! a trecut de optzeci de ani... N-ai să mai poți prinde păstrăvi cu el... Și cum abatele avu un acces de tuse, îi spuse neliniștit :

— Ar trebui să schimbi locul... Mi-e teamă să nu-ți fie frig cu geamul ăsta deschis...

— Nu, nu !... e bine așa ! Sînt mulțumit !

Examinai atunci liniștit pe unchiul meu, adîncit iarăși în gîndurile sale. Trăsăturile lui își reluau locul în amintirea mea care nu-l păstrase decît ca pe un pastel șters. Îmi aminteam că-l cunoscusem : regăseam toate particularitățile feței acesteia ciudate și urîte, ale trupului acesta strîmb, căreia flacăra acestor doi ochi vii și visători, neliniștiți și sălbatici, entuziaști și triști, îi dădeau o viață extraordinară și neobișnuită. Cît îmbătrînise ! Era gîrbovit ca un octogenar ; pieptul lui îngust și intrat înăuntru respira cu greutate și adesea șuiera ca un ftizic ; masca sa verzuie și slăbă era brăzdată în toate direcțiile, iar pielea fleșcăite îi atîrnau sub bărbie.

Din toată fizionomia aceasta brăzdată nu-i mai rămăseseră tineri decît ochii și nasul, un nas de o mobilitate surprinzătoare și ale cărui nări se înfiorau ca acelea ale armăsarilor tineri.

— Ești suferind ? Ești bolnav ?... întrebă tata.

— Nu ! de ce mă întrebi ? Mă găsești schimbat...

— Schimbat. schimbat ! nu-i aceasta cuvîntul... Doamne, ca și pe mine... anii nu înfrumusețe pe nimeni !...

— Fără îndoială, aprobă mama care pînă atunci nu deschisese gura. Și cu o voce seacă, adăugă :

— Și apoi Parisul... e atît de nesănătos !... Viantais e un loc foarte liniștit și atît de trist cînd ești obișnuit cu Parisul. Nu găsești distracții, ca la Paris.

Ea apăsă asupra cuvîntului acesta : Paris. cu o pismă ascunsă împotriva orașului acesta care îi rostuia, ruinat și fără îndoială bolnav, o rudă ce trebuia hrănită și îngrijită gratuit.

Unchiul îi aruncă o privire piezișă, o privire rea, plină de ură și se ghemui în colțul trăsurii. Rămase apoi tăcut sub pălăria mare ce-i acoperea fața cu umbra ei.

Trecusem de satul Quatre-Vents. Înserase. O brumă deasă se ridica de pe fînețe ca un vis, scăldînd dealurile și arborii, ale căror vîrfuri desfrunzite se desprindeau în atmosfera lăptoasă. Cînd ajunserăm în Viantais văzurăm cîteva lumini roșietice la ferestrele caselor. În piață am zărit o umbră, umbra domnului Robin, care gesticula în ceață și salută trăsura, scoțînd jobenul cu un gest larg ! Eram trist. Tot drumul, unchiul nu se uitase la mine niciodată. Totuși nu-mi mai era frică de el, în ciuda purtării lui supărătoare și a brutalităților lui necuviincioase.

O bănuială greu de înțeles, de copil, îmi spunea că era un biet suflet neliniștit și îndurerat ; și sînt sigur că dacă în clipa aceea mi-ar fi spus un cuvînt blînd, dacă m-ar fi sărutat, dacă mi-ar fi surîs doar. cum surîsese naturii pe care o regăsise. l-aș fi iubit.

Condus de tata. care-i ducea bagajul, ajunse cu greu în camera albastră pregătită pentru el. Suirea scării

îi obosise plămînii și îl făcuse să gîfîie. Mai mult, era foarte neliniștit. De cînd trecuse pragul casei noastre — casa familiei pe care bunica ne-o lăsase nouă prin testament și pe care o locuiam de cînd murise — se petrecu o schimbare în felul de a fi al abatelui. Recunoașterea fiecărui obiect era pentru el o cauză vizibilă de neliniște și supărare. Îi părea rău că nu este casa lui ? Sau amintirile trecutului îi făcea mai aspru golul de neîndreptat al vieții sale ? Scotocea cu ochii prin cameră, nerăbdător, plămădind în fundul sufletului răzbunări de altă dată și nu da nici o atenție recomandărilor fratelui care-i spunea :

— Ți-am dat camera aceasta... pentru că este spre soare și fiindcă ai o vedere foarte frumoasă spre Saint Jacques... uite... aci, ai un raft în perete... vezi, colo e odaia de toaletă... Am înnoit aproape toată casa... Ce bine e să te revezi, nu-i așa ?... Ai nevoie de apă caldă ?

— Nu, răspunse abatele.

.Un „nu" care pocni ca o palmă. Totuși tata continuă :

— Sonerία e aci, în alcov... tu...

Fu repede întrerupt :

— Lasă-mă în pace... Mă plictisești cu explicațiile tale... Și nevastă-ta ?... Mă plictisește și ea, nevastă-ta ! Am venit aici să fiu supus interogatoriilor ? Să fiu spionat ?... Fiți liniștiți, n-am să vă plictisesc mult timp...

— Să ne plictisești ?... glumești, nu ?... Ce, vrei să pleci din nou ?

— Dacă plec, dacă rămîn, asta nu te privește... nu-mi place să fiu plictisit !... Haide, taci...

— Dar, Jules, nu te supăra !... Speram să rămîi pentru totdeauna cu noi.

— Cu voi ? rînji abatele... Nu, dar știi, ai o idee caraghioasă !... cu voi ?...

Ridică brațele spre tavan, indignat, mirat.

— Cu voi ?... Ce să fac la voi, Dumnezeul meu ? Ți-ai pierdut capul, strigă abatele...

La rîndul său se supără și tata :

— Bine, zise el... Vei face ce poftești... Mîncăm la ora șase... În seara aceasta avem invitați la masă pe preot și familia Robin.

Un preot care, deschizînd dulăpiorul cu artoforul ar fi zărit un broscoi în fundul lui, n-ar fi rămas mai înmărmurit decît unchiul, cînd află această veste. Rămase la început ca uluit. Apoi, ochii i se măriră enorm, fulgerători ; puțin cîte puțin fața i se acoperi cu pete roșii, făcea mișcări de epileptic și cu o voce răgușită, întretăiată de mînie, bîlbîi :

— Canalie !... Tîmpitule !... Imm-bee-cilule !... Așadar de abia sosesc și repede îți poftești prietenii !... Mă iei drept un animal ciudat ?... Sînt cu de risul tău și al prietenilor tăi... Le-ai spus : „Abatele Jules... un nebun, un original, un preot nelegiuit !... O să-l vedeți !... O să-l puteți pipăi... să vă convingeți că nu-i o păcăleală, ci o realitate“... Sperai să-ți plătești plăcerea să mă arăți ca pe un urs de menajerie, un monstru de bilci, un berbec cu cinci picioare !... Și crezi că am să mai stau o secundă în maghernița ta, cu un ticălos ca tine, cu o ismenită ca nevastă-ta ?... Crezi ?... Mă duc la hotel... la hotel... pricepi ? La hotel !...

Își luă haina pe care o dezbrăcase, își închise geamantanul pe care îl deschisese și :

— Mă duc la hotel ! se bîlbîi el... Bună seara !

Abatele trecu prin fața tatii care rămase uluit, coborî scara și se duse. Auzirăm poarta care se închise după el, trîntită furios.

Cina fu mohorîtă și tăcută. Părintele Sortais nu mîncă deloc, fiindcă această întîmplare de necrezut îi deranjă stomacul. Din timp în timp, întreba :

— Așadar a plecat, așa ?... așa ?... Și după răspunsul afirmativ al tatii : Dar e cu neputință... suspina el... e cu neputință !

În timpul tăcerii, judecătorul de pace aruncă de două ori aceste cuvinte, care rezumau importantele sale gînduri :

— Taris !... Taris !... fără îndoială !... Iată !...

Doamna Robin, foarte înțepată, păstră o mîndrie de femeie jignită din cauza plecării necuviincioase a abatelui. Îi părea rău că îmbrăcase pentru el rochia de moar antic, rochie de mare gală și că își pusese bijuterii și își făcuse o coafură care ascundea sub un mănunchi de flori chelia craniului ei plin de eczemă. Ea nu pronunță nici un cuvînt și cu fața puțin întoarsă, își mișca lanțul lung de aur între degetul cel mare și arătător, cu gesturi de chitaristă.

În vreme ce preotul, domnul Robin și tata se încălzeau în fața căminului din salon, tăcuți și serioși, fumînd și uitînd de cafeaua servită, doamna Robin trase pe mama în pervazul unei ferestre și încet, cu glas reținut și cu complicitate în priviri, o întrebă :

— Și, nu știi nimic ?... nimic ?

Mama dădu din umeri și zise :

— N-a avut nici bagaje !... Doar un geamantan !... A ! nu mă îndoiam de asta !

Trecuseră doi ani. Părintele Sortais murise de o embolie a inimii și urmașul său, abatele Blanchard, fost prim vicar în Viantais, care îmi da și continua să-mi dea lecții de latină, îi luase locul la noi în casă, la cinele familiale și la bog-ul de duminecă. Bog-ul începu chiar să fie însoțit de muzică, fiindcă noul preot avea un foarte frumos talent să cînte din flaut și îi plăcea, fiind vesel, să ne distreze cu cîteva compoziții proprii. În serile acelea, mama servea ceaiul cu cîteva prăjituri uscate, pe care preotul le mînca cu lăcomie, rizînd sănătos și mingîindu-și stomacul :

— Ceea ce iese din flaut, revine la tobă.

Cît despre Robini, ei continuau să aștepte mobilele din casele domnișoarelor Lejar, ale căror guși creșteau și se mișcau sub bărbiile lor ca niște burți de copii. Liniștită și mereu aceeași, viața se scurgea monotonă. Mese tăcute, întrerupte doar din timp în timp de explicațiile chirurgicale ale tatei și de comentariile lui asupra abatelui Jules ; seri mohorîte, petrecute cu Robinii, în care nevasta judecătorului și mama cîrpeau aceiași ciorapi ca odinioară, vorbeau despre aceleași lucruri, se plîngeau de aceleași ne-

plăceri, în timp ce d-nul Robin și tata jucau aceeași partidă de pichet. Un singur eveniment de seamă se produsese : joia nu ne mai duceam să cinăm la familia Servières. Mai întîi, supărați unii cu alții din pricina abatelui Jules, ajuns favoritul casei, relațiile noastre s-au rupt cu ei dintr-o dată, în urma unui incendiu la care domnul Servières, primarul, nu făcuse ceea ce zișese tata, care era ajutor de primar. Tata criticase cu strășnicie măsurile luate de el și se lepădă în fața populației de orice răspundere. Din această pricină, avu loc un schimb de explicații foarte aprinse, în urma cărora se supărară pentru totdeauna. Eu regretam casa lor, unde inima mi se înduioșa de căldura parfumată ce se ridica din covoare și se răspîndea din tapete. Îmi părea rău, mai ales de doamna Servières, atît de blondă, a cărei piele era așa de rozã, așa de plăcută la sărutat și a cărei privire aducea în viața mea, lipsită de surîsuri și de mîngîieri, nițică lumină de vis. După ce trecură cîteva luni, nu mai mă gîndii la ei.

După plecarea sa de neuitat, nu mai revăzurăm pe abate decît pe stradă și atunci nu ne salutase. Două încercări de împăcare, făcute de preotul bătrîn, nu-și ajunseră scopul. Acesta se lovise de o hotărîre nestrămutată și definitivă. Nu putuse scoate de la Jules decît aceste cuvinte :

— Imbecilii ! O viață întreagă am trăit cu o mulțime de imbecili... să-mi dea pace !

Cînd preotul văzu că argumentele și rugămințele nu folosesc la nimic, se hotărî să întrebuințeze amenințarea.

— Ascultă, domnule abate, îi zise, încercînd să dea vocii sale o intonație gravă... Dumneata vrei să te stabilești aici, ca preot. N-o poți face fără aproba-

rea mea... Ori, eu pun o condiție... să vă împăcați cu familia.

Jules murmura mereu :

— Im-bee-cilii ! Să-mi dea pace !

— Gîndește-te bine. domnule abate... Situația dumitale nu o cunosc, dar bănuiesc că nu e în regulă... Nu mă scoate din răbdări... Mă voi plînge episcopului.

— Plînge-te și dracului !... Lasă-mă în pace... să mă slăbească ! Im-bee-cilii !

Nu mult după aceasta, preotul muri. Cel nou, ținînd la liniștea lui, nu căuta să aprofundeze lucrurile. De altfel abatele îl vizită imediat după ce se instală... Totul se petrecuse cum nu se poate mai bine. Hotărîră orele slujbelor, discutară cele mai mici obligații la care sînt supuși într-o parohie preotii, fără ca Jules să ridice cea mai mică obiecțiune. Supunerea aceasta îl uimi.

— A fost foarte de treabă, foarte politicos ! încheie preotul Blanchard, care veni imediat să ne povestească întrevederea... Știți că vorbește bine... E chiar plăcut la vorbă... ei ! ei ! un orator.

Tata îl întreabă :

— L-ai întrebat ce-a făcut la Paris, timp de șase ani ?... În sfîrșit, ar fi bine să se știe.

— Da... adică am adus vorba despre lucrul acesta... dar, la cuvîntul de Paris, abatele a rămas în defensivă... și apoi a plecat...

— Atunci nu se știe încă nimic ?

— Nimic.

— Poate că n-o să știm niciodată nimic ! spuse tata, scoțînd un oftat plin de dezamăgire.

Și deodată, deșteptîndu-se în el trufia familială; uitînd neplăcerile ce-i făcea Jules, deveni mîndru :

— Vorbește bine strengarul, nu-i așa ?... Ah, Doamne ! nu-i prost !

Aflarăm, una după alta, două noutăți mari. Abatele cumpărase și plătise imediat proprietatea Capuținilor. Apoi îi sosiră mobilele și șaizeci de lăzi mari cu cărți. Mama dădu din umeri și nu voi să creadă.

— E cu neputință, zise ea... N-avea decît un geamantan.

Totuși, trebui să creadă. Atunci se supără.

— A vrut să ne înșele... era bogat !... Dar, de unde o fi furat atîția bani ?

Ea, care era de obicei așa de liniștită, așa de stăpînă pe sine, își pierdu cumpătul, întrezărind un șir de crime, de denunțuri cu putință și nervoasă, zguduită de dorința răzbunării :

— Trebuie să aflăm ce-a făcut la Paris, strigă ea. Trebuie să aflăm imediat...

Seara, domnul Robin exprimă ideea aceasta :

— Toate că a jucat la Dursă !

În timpul acesta abatele se așeză la Capuțini.

Așa se numea o proprietate situată la două sute de metri de oraș, și lumea nu cunoștea originea numelui „Capuțini". Nimeni, nici chiar notarul, care cunoștea bine istoria ținutului, nu auzise că ar fi fost odinioară acolo o mănăstire de capuțini sau de alți călugări. De altfel, nici nu prea semăna a mănăstire, ci mai curînd cu un misterios refugiu amoros. Era o casă mică, în stil Ludovic XV, cu linii frumoase, dar veche și foarte dărăpănată. N-avea decît un parter, cu ferestre înalte și mari, ca geamurile unei sere de portocali. O alee îngustă de dafini — aproape o cărare — care pornea din drum, ducea pînă la ea. În fața intrării principale se întindea o curte rotundă, plină de iarbă, mărginită de ziduri

mărunte, de-a lungul cărora creşteau trandafiri sălbăticiţi acum, cît şi nişte arbuşti rari. Sub peronul elegant şi simplu, coborau spre subsol nişte trepte aproape ascunse vederii de două tufe mari de hortensii.

În spatele casei, grădini spaţioase îşi întindeau cele trei terase ale lor, etajate, împrejmuite de arbuşti tăiaţi conic, ce coborau într-o livadă scobită, ca fundul unui lac secat. De jur împrejurul livezii se înălţau pe deal stejari bătrîni ce închideau orizontul strîmt, cu verdeaţa lor încreţită, nelăsînd, în raza vizuală a casei, decît o deschizătură prin care apăreau, desfăşurîndu-se în evantai, îndepărtate ţinuturi vaporoase şi fermecătoare. Grădinile, de mult timp neîngrijite de nimeni, aveau o mulţime de păsări pe care omul nu le mai înspăimînta. Iarba şi florile sălbatice se înmulţeau libere, nebune, bete de parfumurile lor, acoperind brazdele cu fantoziile lor edenice, zidurile vechi cu decoraţiuni de un gust ales, care se amestecau cu mozaicurile delicate ale pietrelor, peste care viaţa îşi legăna broderia. Legaţi unul de altul, prin ghirlande de zorele, arborii fructiferi, odinioară deformaţi de foarfecele grădinarului, îşi întindeau fără teamă crengile lor noduroase, de culoarea bronzului, încărcate de crăculiţe noi, roz, în care se cuibăreau păsările. Era o linişte atît de mare, că ai fi spus că veacurile nu îndrăzniseră să treacă pragul acestui paradis. Atît de aproape de om şi în acelaşi timp atît de departe de el nu simţeai trăind decît natura divină, veşnica tinereţe, străvechea frumuseţe a lucrurilor, pe care n-o mîrdărise privirea omenească. Într-un colţ al păcii acesteia, un cadran solar marca cu o linie subţire de umbră fuga domoală a orelor.

Timp de cîteva zile gîndul părinților mei nu părăsiră Capuținii. nu ca să guste farmecul poeziei atît de severe, dar ca să urmărească pe abate. Îi cuprinse dorința de iscodire ; voiau să știe. De dimineața pînă seara nu auzeam decît exclamații, întrebări, presupuneri. Ce făcea ? Ce zicea ? Pentru ce se ascundea ? Ah ! trebuie să se petreacă la Capuțini lucruri extraordinare ! N-ar fi putut și el, ca toată lumea, să locuiască o casă în oraș, dacă n-ar fi avut intenții ascunse ? Cu tendința aceea, pe care o au femeile de treabă din provincie, de a face din obiceiuri simple, care nu le sînt familiare, fapte îngrozitoare și păcate monstruoase; cu ușurința de exagerare, pe care o au cînd se gîndesc la vicii, mama întovărășa noțiunea de Jules cu ideea desfrînărilor monstruoase și confuze. Cufundată în tulburarea ei, într-o zi spuse chiar în fața mea :

— Nu m-aș mira chiar dacă ș-ar fi adus o tipesă din Paris !

Tata, foarte impresionat de afacerea asasinului Verger și a bombelor Orsini, nu era departe să și-l închipuie pe abate punînd la cale atentate ascunse și fabricînd mașini infernale, cu ajutorul pulberii și explozibilelor.

Abatele își făcea liturghia dimineața la șapte. Trei lovituri de clopot, cîteva mormăieli, gestul binecuvîntării ; cîteva îngenuncheri, făcea gestul că bea ; încă vreo cîteva mormăieli și obligația de preot era sfîrșită. Cînd credincioasele soseau gîfîind, preotul părăsea altarul și se ducea în sacristie, legănînd sub voalul brodat potirul golit de sîngele Domnului. Apoi se reîntorcea la Capuțini.

Cu speranța nesigură de a afla ceva și poate și din dorința nemărturisită de a se apropia de el, mama începu să se ducă regulat la liturghiile lui.

— E mai ușor pentru cumpărături, din cauza orei, explica ea.

De mai multe ori se împărtăși. Abatele îi punea repede pe limbă anafura albă și se făcea că n-o vede. Se gîndi chiar să-l ia de confesor, dar renunță repede.

— Mulțumesc, se gîndi ea... ce ? este în stare să se ducă să vorbească pretutindeni de păcatele mele.

Atunci am fost însărcinat cu o misiune importantă. Afară de ziua în care se ducea în vizită la Servières, unchiul era întîlnit foarte rar în oraș. Dar, în fiecare după-masă, se plimba o oră pe drum, ținînd sub braț cartea de rugăciuni pe care n-o deschidea niciodată.

— Ascultă, îmi zise mama într-o dimineață. Asta nu înseamnă că dacă noi sîntem supărați cu unchiul tău, trebuie să fii și tu, finul lui. Bagă în cap ce am să-ți spun... E foarte serios... Unchiul tău se plimbă zilnic între ora unu și ora două între Capuțini și răspîntia Trois-Fétus, nu-i așa ?

— Da, mamă.

— Ei bine, ai să te plimbi și tu zilnic între unu și două între Capuțini și răspîntia Trois-Fétus...

— Da, mamă...

— E firesc să-l întîlnești pe unchiul tău...

— Da, mamă.

— Mai ales, să nu-ți fie frică.

— Nu, mamă...

— Îl vei saluta... Ține minte bine, copilul meu... Dacă îți răspunde, întreabă-l de sănătate... Dacă te oprește, vorbește cu el... Te sfătuiesc să fii foarte

drăguț, foarte prietenos, foarte respectuos... Arată-mi cum ai să faci.

Trebuia să repetăm scena probabilă ce putea avea loc între unchiul meu și mine. Mama făcu pe ábatele.

— Bine, aprobă ea. Nu-i rău... Caută să fii tot așa de drăguț și cînd îl întîlnești.

Plimbarea nu-mi displăcea deloc, cu atît mai mult cu cît avea loc în aceeași vreme cu o lecție de latină. Însă mi-ar fi plăcut mai mult ca unchiul să nu fie pe drum. Ideea de a-l întîlni mă înspăimînta. Și apoi, mă cuprindea un fel de rușine la gîndul să joc comedia asta : o dată cu un sentiment dureros, mi se strecura în suflet și ceva ca o micșorare a respectului și iubirii față de mama. În timpul lecției aceleia, ea avu în ochi acea expresie aspră, lacomă, privirea aceea metalică și rece, care mă chinuia cînd vorbea cu doamna Robin de chestiuni bănești.

Cam tremurînd, o luai pe marginea drumului privind înainte. Sus soarele care cădea drept pe el, drumul era alb ca smîntîna și arborii, cu frunzișul lor decolorat vara de praful șoselii, dantelau pe margini umbre albastre și mici, ciuruite de picături de lumină. De fiecare parte, între gardurile de mărăcini, țarinele coborau galbene și arse de soare. Mergeam încet, năucit de teamă și de căldura ce cădea din cer, pe care rătăcea un singur nor, pierdut și el în azurul imens, asemenea unei păsări trandafirii. Drumul avea cotituri repezi, dispărea, reapărea. Cu cît înaintam, umbrele se lungeau, se destrămau, desenînd boturi de monștri ciudați. Și, deodată, zării înfrozitoarea sutană neagră pe albul strălucitor al drumului, urmărită de o umbră mică ce se

juca la picioarele lui ca un cățel. Mă oprii deodată ; unchiul mergea cu pași mici, aplecat, cu omoplații afundați, cu încheieturile înțepenite. Sutana care îmi păruse atît de neagră, lucea în soare ca o platoșă. Văzînd că nu se întoarce, reîncepui să merg. El mergea oblic către mal, spre înclinarea terasamentului, culese cu un fir de iarbă, apoi un altul, pe care le privi atent. Folosii clipa asta ca să-mi iuțesc pasul și cînd mă găsii în fața lui, despărțit de întreaga lățime a drumului, trecui mai repede salutînd. Unchiul săltă capul, mă privi o secundă și aplecîndu-și ochii pe o lupă pe care o ținea în mînă, continuă să examineze firul de iarbă.

A doua zi nu fusei mai norocos. A treia zi îl găsii șezînd pe piatra unui kilometru. Mă aștepta.

— Vino aici, micuțule, îmi zise cu o voce aproape blîndă.

Mă apropiai foarte emoționat. Mă privi cîteva secunde cu milă, sau cel puțin așa mi se păru.

— Părinții tăi te-au trimis ? Spune !... Nu minți !... În același timp mă amenința cu un deget ridicat.

— Da, unchiule, bîlbîi eu... mama...

— Știi pentru ce te trimite mama ta ?

— Nu, unchiule, răspunsei trist, gata să plîng.

— Eu știu... mama ta e o femeie cinstită... tatăl tău de asemenea e un om cinstit... Ei bine, cu toate acestea, sînt niște canalii care stîrnesc milă, micuțule... Ca toți oamenii cinstiți... N-ai învățat, asta la școală ?... Înveți catehismul la școală ? Mergi la școală ?

— Preotul îmi dă lecții... suspinai eu.

— Preotul, reluă unchiul, de asemenea e un om cinstit... Tu de asemenea ai să fii un om cinstit, biet copil.

Și, bătîndu-mă cu mîna pe obraz, adăugă :

— E păcat !... Acum du-te...

Mama fu foarte supărată de rezultat. Dacă ura sa împotriva abatelui crescu, ea îmi găsi și mie vină din pricina nereușitei și mă copleși cu învinuiri.

— Ești un nepriceput... Nu ești bun de nimic... N-ai să ajungi niciodată nimic...

Ea se încăpățînă și mai mult să afle ceva.

Cum se sluji de mine, se sluji și de Victorine, bucătăreasa noastră, îndemnînd-o să iscodească, să-l spioneze zilnic, printre furnizori, obținînd doar știri neînsemnate. Din ordinul ei și după indicațiile ei, Victorine asaltă cu întrebările pe Madeleine, bătrîna servitoare a unchiului. Amîndouă zăboveau la piață, la măcelărie, la brutărie, vorbind, întrebîndu-se, mirîndu-se. În urma acestor vorbării dintre cele două cumetre, se aflară lucruri interesante și pline de mister, care atîțară însă fără să satisfacă toată curiozitatea de nepotolit a părinților mei.

Astfel, aflarăm că în timpul instalării, abatele se arătase supărăcios, îmbrîncind totul, înjurînd lucrătorii ; și era așa de furios că nici unul nu mai voia să lucreze pentru el. De atunci, se liniștise cu totul, nu se mai supăra, nu se mai plîngea. Părea mai mult trist. Madeleine, de altfel, nu-l vedea deloc decît la ora mesii și dimineața cînd se întorcea de la liturghie, atunci cînd se plimba în grădina, pe care o lăsase neîngrijită, în fermecătoarea ei dezordine naturală. Din casă, abatele nu mobilase decît trei odăi — și foarte simplu — camera de culcare, sufrageria, biblioteca. În cea din urmă sta toată ziua, pînă la miezul nopții, cînd se culca. Cîteodată scria, de cele mai multe ori citea. Citea cărți mari, atît de mari, atît de grele că de abia le ducea singur. Pe ușa bibliotecii

era scris cu litere groase : *Intrarea oprită.* Şi, pînă atunci, nimeni nu-i trecuse pragul. O aranjase singur, fără ajutorul vreunui lucrător. El însuşi ştergea praful şi o măturа sîmbăta. Cînd ieşea, avea totdeauna grijă să întoarcă de două ori cheia şi s-o ia cu el. Era îngrozitor să priveşti prin gaura broaştii. A ! erau cărţi mari, mijlocii, mici de tot, de toate formatele şi de toate culorile. Cărţile împodobeau cei patru pereţi pînă la tavan. Ele stăteau grămadă pe cămin, pe mese, sau erau împrăştiate pe toată duşumeaua... De asemeni era oprită intrarea într-o odaie, tot timpul încuiată, a cărei uşă era în faţa bibliotecii. Odaia aceasta nu avea în ea decît o ladă şi un scaun. Abatele se închidea în ea cam o dată pe săptămînă, şi rămînea acolo ore întregi ! Ce se petrecea ?... Nu se ştia nimic... dar trebuie că se petreceau în ea fapte neobişnuite, căci adesea servitoarea îşi auzise stăpînul mergînd furios, bătînd din picior, scoţînd strigăte sălbatice. Într-o zi, atrasă de zgomot şi crezînd că abatele se lupta cu hoţii, ascultă la uşă şi auzi limpede aceste cuvinte : „Porcule !... porcule !... porc scîrnav !... Putreziciune !...“ Cui îi vorbea astfel ? Sigur era că nu se găsea în odaie decît abatele, lada şi scaunul !... Cînd ieşea de acolo, avea o înfăţişare îngrozitoare ; avea părul zburlit, ochii înspăimîntători şi întunecaţi, figura muncită, şi era alb ca varul şi respira greu... Atunci se trîntea pe pat în camera lui şi adormea. Cu siguranţă că lada aceea era cauza tuturor acestor manifestări ciudate. Madeleine văzuse lada, văzuse de asemenea scaunul... Scaunul era de paie, cu spetează de cireş, ca toate scaunele ; lada era de lemn pictat, foarte vechi, cu garnituri de piele de porc pe capac, ca toate lăzile... Astea nu o împiedicau pe

Madeleine să-i fie foarte frică și să se întrebe adesea dacă nu ar fi bine să anunțe jandarmii.

Cutremurată de groază, Victorine, cu imaginația sa de bucătăreasă chinuită de gînduri nefirești și de povești de necrezut, se oprea din istorisit și întreba pe mama :

— În sfîrșit, coniță, ce credeți că ar putea fi în lada aceea ? N-o fi dracul în ea ?... N-o fi oare în ea animale care nu mai trăiesc de cînd a venit pe pămînt Domnul nostru Isus Christos ?... Cînd eram eu mică, tata văzu într-o pădure o dihanie... Vai ! o dihanie extraordinară... Avea un bot lung, lung cît o frigare, o coadă ca un pămătuf de pene și picioare, Sfinte Dumnezeule ! picioare ca niște lopeți !... Tata n-a scos o vorbă și dihania a plecat... Dacă tata ar fi vorbit, animalul l-ar fi mîncat... Iată ! eu cred că este o dihanie din aceea în ladă...

— Haide, haide ! făcu mama, rîzînd din vîrful buzelor ei subțiri... spui prostii, Victorine...

— Prostii !... coniță dragă, zicea servitoarea, scandalizată de neîncrederea stăpînei sale. Nu, nimeni nu-mi va scoate din cap că se află lucruri drăcești la Caputini... Acum cîteva zile, soneria de la poartă... o sonerie mare... a căzut pe capul Madeleinei... Ei bine, coniță, Madeleinei nu i s-a întîmplat nimic la cap, dar de atunci soneria nu mai merge... Iată ce fapte se întîmplă la cumnatul d-voastră !

Victorine socotea toate aceste întîmplări întemeiate, naturale și nu se mira de ele, știind de la prietena ei că în toată casa nu se găsea nici un obiect sfînt. Zadarnic ar fi căutat cineva un crucifix, o icoană a Fecioarei, un aghiasmatar, un medalion, o ramură de merișor. Abatele nu fusese văzut niciodată *ru-*

gîndu-se înainte de a se așeza la masă și nici făcîndu-și vreodată semnul crucii.

Povestea lăzii se răspîndi, umblă din gură în gură prin tot ținutul, impresionînd profund pe toți. Pînă și cei mai neîncrezători, și chiar clienții cîrciumelor, care respingeau cu mîndrie neființa în manifestările vieții, se neliniștiră și ei. Nimeni nu mai trecea drumul prin fața aleii de dafini care ducea spre Capuțini, fără să fie urmărit de gînduri urîte, adeseori de viziuni înfricoșătoare. Dar dacă abatele s-ar fi gîndit să dea drumul pe cîmpie monstruosului animal, acestui necunoscut îngrozitor, care urla în fundul lăzii? Tuturor li se părea că arborii din împrejurimi îmbrăcau forme nerușinate, cîmpiile se ridicau în ondulații amenințătoare și păsările pe ramuri adresau trecătorilor, o dată cu priviri cinice de cocoșați, cîntece stranii, infernale. Biblioteca de asemenea lua în închipuirea oamenilor, zăpăciți de povestirile celor două servitoare, proporții mari și un aspect drăcesc. Lumea își închipuia pe unchiul îmbrăcat ca un vrăjitor, făcînd vrăji în timp ce cărțile lui însuflețite de o viață sălbatică alunecau ca șoarecii, miorlăiau ca bufnițele și săreau ca broaștele în jurul lui.

La noi, în familie, lucrurile nu luau înfățișarea aceasta de poezie magică. Totuși lada ne tulbura. Fără îndoială că avea o taină, de vreme ce lada exista. Dar care? Ce conținea lada aceea? Din pricina ei aveau loc interpretări extraordinare, bănuieli tragice, care nu mulțumeau rațiunea. Cît despre bibliotecă, ea atîța viu curiozitatea, dar în alt fel.

— Trebuie că prețuiește mult o astfel de bibliotecă! zicea mama.

Și tata, cu un aer de om priceput, îi mărea valoarea,

— O astfel de bibliotecă ?... Cine știe cît valorează ! Peste douăzeci de mii de franci.

Maina suspina.

— Și cînd te gîndești că n-are s-o lase finului său !

Dar în curînd viața tulburată de aceste evenimente își reluă mersul obișnuit. Era vădit că mama se gîndea la Caputini și făcea tot felul de combinații în capul ei ; cu toate acestea nu mai vorbea des de abate. Ayea cu Victorine discuții tainice, convorbiri lungi, care nu treceau de ușa bucătăriei. Cît despre tata, sfîrși prin a se mîngîia de supărarea cu fratele său, spunînd aproape vesel :

— Bah !... Jules totdeauna a fost așa... n-are decît să continue... Noi n-avem, mulțumesc lui Dumnezeu, nevoie de banii lui.

De altfel, două nașteri de seamă, despre care se vorbi mult la masă, veniră să-l sustragă de la preocupările familiale și aduseră în casă oarecare veselie, pe care o cunoșteam atît de bine. Eu, în fiecare după-masă, mă duceam la presbiter melancolic, cu cărțile în mînă. În cursul repetiției, preotul Blanchard mă întreba uneori :

— N-ai revăzut pe unchiul tău ?... Ce om curios !

Și cum îi păream trist, preotul grăsuliu și vesel se gîndi să mă învețe o dată cu *De viris*, să cînt și din flaut.

— E un instrument frumos ! zicea el... Îți va ridica moralul.

Tot pentru a-mi ridica moralul, dacă fusesem cuminte, tata mă lua joia cu el, în cabrioletă. Îl întovărășeam la vizitele pe care le făcea bolnavilor. Mergeam împreună, fără să schimbăm o vorbă, amîndoi zdruncinați de drumul stricat, ca de-o barcă, pe care o ridică valurile. Prin sate, în fața caselor

unde gemeau bieții bolnavi, ne coboram din trăsură. Tata lega hățurile de gratiile ferestrelor și pe cînd intra în locuințele mohorîte, eu zăream din prag, în umbra odăilor afumate și nenorocite, fețe îndurerate și palide, bărbi săltate, dinți încleștați și ochi ficși, căzuți în orbite, ochii ființelor ce trăgeau să moară. Cu inima întristată, înfricoșat de înfățișarea morții, mă gîndeam la copiii Servières, al căror trai era plin de bucurii și veselie, cu niște părinți a căror iubire era ca o lumină, cu lucruri frumoase care îi învățau cum să fie fericiți ; și mă gîndeam de asemenea la unchiul meu, care îmi zisese cu un aer trist și blînd : „E păcat !“

Abatele începu să iasă mai puțin și să se închidă mai mult în bibliotecă. Se părea că sănătatea i se șubrezise, că tușea mult și avea adesea amețeli. Făcea liturghia numai la trei zile o dată. Cu prilejul aducerii moaștelor Sfîntului Remy la Viantais, patronul parohiei — sărbătoare cu prilejul căreia veniseră în ținut trei episcopi, și mai mult de o sută de ecleziaști — unchiul refuză să facă parte din cortegiu, gest ce fu interpretat în defavoarea lui, cu toate că se scuzase cu boala. Se bănui că sînt alte cauze și, printre ele, o scîrbă abia ascunsă față de tot ce ținea de cultul religios. Era văzut din ce în ce mai rar pe drum ; grădina îi devenise locul favorit al plimbărilor. În zilele frumoase, cu soare, îi plăcea să stea pe iarbă sub un salcîm, privind zborul jucăuș al gaițelor sau urmărind în văzduh înălțarea ereților. Căuta oare liniștea adormitoare a singurătății ? sau era suferința, amorțeala omului învins pentru totdeauna ? După spusele Madeleinei, firea stăpînului său se schimbase mult. Momentele de mînie erau din ce în ce mai rare ; avea în fața plantelor și a insectelor

clipe de înduioșare, clipe de extaz. Păsările, cărora le azvîrlea firimituri de pîine și grăunțe de grîu, îl urmăreau adesea învîrtindu-se în jurul lui. Nemaifiind văzut aproape deloc în ținut, lumea se obișnuise să nu se mai gîndească la Capuțini cu frică, deși biblioteca și lada tulburau adesea convorbirile oamenilor de treabă, seara, la vecernic.

Întîmplările pe care le-am povestit au întărit prietenia noastră cu judecătorul de pace și cu soția lui, făcînd-o mai intimă. Mama credea fără îndoială că găsește în această legătură un serios sprijin moral și, cine știe, în cazul unui viitor proces, un serios sprijin material. Domna Robin era desigur fericită să joace rolul de confidentă, într-o comedie în care n-avea de suferit și care-i satisfăcea răutatea, ca urmare a unui șir de complicații neprevăzute și tulburătoare. Ea nu-i putea ierta deloc unchiului refuzul de a lua parte la cina pentru care se gătise cu atîta cochetărie. Deși trecuse doi ani, păstra încă foarte vie răzbunarea pentru această lipsă de politeță. Aceste două doamne se vedeau mai des ca niciodată. Pentru un da sau pentru un nu, mama mergea la prietena ei ; și doamna Robin de asemenea, pentru un nu sau pentru un da, alerga la noi, cu o înfățișare serioasă și misterioasă. Amîndouă simțeau nevoia să se sfătuiască pentru cel mai mic fleac, chiar și în afară de micile și marile evenimente din izvorul nesecat al vilei Capuținilor.

Într-o zi, pe cînd treceam prin fața casei domnișoarelor Léjars, mama zise :

— Vai !... Trebuie să cer o informație doamnei Robin.

Domnișoarele Léjars locuiau la parter ; primul și unicul etaj era ocupat de familia Robin. Ridicînd ochii spre casa aceasta, pe care nu o puteam suferi,

zării la una din ferestre profilul slab a lui Georges, aplecat asupra unei cusături. Mîinile copilului se mișcau în sus și-n jos, trăgînd acul.

— El, cel puțin, e folositor la ceva ! zise mama, pe un ton de dojană, în timp ce intram printr-un coridor întunecos, pardosit cu cărămizi, în fundul căruia se afla o scară fără mîner, dreaptă, care ducea spre apartamentul Robinilor.

De cîtva timp, doamna Robin întrerupsese educația fiului său. Diform și bolnăvicios, cum era micul Georges, ea se gîndise că nu mai trebuie să se bizuie pe viitorul lui și că, mai tîrziu, orice carieră îi va rămîne închisă. Atunci, pentru ce era să mai cheltuiască bani cu o învățătură ce nu avea să-i servească la nimic ? Cel puțin o să trăiască ? Se îndoia. În așteptare, mama sa se gîndi să se folosească de el la treburile gospodăriei, să facă din el un fel de servitoare. Îl însărcina cu lucruri respingătoare și murdare, ceea ce o scutea de o femeie de serviciu cu jumătate de zi ; el trebuia astfel să spele vasele, să spele căldările, să măture, să curețe ghetele. Și după aceea, cosea toată ziua. Repara cîrpele de bucătărie, rufăria mare, cîrpea ciorapii rupți sau tricota izmene pentru tatăl său. Așezat la aceeași fereastră, mereu aplecat, cu fața pămîntie, cu trupul zgîlțîit din cînd în cînd de tuse, cosea pînza și se întrerupea doar să privească copiii care jucau șotronul pe lespedele pieții de grîu, ca să urmărească zborul familiar al porumbeilor și căruțele care mergeau spre drumurile mari, spre soare și verdeață.

Doamna Robin veni și ne deschise. Era într-o bluză largă ; un șorț de bumbac albastru îi apăra juponul, un jupon de dedesubt, negru, legat neatent, lăsînd să se vadă partea de jos a pulpelor și picioarelor încălțate cu pantofi de pînză. Îndată ce ne recunoscu se

ascunse repede după uşă, ruşinată de a fi surprinsă în starea asta, care-i completa urîţenia, scoţînd şi mai mult în evidenţă bubuliţele de pe tenul său.

— Nu vă pot primi aşa, zise ea... Tocmai voiam să toc în bucătărie un pateu... Lăsaţi-mă să-mi pun o rochie, cel puţin...

— Dar nu, dar nu, insistă mama... Nu vreau să te deranjez, dragă prietenă... merg cu dumneata în bucătărie. Albert va sta de vorbă cu Georges... am o noutate...

Neliniştită, doamna Robin îşi scoase capul, şi miorlăi :

— Cu toate acestea, nu se cuvine... zău ! Dacă aş fi ştiut că veniţi...

Ea se mai împotrivi, dar mama o trase spre bucătărie, în timp ce eu mă îndreptam spre camera în care era Georges.

În mijlocul camerei era un pat de mahon acoperit cu un fel de perdele albe. Patul acesta era despărţit printr-un paravan stricat de un pătuleţ de fier, al cărui cap se sprijinea de colţul perdelei ; era pătuţul unde dormea Georges. Un dulap de nuc cu marmură cenuşie deasupra, un fotoliu Voltaire îmbrăcat în stofă de culoare roşu închis, o toaletă în stil Empire, în formă de tripied şi pe cămin, sub un glob, o pendulă de zinc aurit, reprezentînd pe Maria Stuart completa restul mobilierului. Ici şi colo cîteva cruci-fixe, un vas cu apă sfinţită şi litografii cu scene pioase îngălbeneau în rame de lemn. Lîngă fereastra fără perdele, în faţa unui teanc de cîrpe şi pînzeturi şi a unui coş de răchită plin de ghemuri de aţă şi tocuri de ace, Georges cosea foarte aplecat, cu faţa întunecată de o umbră albăstrie şi liniştită, conturată de o linie de lumină vie. Sărmanul infirm îndreptă

spre mine, apoi spre ușă, o privire plină de teamă și văzîndu-mă singur. îmi surîse.

— Mama nu-i acolo ? întrebă încet.

— Nu.

Își lăsă lucrul și ridicîndu-se greoi, veni în întîmpinarea mea. Picioarele prea slabe pentru trupul său, totuși atît de debil, se îndoiau la fiecare pas, asemenea vlăstarului subțire al unui arbust sub greutatea unei vrăbii.

N-avusesem de multe ori ocazia să fiu singur cu el. Bietul copil nu ieșea aproape niciodată din casă. La ei sau la noi, mereu se așeza între noi umbra rece a mamei sale. Nu ne vorbeam, însă ochii noștri își vorbeau în locul gurilor și ai lui îmi povestiră pe larg durerile sale.

— Stai lîngă mine, îmi zise el, aducînd un taburet.

Sprijinindu-se de umărul meu, se reașeză pe locul lui și mă privi fără să scoată un cuvînt. Nici eu nu zisei nimic. Puțin tulburat și puțin mîhnit, ca înaintea unui om pe care îl știi superior, îl examinai. Avea părul blond și mat, atît de mat ca al animalelor bolnave. Fața lipsită de sînge, ofilită, se coloră pe umerii obrajilor prea ieșiți cu o ușoară pată roz. Simțeai că sub bluza de bumbac, care îl acoperea pînă la jumătatea pulpelor, avea niște oase slabe și niște membre pipernicite. Mîinile lui te uimeau prin lungimea și uscăciunea lor. Asemenea mîini nu văzusem la nici un copil. Ochii lui albaștri, de un albastru întunecat, nelinișteau prin adîncimea privirii și precocitatea gîndurilor pe care le destăinuiau.

Privirea lui Georges, mereu ațintită asupra mea, îmi deveni de nesuportat ; îmi făcea impresia că mă apasă ceva pe craniu. Deodată îmi zise :

— Tu nu te-ai gîndit niciodată să pleci... să pleci departe... foarte departe ?

— Nu, răspunsei. De ce mă întrebi asta, Georges ?

El se întoarse spre fereastră şi mişcîndu-şi mîna lungă şi uscată, zise :

— Pentru că trebuie să fie frumoase ţările acelea depărtate... De acolo... ţările de deasupra acoperişurilor... ţările depărtate, de peste păduri... Ieri seară, pe cînd părinţii mei erau la voi, m-am gîndit să plec... departe de aici. M-am ridicat, m-am îmbrăcat... dar era uşa încuiată. Atunci m-am culcat iar şi am visat nişte lucruri... E departe America, spune ?

— Nu, nu e departe. Dar de ce mă întrebi, Georges ? repetai.

— Pentru că, anul trecut am citit o carte... Erau nişte copii... Locuiau pe nişte cîmpii... cîmpii... păduri... Fugeau prin mijlocul florilor frumoase, după animale frumoase... Pe copaci erau papagali, pasărea paradisului şi păuni sălbatici... şi n-aveau nici tată, nici mamă !... Toate astea se întîmplau în America... E departe ?

— Nu ştiu, zisei încurcat.

— Nu ştii ?... Uite, aş vrea să mă duc în America... sau în altă parte... Din cînd în cînd am văzut copii pe drumuri, păzind vacile... Vacile păşteau... Ei culegeau ciuboţica cucului şi făceau bucheţele galbene, frumoase... sau mîncau mure de pe garduri... Trebuie să fie frumos să păzeşti vacile... Copiii care păzesc vacile au părinţi, spune, ştii ?

— Nu ştiu.

Georges se necăji.

— O ! Nu ştii nimic, suspină el.

Şi deodată reluă :

— Cîteodată, prin piaţă, văd trecînd căruţe de saltimbanci... căruţe mari, galbene, roşii, cu ferestruici şi cu un coş mic fumegînd... Am poftă să plec cu ele... Tu ştii unde se duc ?

— Se duc în oraşe, departe...

— Oare se duc în America ?

— Poate !

Se gîndi o clipă, mă trase apoi mai aproape de el şi mă sărută.

— Să nu spui nimănui... Ei bine, iată... Cînd va trece o trăsură, mă voi cobori şi am să mă duc după ea... Şi pe urmă am să rog pe saltimbanci să mă ia cu ei...

Se întrerupse :

— Tu nu te-ai gîndit niciodată să pleci ?

Cuvintele lui Georges îmi făcură rău, mă tulburară în credinţele mele sfinte de copil, în dragostea aceea de animal, care te leagă puternic chiar şi de casa în care ai fost nenorocit, chiar şi de sînul familiei care nu te iubeşte. Foarte emoţionant zisei :

— Ascultă, Georges, nu-i înţelept ceea ce spui... E păcat, şi Dumnezeu te va pedepsi... Tu nu iubeşti deci pe tatăl şi pe mama ta, pe care vrei să-i părăseşti ?

Copilul atît de palid se nelinişti pe scaunul lui. O flacără îi străbătu ochii, deveniţi aproape nemiloşi pentru o fiinţă aşa de firavă. Şi strîngînd pumnii strigă cu o voce răguşită :

— Nu !... Nu !... nu-i iubesc... Nu !

— Pentru ce ? bîlbîii eu... Pentru că te bat ? pentru că te ţin închis ?

— Nu... altădată am fost bătut ; altădată am fost ţinut închis... Şi îi iubeam.

— Atunci, pentru ce nu-i mai iubeşti acum ?

Georges îşi lăsă capul în mîini şi suspină :

— Pentru că fac murdării... murdării... murdării !

Lacrimile i se transformară deodată în mînie :

— Murdării, repetă el... Noaptea își închipuie că dorm... și îi aud... La început am crezut că se bat, că se strîng de gît... Patul scîrțiia... mama țipa... cu vocea înăbușită, cu vocea sugrumată... Dar nu, o dată am văzut... făceau murdării...

O tuse seacă îi opri vorba. Mi-am întors privirea de la el tulburat de ceva ce nu înțelegeam, dar simțind că e ceva înfricoșător și rușinos... Micul infirm urmă :

— Cum vrei să-i iubesc ?... E cu putință așa ceva ? ...Să mă bată, să mă țină zi și noapte în lada de cărbuni... totuși i-aș iubi !... Dar, așa ceva ?... Nu îndrăznesc să-i mai privesc în ochi. Doar simțind rochia mamei trecînd pe lîngă mine și e de ajuns să roșesc... Căci nu-i mai văd cum sînt de fapt... îi văd mereu ca în noaptea aceea... De aceia vreau să plec departe... foarte departe !... În țările unde copiii n-au părinți... unde pe arbori cîntă păsări frumoase... Ca în America...

La ușă se auzi un zgomot de voci, urmat imediat de un zgomot de pași. Georges își reluă lucrul, se aplecă asupra lui ca să-și ascundă tulburarea și mama cu doamna Robin intrară în cameră.

Văzîndu-ne stînd unul lîngă altul tăcuți, doamna Robin îmi aruncă peste umărul mamei o privire plină de ură :

— Așa, văd că ați fost cuminți!...

Ea se apropie de Georges să-l sărute. Dar deodată, foarte palidă, întinse brațul spre fereastră și exclamă tare :

— A ! asta e prea mult !... e prea mult !.. Privește !

Abatele Jules trecea prin piață la braț cu vărul Debray. Mergeau încet, vorbind prietenește ; vărul, încordat și gesticulînd, abatele sprijinindu-se de brațul lui cu un aer de om mulțumit. La colțul hotelului Trois-Rois, se făcură nevăzuți.

Mama rămase împietrită. Doamna Robin, foarte serioasă, o privi pe mama.

— Numai asta mai lipsea ! exclamă ea... Căpitanul Debray e un intrigant vestit !

Cît despre mine, nu mă mai gîndeam nici la unchiul Jules, nici la vărul Debray. Încă sub impresia cuvintelor lui Georges, simțeam desfășurîndu-se în fața mea lucruri nelămurite, de temut; ochii mi se plimbau de la doamna Robin, care mi se păru mai puțin urîtă, pînă la patul de mahon, deasupra căruia, sub perdelele albe, plutea un mister.

Vărul Debray, în afară de vechile sale amintiri din cazarmă şi cunoştinţele sale plastice despre obiceiurile dihorilor, avea prea multe idei în cap. De cînd părăsise regimentul, nu avusese decît una şi trebuise să renunţe şi la aceea. Viteazul văr se gîndise să înzestreze ţinutul cu o companie de pompieri, al căror comandant să fie el ; scrisese asupra acestui lucru rapoarte peste rapoarte, memorii peste memorii, făcuse planuri, statistici de incendii, stabilise admirabile regulamente. Dar se lovise fără încetare de îndărătnicia consiliului municipal, care refuza să încarce comuna, destul de copleşită de datorii, printr-un spor de cheltuieli. Căpitanul fu foarte supărat de lucrul acesta. Cu toate că era un bonapartist înflăcărat, trecu de partea opoziţiei, opoziţie, mă grăbesc s-o spun, împotriva autorităţii locale ce se mărginea la „Dă-i la naiba“. Datorită faptului că fusese căpitan, ocupa în Viantais o situaţie de seamă. Mai întîi, fiindcă apărea în uniformă de gală în cortegiile oficiale şi apoi fiindcă aducea numeroase servicii mamelor de familii care aveau fii în armată. Dacă era vorba de obţinut un concediu, o scutire, o favoare

oarecare, se adresau căpitanului Debray. El le arăta drumul ce trebuiau să urmeze ; el le scria petiţii în termeni militari ; împovăra birourile de recrutare şi ministerul de război cu recomandaţiile lui. Foarte îndatoritor, avea oarecare popularitate. El sfîrşi prin a se mîngîia că n-ajunsese pompier, împăind cu patimă şi convingere toţi dihorii şi nevăstuicile omorîte în crîngurile din împrejurimi. Fiecare familie deţinea cel puţin o mostră din talentul vărului şi nu puteai să intri într-o casă fără să vezi la locul de onoare unul din aceste animale, schiţînd pe o scîndură de lemn gesturi glumeţe, de obicei asemănătoare mimicei veveriţelor. Datorită unei tendinţe idealizatoare, pe care o au de obicei militarii bătrîni în retragere, vărul corecta în zoologia animalelor carnivore ceea ce avea prea respingător şi prea sălbatic. Trăia foarte retras cu servitoarea sa Melanie, o femeie grasă, de patruzeci şi cinci de ani, pe care o numea familiar „Găinuşa mea". Relaţiile intime dintre stăpîn şi servitoare erau cunoscute de toată lumea. Nu se ascundeau, nici unul, nici altul, şi într-o zi, pe cînd se certau amîndoi în faţa mai multor oameni, căpitanul zisese : „Strigă, strigă, găinuş-o... Ştii bine că patul împacă totul". Era limpede. Astfel, în societatea burgheză nu era primit din cauza „Găinuşei", însă continua să-l stimeze din pricina dihorilor împăiaţi, pe care îi împărţea cu mare dărnicie.

După întîmplarea din piaţă, mama socoti că nu trebuie să ne facem un duşman din vărul Debray. Era mai bine să-l măgulim, să-l îndemnăm, pe nebăgate de seamă, la gînduri şi la acţiuni generoase, să ne servim de el ca de un mijloc inconştient de comunicaţie între abate şi noi şi mai tîrziu, ca de un instrument de împăcare. Căpitanul fu deci poftit mai des

pe la noi ; el fu invitat chiar la cină. Fără'să se întrebe de această schimbare a lucrurilor şi neavînd obiceiul să cerceteze cauza lor, primi. Atunci îl îndoparăm cu mese bune şi cu cel mai bun vin din pivniţă. Dar fu o dezamăgire amară. Vărul bea, mînca şi zicea : „Jules este dat naibii". Vocabularul entuziasmelor sale, curiozitatea observaţiilor sale se opreau aici. Aceste „Este dat naibii" însemna cea mai înaltă admiraţie a lui. Fu imposibil să se afle ceva mai mult despre abate. Nu fiindcă era viclean ; era sincer ca o brută, bietul căpitan. Revenea mereu la acest „e dat naibii, haimanaua !", de cîte ori vorbea despre el, modificînd tonul exclamaţiei după gradul său de entuziasm, dar nu schimba niciodată forma. Zadarnic se străduia mama să-i dea idei, să-i dea pilde de răspunsuri ; el nu înţelegea nimic, nu pricepea nimic, se încăpăţîna la acel „e dat naibii, haimanaua". Ea suspina, cerînd privirii lui o complicitate :

— A ! Ce lucru trist cînd familiile sînt dezbinate... Ce bine ar fi să fim toţi strînşi uniţi şi să ne iubim... Şi el, atît de singur şi cu o sănătate atît de delicată !... Ar fi aşa de bine îngrijit !... Pentru el, care-i aşa de învăţat, atît de elocvent, noi sîntem nişte bieţi oameni. Doamne ! cînd ai inteligenţa lui... Cînd ai fost la Paris... Noi, ceilalţi, n-avem decît inima noastră...

Vocea, înfăţişarea şi gesturile ei păreau că-i strigă :

— Dar repetă-i toate vorbele astea, imbecilule !

La care vărul Debray, cu gura plină, cu privirea strălucitoare, răspundea :

— Oh ! Jules ăsta ! „E un om dat naibii !..." Cîteodată, cînd vorbesc cu el, nu mă pot împiedica să-i spun : „Jules, îndrăcit om mai eşti !"

— Şi cînd vorbeşti cu el, reluă mama, agăţîndu-se cu deznădejde de rarele cuvinte pe care le spunea

căpitanul în afară de imjurături... Ce zice ?... Se plînge ?... Vorbește de Paris ?... De noi ?...

— Ei !... Ei ! Verișoară !... E un om dat naibii! Zău !

În sfîrșit, o dată ne explică intrarea lui în bibliotecă. Adăugă că văzuse cărți, că le pipăise, că Jules îi arătase volume rare, foarte scumpe... Și încheie dînd din cap :

— Copiii mei, e o bibliotecă dată naibii !

Astfel, din familie, numai el era primit de abate. Nu numai că era primit, dar iată că îl poftea chiar în bibliotecă... În bibliotecă pe ușa căreia erau scrise cuvintele acestea : „Intrarea oprită !“ În biblioteca unde nimeni nu pusese piciorul, nici chiar Servierii. Și nu numai că intrase, dar unchiul, cu propriile lui mîini, îi arătase cărțile, stăruind asupra prețului, asupra rarității lor.

— Și lada ? întrebă mama înmărmurită. Ai văzut și lada ?

— Nu, zise vărul Debray, care pînă la ora zece își înșirase tot repertoriul de înjurături.

Părinții mei nu-l mai ascultau, ei meditau în timp ce vărul injura în gol, mîngîindu-și mustața căruntă, ce părea și mai căruntă din cauza feței sale învinețită de digestie.

După ce plecă, mama zise :

— Vezi... Vezi !

Tata articulă, punînd o pauză între fiecare silabă :

— E extraordinar !... cine ar fi bănuit vreodată ?

— Și înțelegi bine, nu-i așa ? Dacă abatele l-a introdus pe grosolanul acesta în biblioteca lui și s-a ostenit să-l primească, atunci are intenții bune cu el...

— Mi-e teamă și mie.

— Deci, vărul va moșteni totul... !

— E cu putință !... e chiar cu putință... Dacă n-ar fi așa, abatele nu l-ar fi dus în bibliotecă... Abatele îl cunoaște bine.

— Crezi că-l cunoaște !... testamentul său poate că e și făcut !... De fapt, ce avere o fi avînd ?

Tata avu un gest nelămurit și socotind puțin, zise :

— Iată ce ar trebui să știm !... A plătit pentru Capuțini douăsprezece mii de franci, fără cheltuielile actelor și ale registraturii... Din moștenirea mamei a avut șase mii de franci rentă... Acum... are mai mult ?... Are mai puțin ? Cei șase ani petrecuți la Paris, despre care nu știm nimic, mă încurcă !... Ce-o fi învîrtit la Paris ?

— Dar biblioteca, pe care n-o pui la socoteală ?... Și lada ?...

— Da !... Dar Parisul, Parisul, vezi tu !... Asta ar trebui să știm... Ce o fi învîrtit la Paris ?

Tata se ridică și se plimbă prin cameră cu mîinile în buzunare, preocupat. Mama, distrată, se juca cu o legătură de chei care, mișcată pe degetele sale, scoteau un sunet limpede de metal, ca un sunet de clopoței în depărtare. După cîteva clipe de tăcere, tata zise, fără să se adreseze cuiva anume :

— La ce bun să facem acum socoteala ? Hm !... Hm !... La ce ne-ar folosi ?

Mama scutură mai tare legătura de chei și dădu din umeri :

— Un om care trăiește în concubinaj... care n-are copii !... E rușinos...

— Ei bine, da ! încheie tata... Asta-i dreptatea pe lumea aceasta... ce vrei ?

Ora la care trebuia să mă culc trecuse de mult. Cuprinși de gînduri, părinții mei uitaseră de mine, nu mă mai vedeau. Mă păzeam de altfel să le atrag

atenția, și mă făceam mic de tot în fundul scaunului meu, în colțul de umbră unde avusesem înțelepciunea să mă ascund. Mă interesa foarte mult nu socotelile despre averea abatelui, acestea ar fi fost suficient să mă adoarmă, cît ceea ce se spunea despre vărul Debray. Așteptam destăinuiri asupra vieții lui, asupra „Găinușei" mai ales, despre care se vorbise mult în ultimele zile, căci sub influența acestor evenimente, părinții mei nu mai țineau socoteală în fața mea de ceea ce vorbesc și de austeritatea morală a observațiilor lor. În mintea mea făceam legătură între „gălnușă" și văr, precum și între domnul și doamna Robin. De cînd cu mărturisirile lui Georges, îmi apărea o nouă lume încă nelămurită. Aveam în toată ființa mea senzații necunoscute, amețitoare, care mă înfricoșau și-mi dădea atracția lucrurilor oprite, a unui rău groaznic și fermecător, pe care-l citeam acum, fără să-l descifrez, în ochii femeilor. Totul era încurcat, nelămurit în capul meu, dar nădăjduiam că printr-un cuvînt, printr-o frază, spusă la întîmplare despre „văr și găinușe", părinții mei ar fi putut împrăștia bruma care acoperea misterul dorit și temut.

Tata potrivi lampa care fila și se așeză la locul lui. Meditase și el, fără îndoială, căci văzînd-o pe nevastă-sa mereu gînditoare și neliniștită, o bătu prietenos pe genunchi.

— Haide, micuțo ! Nu te mai frămînta !... Trebuie să ne resemnăm... Slavă Domnului ! nu ne lipsește nimic... Și sînt destul de tare ca să pot munci pînă la adînci bătrînețe.

Dar, adăugă vesel, ca în glumă :

— Cîte o epidemie, din cînd în cînd, nu strică.

Mama se revoltă și cu o voce aspră întovărășită de un gest hotărît, zise :

— Nu !... Nu trebuie să se spună că și-a bătut joc de noi... Sînt hotărîtă să mă apăr ! Întîi... Întîi de toate trebuie să te duci tu la Caputini !...

— Eu ! făcu tata, tresărind pe scaun... eu !... Ah ! asta nu ! Asta nu !

— Așteaptă puțin înainte de a zice nu... Dumnezeule ! Semeni cu familia ta ca două picături de apă.

Și, vorbind iute, reluă ideea :

— Trebuie să te duci la Caputini... Înțelege-mă !... Vei vedea pe fratele tău... Fără să te umilești, fără să te văicărești, fără să-l rogi să vă împăcați, îi vei cere să preia instruirea lui Albert... Albert e doar finul lui !... Ce naiba !

— Dar preotul ? o întrerupse tata... Are să se supere.

— Cu preotul mă descurc eu. Odată Albert intrat în casa lui, socotelile noastre vor fi mai ușor de rezolvat... Trebuie să uneltim cu îndeminare... Fără să mai vorbim că îi poate da lecții pînă în clasa a doua... dintr-o dată facem o economie de patru ani pe care ar trebui să-i plătim la colegiu.

— N-are să primească, spuse tata.

— Ce știi tu ?

— Astea sînt povești !

— Ce povești ? unde vezi povești ? Ce poate fi mai natural decît un unchi care să dea lecții nepotului său ? De altfel se plictisește. Asta îl va distra.

— Dar dacă refuză ?

— Ei bine ! Te vei întoarce acasă... Și lucrurile își vor urma cursul lor ca mai înainte... Cel puțin o să avem conștiința împăcată că am încercat să schimbăm lucrurile.

Tata se scărpină în cap cu gîndul să găsească vreo obiecție satisfăcătoare. Le terminase pe toate. Creierul lui nu mai putea găsi nici una. Foarte plictisit, consimți.

— Bine, fie ! zise el suspinînd... Am să mă duc într-una din zilele acestea...

— De ce să întîrziem ?... Cu o sănătate ca a lui poate muri dintr-o clipă în alta... Poți să știi ? Nu. Te vei duce chiar mîine.

— Fie ! Mă voi duce mîine.

A doua zi de dimineață, tata umbla de colo pînă colo prin casă, cu gîndurile răvășite. Căuta pretexte ca să-și întîrzie plecarea, își frămînta capul să găsească ceva de făcut, ceva ce nu îngăduia amînare, curse urgente, care i-ar fi amînat cu cîteva ore întrevederea dureroasă. Simțea că niciodată n-are să îndrăznească să-i propună fratelui său ideea aceasta absurdă... Atunci ce să-i spună ?... Nimic, fără îndoială.

— Dacă l-aș lua și pe Albert ? se întrebă el.

Simțea nevoia să nu fie singur cînd va înfrunta pe ciudatul abate. Avîndu-mă cu el, i se părea că aceasta i-ar da mai multă autoritate, mai multă încredere în sine. Se gîndea, de asemeni, că în fața mea Jules se va stăpîni mai mult... În timpul acesta se plimba din bucătărie în biroul său, și din birou în salon, așezînd scaunele, pipăindu-și buzunarele, să vadă dacă n-a uitat nimic. Mama îl împingea spre ușă.

— Du-te odată ! Ce mai cauți ?... De ce ți-e frică ?

— Dacă aș lua și pe copil ? Ar fi poate mai potrivit.

— Ești nebun ! Haide, du-te !... Vezi să te primească în bibliotecă.

Tata lipsi aproape o oră. Cînd se întoarse, era foarte vesel. Pasul său suna pe pămîntul bătătorit al curții ca un pas de învingător.

— Ei bine ? îl întrebă mama, emoționată și palidă.

— Am căzut la-nvoială !... Primește... De mîine încolo Albert se poate duce la el.

— Ei, vezi ? Știam eu !...

Se aruncă în brațele bărbatului său și îl sărută.

— Am avut dreptate, nu-i așa ?... Cum s-au petrecut lucrurile ?

Tata trebui să povestească întîlnirea. Abatele fusese foarte rece, dar cuviincios. Se plimba prin grădină, îmbrăcat într-un fel de haină lungă, verde, care nu avea nici forma unei sutane, nici tăietura unui pardesiu. Grădina era un adevărat tufiș de ierburi. Aleile nu se mai vedeau. De la primele cuvinte, Jules surîse în chip ciudat și zise : „Bine, îl iau. Poate să vină.“ După aceea pusese două-trei întrebări asupra elevului. Unde ajunsese ?... Ce-a învățat ?... Și, reconducînd pe fratele său pînă la intrarea aleii, îi spuse : „Țin să te anunț că nu vreau să schimb nimic în relațiile noastre, pe care le găsesc foarte bune așa cum sînt... Nu vreau să te văd nici pe tine și nici pe nevastă-ta.“ Apoi s-au despărțit.

— Atunci, n-ai văzut casa ?... nici biblioteca ?

— Nu. Nu m-a rugat să intru.

— Cum arăta ?

Tata dădu trist din cap.

— Îmbătrînește rău de tot, bietul băiat... Nu m-ar mira să aibă o boală de inimă.

Am fost foarte emoționat cînd, la rîndul meu, intrai prin aleea strîmtă de dafini, care ducea spre Capuțini. Nu mă mai gîndeam să privesc mierlele care zburau pe lîngă mine în desișurile verzi, nici

la prihorii sprinteni, care, printre ramurile joase, alunecau pe pămîntul scormonit de șoareci. Părăsind o cracă de brad, o gaiță țipă așa de tare că-mi fu frică și cărțile îmi căzură din mînă. Le adunai și cînd mă ridicai, zării la douăzeci de pași de mine pe unchiul meu, stînd drept, în mijlocul aleii, ca o arătare neagră.

— Ah ! tu ești ? îmi zise.

— Da, unchiule.

Tremuram, picioarele, deodată moi și înghețate, nu mă mai țineau.

El se îndreptă spre scara la baza căreia erau tufișuri de hortensii și se așeză pe o treaptă.

— Stai, băiete, zise el.

— Da, unchiule...

— Tu înveți să cînți la flaut, după cîte mi-a spus tatăl tău.

— Da, unchiule.

— Și latina ?

— Da, unchiule.

— Ce ai acolo sub braț ?

— Cărțile mele.

Le luă, le examină iute și le azvîrli în văzduh una după alta. Le auzii căzînd dincolo de zidul care împrejmuia curtea.

— Mai știi ceva ? mă întrebă el.

— Nu, unchiule.

— Ei bine, băiete, du-te în grădină... Vei găsi o sapă... Sapă pămîntul... Cînd vei obosi, culcă-te pe iarbă... Du-te !

Aceasta fu întîia mea lecție.

— Ce trebuie să urmărești în viață ?... Fericirea... N-ai s-o poți dobîndi decît făcînd exerciții fizice, ceea ce îți dă sănătate și vîrîndu-ți în cap cît mai puține idei cu putință, căci ideile îți tulbură liniștea și te îndeamnă întotdeauna la acțiuni nefolositoare, veșnic dureroase și adesea criminale... Să nu-ți simți eul, să fii ceva de necuprins, topit în natură, cum se topește în mare o picătură de apă care cade din nori ; aceasta trebuie să fie ținta vieții tale... Te înștiințez că nu-i ușor să atingi acest scop și mult mai ușor poți fabrica un Isus Christos, un Mahomed, un Napoleon, decît un Nimic... Ascultă-mă, deci... Îți vei restrînge cunoștințele asupra funcționării omenirii la strictul necesar :

1. Omul e un animal rău și stupid :
2. dreptatea este o infamie ;
3. iubirea o porcărie ;
4. Dumnezeu o himeră...

Vei iubi natura, o vei adora chiar, dacă îți place, nu în felul artiștilor sau al savanților care au prostească îndrăzneală să caute exprimarea ei în ritmuri, sau s-o explice prin formule ; o vei adora cu o ado-

rație de brută, asemenea credincioșilor care nu-l discută pe Dumnezeu. Dacă ai să fii cuprins de fantezia orgolioasă de a dori să descoperi taina de nepătruns și să pătrunzi misterul de neînțeles... adio fericire ! Vei fi fără încetare o pradă torturată de îndoieli și de nemulțumiri... Din nenorocîre, trăiești într-o societate, sub amenințarea legilor asupritoare, sub amenințarea instituțiilor detestabile, care sînt inversarea naturii și a rațiunii primitive. Aceasta îți creează obligații multiple, obligații față de putere, către patrie, către semenul tău, obligații care toate zămislesc vicii, crime, rușini, sălbăticiile pe care înveți să le respecți sub numele de virtuți și de îndatoriri... Te-aș sfătui mult să te sustragi lor... dar există jandarmul, tribunalele, închisoarea, ghilotina... Cel mai bun lucru e să micșorezi răul restrîngînd numărul obligațiilor sociale și particulare, îndepărtîndu-te cît mai mult de oameni, apropiindu-te de animale, de plante, de flori ; trăind ca ele, viața minunată pe care o sorb chiar din izvoarele naturii, cu alte cuvinte din Frumusețe... Și apoi, trăind fără remușcările care întristează, fără patimile iubirii sau ale banului care murdăresc, fără neliniștile intelectuale care ucid, vei muri liniștit... Și lumea, necunoscînd nimic despre viața ta, nu va ști nimic nici de moartea ta... Vei fi asemenea animalelor frumoase de prin păduri, cărora nu li se găsește niciodată scheletul și care dispar evaporîndu-se în mediul înconjurător... Vezi, băiete, dacă aș fi cunoscut altădată adevărurile acestea, n-aș fi unde sînt astăzi. Căci sînt o canalie, o ființă vătămătoare, sclavul netrebnic al patimilor murdare... În sfîrșit, poate îți voi spune asta mai tîrziu... Și, știi pentru ce ? Pentru că, de cînd am putut articula un sunet, mi-au îmbîcsit capul cu idei absurde, inima

cu sentimente supraomenești. Aveam organe, și m-au făcut să înțeleg în grecește, în latinește, în franțuzește că e rușinos să te servești de ele... Mi-au deformat funcțiile inteligenței, ca și cele ale trupului și în locul omului natural, instinctiv, plin de viață, au pus în locul lui fantoșa artificială, păpușa mecanică a civilizației suflată cu ideal... idealul din care sînt născuți bancherii, preoții, excrocii, stricații, asasinii și nenorociții... Adineauri îți spuneam că Dumnezeu este o himeră... Ei bine, nu știu... nu știu... căci consecința educației noastre și rezultatul studiilor noastre e ca să ne învețe că nu știm nimic și să ne îndoim de tot... Poate că există un dumnezeu... poate că sînt mai mulți... nu știu... Acum fugi !... Nu, așteaptă... Azi-dimineață iar am găsit un laț întins mierlelor... Te opresc să prinzi păsări... Viața păsărilor trebuie respectată... Știi tu ce distrugi în ele ? Distrugi o muzică, un freamăt al vieții care valorează mai mult decît a ta... Ai privit tu vreodată ochii păsărilor ?... Nu... Ei bine, uită-te la ochii lor și nu vei mai omorî... Acum du-te de te joacă... Suie-te în copaci... azvîrle cu pietre... Haide, fugi !

Prin astfel de tirade, pline de un anarhism vag și sentimental, mă prepara unchiul pentru viitorul bacalaureat, ambiția părinților mei.

De obicei lecțiile se mărgineau la alergări prin grădină și la diferite exerciții violente și continue. Cel mult o dată pe săptămînă, sub un salcîm, abatele, cu o pălărie de pai în formă de clopot pe cap și îmbrăcat cu haina lungă și verde, care părea galbenă în soare, mă iniția în secretele filozofiei lui, care mă înfricoșa puțin, dar pe care n-o înțelegeam deloc. Îl vedeam rar ; erau zile întregi în care nu se

arăta : lucra în bibliotecă sau se închidea în camera misterioasă în care era cufărul... Madeleine și cu mine îl auzeam adesea tropăind, strigînd. Servitoarea suspina :

— Uite, vezi !... Iar e cu dihania !... Desigur că are să sfîrșească rău !

În zilele acelea, Madeleine mă punea să scot apă din puț, să așez lemne în stivă. În curînd ajunsei să curăț morcovi și să fac o bună parte din serviciul ei greu.

De un an, de cînd urmam bizarele cursuri ale abatelui și ale Madeleinei, uitasem și puțina latină pe care o învățasem la preotul Blanchard. Ortografia, aritmetica, istoria Franței nu erau decît niște amintiri vechi, șterse. Creșteam în puteri și în mușchi.

— Cum se spune *foc* în latinește ? mă întreba unchiul cînd intram în casă transpirat, gîfîind, îmbălsămat de parfumul plăcut al florilor.

— Nu știu, unchiule.

— Foarte bine, zicea unchiul, frecîndu-și mîinile mulțumit... Perfect... Și cum scrii cuvîntul *hazard ?*

Mă gîndeam o clipă și silabiseam cuvîntul : h...a...ha...z...

— Z... z !... foarte bine !... Madeleiene ! Madeleine !... Dă-i domnului Albert o felie de pîine cu dulceață...

Din cînd în cînd mă lua la plimbare. Adesea făcea aprecieri asupra celui mai mic lucru, asupra unei plante culese în șanțul drumului ; a spatelui unui țăran zărit sub un măr, a unui berbec, a unui nor, a unui vîrtej făcut de vînt ; toate acestea erau întretăiate de teorii asupra vieții sociale și observații aspre ca aceasta :

— Nu știu pentru ce îți spun toate astea... N-ar fi mai bine să te faci notar ?

Rareori se întîmpla să nu dăm de ceva neobișnuit. Într-o după-amiază am întilnit o cerșetoare. Se ținea după noi cu mîna întinsă.

— Sărăcuța, suspină unchiul înduioșat... Privește-o cu blîndețe pe această biată micuță... Trebuie să fii bun cu cei mici și suferinzi. Și, adresîndu-se femeii : Vino, sărmana de tine... vino pînă la mine... Îți voi da bani... Ești mulțumită cu zece franci ?

Mirată, fericită, cerșetoarea începu să ne urmeze tăcută. Aproape de Capuțini, unchiul se uită înapoi și zărind pe biata cerșetoare de care uitase, zise :

— Ce vrei ? strigă el... De ce te ții după noi, hoață ?

Zăpăcită, deschizînd ochii mari, nu răspunse.

— Dumneata, unchiule, îndrăznii eu să-i zic, dumneata i-ai spus să vină...

— Cum, eu ?... Glumești... o cunosc ?... O haimana care cutreieră cîrciumile... drumurile... haide, șterge-o !

În sfîrșit, ca și vărul Debray, intrai și eu în bibliotecă. Evenimentul acesta însemnat avu loc într-o zi ploioasă. Întorcîndu-mă în temutul sanctuar, unchiul îmi ținu această cuvîntare :

— Vezi... astea sînt cărți !... Aceste cărți conțin toată înțelepciunea omenească... Filozofiile, religiile, științele, artele, toate sînt în ele... Ei bine, copilul meu, toate acestea sînt minciuni, prostii, crime... Și, adu-ți aminte aceasta... emoția naivă pe care o inspiră inimii celor simpli, o floare oricît de mică, prețuiește mai mult decît beția greoaie și mîndria prostească pe care o poți sorbi din izvoarele acestea

otrăvite... Şi ştii pentru ce ? Pentru că inima simplă înţelege ceea ce spunea floarea aceea mică, şi toţi savanţii, împreună cu toţi filozofii, cu toţi poeţii vor trece întotdeauna cu vederea primul cuvînt... Savanţii... Filozofii... poeţii !... Eh ! Nu sînt buni decît să murdărească natura cu descoperirile şi vorbele lor, ca şi cînd te-ai duce să mîzgăleşti un crin sau o floare de măceş cu caca... Da ! Da ! Copilul meu, am să te dezgust de citit... Şi nu-mi va trebui mult !

Se urcă pe un scăunel de lemn lipit de rafturile de jos ale bibliotecii şi luă o carte, la întîmplare.

— *Etica* de Spinoza. Iată ce-ţi trebuie.

După ce coborî îmi dădu volumul, nu fără să fi bătut cu palma mîinii de cîteva ori copertele.

— Stai jos, lîngă măsuţă, colo... şi citeşte tare oricare pagină vrei.

Unchiul se înfundă în fotoliul lui, îşi încrucişă picioarele slabe şi ascuţite, ai căror genunchi îl atingeau axa bărbiei. Şi, cu capul dat pe spate, cu braţul drept aşezat pe rezemătoare, cu stîngul atîrnînd, porunci :

— Începe !

Cu o voce şovăielnică, gîngăvind, începui să citesc *Etica*. Neînţelegînd nimic din ceea ce citeam, bîlbîind, făceam la fiecare rînd greşeli mari... Unchiul rînji la început ; încetul cu încetul îşi pierdu răbdarea :

— Fii atent, animalule... N-ai învăţat încă să citeşti... Reia fraza asta...

Şi, iată că se pasiona ! Mă întrerupse deodată, ca să-şi spună un gînd, să scoată un strigăt de mînie. Cu trupul înainte, cu amîndoi pumnii crispaţi pe rezemătoarele fotoliului, cu ochii strălucitori

și sălbatici, așa cum îl văzusem cînd sosise la Coulanges, părea că amenință cartea, masa și pe mine. Se sculă bătînd din picior, vociferînd :

— Crede că nu ne este de-ajuns un singur dumnezeu... că ne trebuiesc mai mulți... Im-bee-cilul.

Cînd timpul era urît, cînd frigul și ploaia mă obligau să caut adăpost în bucătărie, unchiul mă chema. Mă așezam în fața măsuței și citeam cu voce tare. Citeam de la *Ecleziast* pînă la Stuart Mill, de la Sfîntul Augustin pînă la August Comte. De fiecare dată unchiul se mînia împotriva părerilor, ca odinioară contra oamenilor, cu aceleași gesturi, cu aceleași cuvinte. El trata ideile ca pe niște ființe vii, le arăta pumnul și arunca imaginii lor necorporale spuma furiei lui prin această insultă :

— Im-bee-cilii.

Părinții mei erau înmărmuriți de felul cum înțelegea abatele Jules să mă instruiască ; nu le plăcea deloc sistemul acesta de pedagogie și se nelinișteau mult văzînd ce viitor îmi pregătea. Cu toate acestea nu se gîndiră nici o clipă să mă smulgă din mîinile acestui straniu profesor și încă mai puțin să-i facă vreo observație. „Eram acolo unde trebuia să fiu", spunea mama ; vegheam comoara, contrabalansam influența vărului Debray. Și apoi, intram și eu în bibliotecă. Aceste avantaje compensau acest neajuns. Se vor gîndi mai tîrziu să repare răul. Departe de a părea supărați, se înverșunau, punîndu-mă să învăt fraze pline de viclenie pe care eram obligat să le repet, însoțindu-le cu cîteva atenții delicate și indirecte, pentru a cuceri pe abate. Adeseori clienții tatii ne ofereau cadouri : găini grase, iepuri, sitari, păstrăvi. Eu le duceam la Capuțini ; le lăsam în bucătărie, discret. Însă unchiul nu-mi mulțumea.

nu-mi vorbea niciodată de ele, mîncîndu-le cu multă poftă. Chiar cînd mă duceam la „lecţii“, şi-l întîlneam fie în alee, fie în curte, întîia lui privire era îndreptată spre mîini : „Îmi aduci ceva ?“ — părea că mă întreabă.

Mama era contrariată din pricina acestei tăceri. Într-o zi îmi dădu să-i duc un coşuleţ cu patru borcane cu dulceaţă de fragi, care îi plăcea unchiului nespus de mult :

— Mi-e totuna, bîlbîi ea... Dar, cel puţin ar putea să mulţumească, necioplitul !

Abatele însă nici nu se gîndea. Părea că îşi făurise o lege dispreţuitoare de a nu pronunţa numele părinţilor mei. La aluziile delicate ale frazelor cu care trebuia să-i ofer sitarii şi dulceaţa, răspundea fluierînd. Nici una din loviturile de teatru puse la cale de familia mea nu reuşise.

— Iartă-mă, unchiule, că am întîrziat... E din cauză că mămica e bolnavă, spusei neputîndu-mă împiedica să roşesc.

Atunci se răsucea pe călcîie şi se depărta, ţinînd mîinile la spate. Părea că părinţii mei nici nu există pentru el ; nu le acorda nici măcar onoarea plină de insulte de a exprima : „Im-bee-cilii“.

Deşi continuam să mă bucur de o familiaritate excepţională la Capuţini, rezerva aceasta încăpăţînată în cele din urmă o nelinişti mult pe mama. Ea nu văzu în ea numai ură, văzu ceva mai rău : ironie. Dar ironia aceasta tăcută de azi o înspăimînta mai mult decît ura violentă de altădată, căci ghicea că ascunde răceala neîmblînzită a unui calcul, amestecată cu dorinţa unei mistificări care se va prelungi dincolo de mormînt. După cină, aşteptînd venirea Robinilor, rămînea pe gînduri, pradă chibzuielilor

dureroase, care punea pe fața ei palidă, de burgheză tragică, crisparea suferinței. Fără îndoială în sufletul său se dădeau lupte între iubirea maternă și lăcomia de femeie ; îi mai dădeau tîrcoale și păreri de rău născute din nesiguranță, frîngînd nemișcarea înțepenită a trupului ei. O auzii într-o zi întrebînd încet pe tata, care freca plin de tristețe un bisturiu care nu-și mai recăpăta luciul :

— Crezi că e atît de bolnav ?

— Nu l-am examinat, draga mea, răspunse el.

Și, adresîndu-mi-se, mă întrebă :

— N-ai văzut dacă pulpele unchiului tău se umflă citeodată ?

— Nu, tată.

— Nu face nimic, repetă el... După părerea mea, are o boală de inimă sau de ficat... Dar, din fericire, pot să mă înșel in diagnostic...

El duse la gură lama instrumentului, care se aburi din cauza respirației.

— Pot să mă înșel, repetă el, ridicînd capul...

Cu pielea unei mănuși vechi lustrui oțelul, ștergîndu-l delicat.

— Atunci, tu crezi că o poate duce astfel luni de zile, ani întregi ?

— Dumnezeule ! poate s-o ducă așa încă mult timp... După cum poate să moară dintr-un moment într-altul... Asta depinde !

Așezînd bisturiul în lumina lămpii, îl suci între degete, examină suprafețele lucioase care oglindesc și repetă :

— Depinde.

Apoi, puse instrumentul în teaca trusei, în timp ce mama, cu ochii în gol și o cută adîncă pe frunte, murmură :

— Dar dacă am sacrificat degeaba educaţia lui Albert ?

— Ah ! Doamne !... Nu ţi-am spus de atîtea ori ?... Ei bine, trebuie să-l trimitem la colegiu.

Ea se gîndi cîteva minute.

— Să mai aşteptăm, zise ea.

Tata desfăcu ziarul şi se adînci cu putere în fundul scaunului.

— Să aşteptăm ! zise el.

Asupra noastră coborî o tăcere crudă, apăsătoare ca o lespede de mormînt. Din umbra care plutea pe tavan, care tremura pe pereţi părea că se desprinde grozăvia crimei.

Unchiul era într-adevăr bolnav şi slăbea din zi în zi mai mult. Avea bătăi de inimă, înăbuşeli care îl făceau să stea nopţi întregi în faţa ferestrei deschise a camerei, cu plămînii gîfîind, cu gura sugrumată. Ca să-şi îndepărteze din gînd imaginea morţii, nu voia să consulte nici un medic, nici să schimbe ceva din dieta şi obiceiurile lui. Se ducea, venea, lucra în bibliotecă şi se închidea mai des în camera unde era cufărul ; ochii lui păstrau ciudata lor strălucire şi trupul deformat din cauza slăbirii continue se frîngea în două. Singura îngăduinţă făcută bolii fu de a nu sluji liturghia decît o dată pe săptămînă, dumineca. De asemeni, multe duminici fu aşteptat zadarnic ; clopotele sunară, abatele însă nu veni. Preotul Blanchard se supără, socotind că boala nu era decît un pretext, fiindcă Jules continua să se plimbe zilnic, îşi explică cu el.

— Fac ce-mi place ! declară unchiul. Dacă sînt atît de bolnav încît nu pot să slujesc liturghia, sau dacă sînt prea puţin şi pot să mă plimb, e un fenomen

patologic care mă privește numai pe mine... Ocupați-vă de vicarii d-voastră.

Preotul luă un aer de fulgerătoare autoritate :

— Domnule abate, dacă v-am lăsat liniștit pînă acum, e fiindcă faceți parte din una din cele mai bune familii din ținut, o familie pioasă pe care o iubesc, pe care o respect, pe care o stimez.

— Ei, asta-i ! îl întrerupse abatele ; *respect*-o cît poftești... Cîntă-i din flaut... e o familie de treabă... Dumneata de asemenea ești un om de treabă, eu sînt în schimb o canalie. Ne-am înțeles ?... Totuși... am trei mii de franci venit, o căsuță, o grădină mare... sînt supărat cu familia și n-am moștenitori care să mă interesez...

Bătu pe preot pe umăr :

— Dacă ți-aș lăsa totul, prin testament ?... Ei, ce-ai zice ?

Uitîndu-se la abate cu ochii tulburați, plini de lăcomie, preotul Blanchard bîlbîi :

— O, domnule abate !... O ! dragă domnule abate!... Eu nu merit... eu... eu...

— Știi că sînt bolnav și că nu mai am mult timp de trăit !...

— Oh ! protestă preotul... Dumnezeu nu va face asta... dar, într-adevăr eu... eu...

Jules îi tăie vorba, spunîndu-i în zeflemea :

— Imbecilule !

Apoi îl împinse spre ușă, rînjind.

— Șterge-o !... Ai crezut ?... Ha, ha ! Șterge-o !

Anecdota aceasta îi plăcu mult vărului Debray, care ascultîndu-l avu impresia că o citise în Voltaire, odinioară, și socoti că Jules era mai mult ca niciodată un îndrăcit dat naibii. Deseori venea la Capuțini, țipînd, scuipînd, înjurînd, căutînd în curte și sub iarba

aleilor urme de dihori, urme de veverițe. Ca să măgulească mîndria unchiului, căpitanul rămînea uluit în fața fiecărui lucru și lăuda pe scurt și cu o delicatețe militară arborii proprietății, zidurile, calitatea pămîntului, grația fineței, înălțimea tavanurilor și, de cîte ori venea, arătînd livada și amfiteatrul de arbori care o înconjurau, spunea :

— Oricum, ai și o priveliște dată dracului... Și o liniște dată dracului... La naiba ! Aici, locul de împăiat dihori e foarte potrivit.

Abatele primea foarte rar vizita Servièrilor. Lîngă plăcuta doamnă Servières, trupul lui noduros se rotunjea, convorbirea lua un aer glumeț, un farmec curtenitor, spiritual, care uimea la un om atît de extravagant și morocănos, ale cărui acțiuni și vorbe treceau fără încetare de la un entuziasm fără margini, la o furie fără măsură. Ochii lui dezmințeau însă liniștea aparentă pe care o arăta în maniere, în privirea ciudat de lascivă, care se fixa pe ceafa tinerei femei, pe bustul ei cu linii rotunde și pline de viață, pe cutele rochiei, părînd că le ridică și le scotocește și le sfîșie cu brutalitatea unor mîini ce violează. Nările lui se deschideau fremătînd din pricina senzualității parfumurilor care se evaporau în jurul ei și se ridicau în aerul încărcat de iubire. Doamna Sevières se distra, fericită de acest omagiu, care o dezbrăca și o oferea imaginației nerușinate a unui faun în sutană neagră.

Revăd în amănuntele cele mai mici și mai neînsemnate scena grozavă care urmă uneia din aceste vizite.

Unchiul ședea sub un salcîm, cu spatele rezemat de trunchiul copacului, cu picioarele în iarbă. Era peste măsură de agitat, gîfîia nițel, foarte întunecat,

ca în apropierea unei crize. Totuși, capul îi atîrna și era lăsat pe piept, ca un bulgăre prea greu. Sudoarea îi cădea în picături de pe față. Smulgea fire de pir pe care le mesteca în gură și apoi le arunca. Eu, nu departe de el, aruncam cu pietre, încercînd să ating zidul care despărțea livada de grădină. Doamna Servières tocmai trecuse pe acolo, albă de tot în verdeață. Avea o rochie albă cu răsfrîngeri blînde, o pălărie acoperită cu dantele albe care fîlfîiau, o umbrelă albă, iar brațele sale, prin stofa subțire, păreau trandafirii. Ea își muiase buzele într-un pahar cu vin de Malaga și ronțăia o prăjitură... Domnul Servières fumase o țigară și vorbise de alegeri. Unchiul fusese fermecător, spusese lucruri alese, care păreau să aibă o înfățișare curioasă în gura lui. El culese un mac bătut, ale cărui petale vestede care cădeau unele peste altele într-o frumoasă mototoleală semănau cu mătasea, și îl oferi doamnei Servières :

— Priviți floarea aceasta. E minunată... Nu-i așa că seamănă cu o rochie Louis XV ?... Toată emoția, toată duioșia, toată grația, tot spiritul unei mode, unei epoci, toate acestea vin de la floarea aceasta mică cărcia o femeie, într-o zi, în trecere i-a invidiat podoaba... Catedralele gotice sînt născute din privirea iubitoare a unui om, care mergînd pe drum a îndreptat-o spre marile alei ale pădurilor noastre... Mă întreb de ce dansatoarele nu studiază mișcările animalelor, zborul păsărilor, legănatul crengilor...

— Ați văzut dansatoare ? întrerupse rîzînd doamna Servières.

— Am văzut, răspunse unchiul, dansează foarte prost.

Și Servièrii au plecat. Unchiul continuă să stea sub salcîm și eu să zvîrl pietre. Deasupra noastră treceau cîntînd păsări în zbor.

— Albert !

Mă strigă unchiul. Fără îndoială, voia să-mi dea o lecție ; prevăd un curs de morală anarhic despre Dumnezeu, virtute, justiție !

— Ajută-mă !

Privirea lui mă înspăimîntă. Nu știu pentru ce mă gîndesc că așa trebuie că privesc asasinii cînd ucid.

— Ajută-mă !

Îmi luă mîna, se sprijini de umărul meu și greu de tot se ridică. În vîrful unui păr vecin, un bot-gros țipă din răsputeri

— Cîți ani ai ? mă întrebă unchiul.

— Treisprezece ?

— Treisprezece... bine... haide !

Fără un cuvînt, ne îndreptăm spre bibliotecă. Mă așez la locul meu obișnuit, în fața măsuței unde am citit toată filozofia, la treisprezece ani ! Cu gesturi grăbite, neliniștite, unchiul scotocește într-un raft cu cărți mari. Caută poate un filozof pe care nu-l cunosc încă. Fiind acolo, mă cuprinde o frică nedefinită. Spatele unchiului are o mișcare neobișnuită, care mă impresionează ; mîinile lui într-adevăr mă neliniștesc : vin, dispar, revin, conduse de o grabă răutăcioasă. În sfîrșit, a găsit. E un volum mai mic decît celelalte a cărui legătură e roșie, murdară, sfîșiată, ale cărui foi descusute nu mai țin. Se vede că a fost de multe ori citit. Unchiul întoarce paginile iute, iute, oprindu-se o clipă, apoi începe să le întoarcă mai repede... Aceste gesturi seamănă cu un șuierat care ar acoperi zgomotul unui mic șipot de apă ce ar cădea pe pietre.

— Iată... asta-i !

Şi, netezind cu mîna întinsă pagina la care se oprise, se apropie, pune pe masă cartea larg deschisă şi înseamnă cu o trăsătură de unghie partea pe care trebuie s-o citesc.

— Rar ! Să citeşti rar... cînd îţi voi spune, vei începe...

În timp ce se aşeza în fotoliu, cu picioarele înainte, drepte şi ţepene, privesc titlul volumului şi văd : *Indiana* de Georges Sand... Georges Sand !... Atunci îmi aduc aminte că tata vorbea adesea de Georges Sand... A văzut-o la teatru. Este o femeie rea, care se îmbracă bărbăteşte şi fumează pipă... Georges Sand... Caut să-mi aduc aminte de unele particularităţi ale ei, din povestirile tatii. Dar mama întrerupea neîncetat anecdota pe care tata o începuse. E de ajuns numele ei ca să o scandalizeze, cum o scandalizează şi pe doamna Robin. Evident, *Indiana* este ceea ce familia mea numeşte un roman, adică ceva oprit, ceva îngrozitor. Privesc volumul deschis în faţa mea, cu o curiozitate amestecată cu groază.

— Începe !... zise unchiul... citeşte domol mai ales...

Arunc o privire spre el. A închis ochii... braţele îi atîrnă... pieptul i se coboară şi i se umflă ca nişte foale... Încep :

„Noun era înăbuşită de lacrimi ; ea îşi smulsese florile de pe frunte, părul ei lung cădea împrăştiat pe umerii ei largi şi strălucitori. Dacă doamna Delmare n-ar fi avut, ca să o înfrumuseţeze, sclavia şi suferinţele ei, Noun, în această clipă, ar fi întrecut-o cu mult în frumuseţe ; era minunată în durerea şi iubirea ei.“

— Mai rar, zise unchiul, încet de tot... Și nu te mai mișca așa pe scaun.

„Raymond, învins, o atrase în brațele lui, o așeză lîngă el pe sofa și apropie măsuța plină cu carafe, ca să-i toarne cîteva picături de apă de portocale într-o cupă de argint aurit. Potolită de această dovadă de interes, mai mult decît băutura liniștitoare, Noun își șterse lacrimile și aruncîndu-se la picioarele lui Raymond zise :

— Iubește-mă și de acum înainte, îmbrățișîndu-i genunchii cu patimă ; spune-mi că mă mai iubești și că mă voi însănătoși, că voi fi salvată. Sărută-mă ca altădată și nu-mi va părea rău că mi-am pierdut mintea pentru a-ți oferi cîteva zile de plăcere.“

— Oprește-te ! zise unchiul cu o voce înceată și înăbușită, asemenea unui horcăit de copil... Oprește-te !

Avui senzații ciudate și am simțit ca o greutate la cap. Cuvintele acestea : dragostea, plăcerea, sofaua, cupa de argint aurită, Raymond, Noun, sărutările, umerii strălucitori, toate acestea mă tulburară. Mi se păru că literele volumului îmbracă forme neliniștitoare, chipuri de lucruri cunoscute, de lucruri visate, de lucruri ghicite, care se mișcă și se schimonosesc. Bătaia inimii mi se iuțește, tîmplele îmi zvîcnesc, o viață nouă îmi circulă prin vine... Îl aud pe unchiu, a cărui respirație e răgușită și întretăiată de suspine... Pentru ce ?... Încerc să-l examinez cu coada ochiului... Ochii îi sînt mereu închiși, brațele îi atîrnă și capul îi este zguduit din cînd în cînd de cîte un tremur nervos... Doarme ? Mi-e frică... Aș vrea să fug...

— Urmează !

Reîncep să citesc cu o voce tremurîndă :

„Ea îl înconjură cu braţele ei reci şi brune, îl acoperi cu părul ei lung, ochii ei mari, negri îl învăluiră cu priviri pătimaşe şi cu această dorinţă a sîngelui aprins, această voluptate cu totul orientală, care ştie să cîştige în ciuda tuturor sforţărilor voinţei, a tuturor gîndurilor delicate. Raymond uită de toate, şi de hotărîrile lui şi de noua sa iubire cît şi locul unde se afla. Îi răspunse lui Noun, la mîngîierile ei delirante. Îşi muie buzele în aceeaşi cupă, iar vinurile tari care se urcă la cap, găsindu-se la îndemîna lor, sfîrşiră prin a le rătăci mintea.“

Mi se păru că unchiul a spus ceva... Mă opresc... De altfel simt nevoia să respir. Mă înăbuş ; părul puţin asudat mi se lipise de cap şi mă înţepa jos, la ceafă.

— Zi, zi înainte !

Făcînd o sforţare de a-mi stăpîni judecata tulburată, de a-mi aduna ideile rătăcite, urmai :

„Cele două panouri ale oglinzii, care trimiteau una alteia chipul lui Noun la infinit, păreau că se populează cu mii de fantome !...

Văd acele fantome. Trec, dispar, reapar incomplete, minunate, cu păr despletit, cu capul dat pe spate, cu gesturi înlănţuite... Şi citesc, citesc... liniile se smulg privirilor mele, ies din carte, alunecă de pe masă, fac salturi, umple odaia împrejurul meu... Citesc mereu... Zăpăcit, gîfîind, recunosc în imaginile halucinante pe Robini, pe Găinuşă, pe vărul Debray, pe doamna Servières, care dau la iveală

goliciuni rușinoase și-se multiplică în atitudini necunoscute... Toate amintirile mele iau ființă și se prind în această horă infernală... Și citesc...

„Ea era cea care îl chema și îi surîdea îndărătul perdelelor albe de muselină ; ea fu aceea pe care o visă în patul acesta cînd, copleșit de iubire și vin, tîrîse aci pe creola lui, despletită.“

Deodată tăcui. Sub un val de sînge, ochii îmi sînt orbiți, urechile îmi țiuie, inima îmi slăbește, înecat într-un val neașteptat de pubertate... Nu deslușesc nimic, nu aud nimic... Aș vrea să strig, să chem, căci mi se pare că mor...

Liniștea bibliotecii mă miră. Nu mai aud nici chiar respirația unchiului și nu îndrăznesc să-l privesc. Trece un minut, un minut lung. Nu aud nici un suflu, nici cea mai mică trosnitură a fotoliului în care stă... Ce face ? Îl strig încet :

— Unchiule !

Nu-mi răspunde.

— Unchiule !

Nu s-a mișcat... Ascult. Nici nu respiră.

Atunci o bănuială grozavă îmi străbate mintea. Îmi amintesc de ceea ce spunea tata, serile trecute, ștergîndu-și bisturiul : „Poate muri dintr-o clipă într-alta“.

— Unchiule !

De data aceasta strigasem nebunește, din toate puterile. Nimic. Mă ridic tremurînd, cu dinții clănțănindu-mi. E colea întins, aproape culcat, în poziția pe care o avusese adineauri. Însă e foarte palid. Întrebarea tatii îmi revine din nou în minte : „N-ai observat dacă i se umflă picioarele ?“ Da, îmi par uriașe...

Nu se mișcă deloc !... O muscă se plimbă pe fruntea lui, fuge pe pleoape, se coboară de-a lungul nasului, se suie în sus din nou. Nu se mișcă. Îi iau mîna : e rece... Pe buzele lipite una de alta zăresc o spumă albă.

— Unchiule, unchiule !

Dar iată, degetele i se mișcă ; prin spuma pe care o risipește un suflu de aer, buzele lui dau drumul la un geamăt slab de tot, apoi la un altul, apoi încă la unul. Puțin cîte puțin mușchii nemișcați ai feței se destind ; maxilarul se mișcă și el și trosnește, pieptul i se umflă, respiră. Ochii i se întredeschid și din gura care caută larg deschisă să se umple de viață, iese un suspin lung, un geamăt lung.

— Unchiule, unchiule !

Nu mai e strigătul de deznădejde ; e strigătul de bucurie... Trăiește !

Unchiul se uită la mine cu niște ochi a căror privire părea că vine din abis, din infern. Nu știe unde este... nu știe încă cine sînt... Și privirea aceasta capătă viață, se miră... Fără încetare trece de la mine la măsuța unde a rămas cartea... caută, întreabă, se umilește, se roagă... Într-un minut lasă să vadă toate senzațiile care i le aduce gîndirea revenită, memoria regăsită.

— Albert, tu ești ?

— Da, unchiule. Eu sînt...

Și, cu o expresie dureroasă, cu o milă de o nesfîrșită tristețe, pe care niciodată nu o voi putea uita, unchiul bîlbîie :

— Sărman copil !... Du-te, micuțule !... Sărman copil !...

— Nu, unchiule, ești bolnav... te voi îngriji.

— Du-te... bietul meu copil... Mi-a trecut... Du-te... te rog !

A doua zi îl găsii în curte, stînd în faţa unei legături de crengi care ardeau ; lîngă el era un teanc de cărţi. Lua una cîte una, le rupea şi le arunca în foc.

— Vezi, îmi zise, le ard...

Puse mîna pe piept şi adăugă cu un aer de profund dezgust :

— Dar, ceea ce ar trebui să distrug e cartea aceasta îngrozitoare, cartea aceasta îngrozitoare care e inima mea.

Priveam fumul care se ridica în aer, în spirale albăstrii şi se împrăştia, şi urmăream bucăţelele de hîrtie arsă care zburau gonite de vînt, ca nişte frunze moarte.

IV

Se înserа ; era sfîrșitul unei zile călduțe de aprilie. Unchiul și cu mine, cu coatele sprijinite de fereastra camerei, priveam afară. Era încă ziuă, dar pe pămînt se răspîndea o lumină mai fină, mai decolorată, mai stinsă. În spatele pădurii, ușor pudrată ca de o ceață nușă verde, soarele scăpăta și cerul era fără nici un nor, liniștit ca o mare vara, de o paloare încîntătoare, înviorată de trandafiriul apusului de soare. Viața renăștea, umfla ramurile pline de muguri gata să pleznească. Arborii păreau fericiți să-și întindă ramurile pline de rod. O legumă începuse să-și arate podoaba roșie a florilor ; mai departe, un castan își arăta frunzele de un verde fraged. Din pămînt se răspîndea un miros puternic de semințe ce rodesc ; pe un păr, în fața noastră, două vrăbii se urmăreau, se împerecheau, amestecîndu-și fulgii și filfiindu-și aripile.

— Tu știi ce fac ele ?... mă întrebă unchiul deodată.

— Nu, unchiule, nu știu.

— Ei bine, fac dragoste... Aceasta ți se pare simplu, scurt și drăguț, nu-i așa ?... Asta fiindcă anima-

lele sînt niște ființe curajoase, organizate cinstit și care știu valoarea lucrurilor, fiindcă n-au avut niciodată nici filozofi, nici savanți ca să le-o explice... Uite, au plecat... Fără nici o părere de rău !

Și, oprindu-se la fiecare frază ca să respire — căci respira greu — îmi zise:

— Noi, care din nefericire nu sîntem animale, facem dragoste în alt fel... În loc să păstrăm dragostei caracterul care trebuie să-l aibă în natură, caracterul unui act regulat, liniștit și nobil..... caracterul unei funcțiuni organice, în sfîrșit... am introdus visul... visul a adus nepotolirea... nepotolirea, depravarea. Căci depravarea nu-i altceva decît deformarea dragostei naturale prin ideal... Religiile — religia catolică mai ales — s-au făcut marile mijlocitoare ale dragostei... Sub pretext că vor să-i îmblînzească partea brutală — care este singura eroică — ele au dezvoltat partea perversă și vătămătoare, prin senzualitatea muzicii și a parfumurilor, prin misticismul rugăciunilor și onanismul moral al adorațiilor... înțelegi?... Ele știau ce fac, aceste curtezane, știau că ea, dragostea, este cel mai bun și cel mai sigur mijloc să prostească pe om, să-l înlănțuie... Atunci poeții n-au mai cîntat decît dragostea, artele n-au mai slăvit decît dragostea... Și dragostea a stăpînit viața, așa cum biciul stăpînește spatele sclavului pe care îl sfîșie, așa cum cuțitul ucigaș e stăpîn pe pieptul pe care îl găurește !... Și chiar Dumnezeu... Dumnezeu nu-i decît o formă a dragostei depravate !... Este suprema plăcere neîndurătoare spre care ne îndreptăm toate poftele obosite și pe care n-o să le potolim niciodată... Altădată am crezut în dragoste, am crezut în Dumnezeu !... Cred uneori și acum, căci de această otravă nu te vindeci niciodată cu totul... În biserici, la sărbători

solemne, tulburat de cîntecul orgilor, aţîţat de beţia miresmelor, învins de poezia minunată a psalmilor, simţeam sufletul cum se înalţă... cum vibrează, cum freamătă de un entuziasm vag, de aspiraţii neformulate, cum îmi freamătă carnea, zguduită în toate fibrele în faţa unei femei goale, sau doar înaintea imaginii ei visate... Ai înţeles ?

— Nu, unchiule ! răspunsei timid.

Păru mirat şi dădu din umeri.

— Atunci, ce înţelegi ?... mă întrebă el.

— E adevărat, am îndrăznit să afirm ; îmi spui mereu lucruri de care mi-e frică !

Abatele exclamă :

— Care te înfricoşează ?... De care îţi este frică ? Pentru că eşti un imbecil !... pentru că părinţii tăi, care sînt nişte imbecili, ţi-au dat o educaţie demnă de plîns !

Se opri din nou, cu gîtul sugrumat, gîfîind... Pe faţă îi alunecau broboane de sudoare... Căscînd gura mare, sorbi aerul răcoros al grădinii, într-o lungă şi dureroasă aspiraţie.

— De care îţi e frică ? reluă el... Fără îndoială... Taţii şi mamele sînt nişte mari vinovaţi, bagă bine în cap asta, fiul meu... În-loc să ascundă copilului ce este dragostea, în loc să-i înşele spiritul, să-i tulbure inima, înfăţişîndu-i-o ca pe o taină de temut sau ca pe un păcat nerușinat, dacă ar avea înţelepciunea să i-o explice sincer, să-l înveţe, cum îl învaţă să meargă şi să mănînce, dacă i-ar asigura liberul exerciţiu în epoca pubertăţii hotărîtoare... Ei bine ! Lumea n-ar fi ce este... Şi tinerii n-ar ajunge la femeie cu imaginaţia putredă, după ce şi-au sleit toate curiozităţile mîrşave în visări înjositoare... chiar şi tu... Fac prinsoare...

Unchiul mă privi țintă și sub privirea aceasta, am simțit că roșesc, fără să știu de ce...

— Fac prinsoare, urmă el, că ai visat la lucruri... lucruri... Răspunde !

— Nu, unchiule, bîlbîi eu, roșind mai tare.

— Haide, nu minți !... răspunde...

Nu răspunsei.

— De ce te-ai roșit ?... Vezi, secătură mică !

În clipa asta, Madeleine, care nu auzise că ne întorsesem, striga alergînd prin grădină :

— Domnule abate... Hei... domnule abate !...

— Ce este ? întrebă unchiul.

— Trebuie să mergeți imediat să împărtășiți pe cineva... E un om care vă așteaptă în bucătărie.

— Un om !... strigă unchiul... Își bate joc de mine ? Ce mă privește asta ? Sînt eu preotul ?

— Așa spune omul, lămuri Madeleine, că domnul preot nu este la presbiter... Domnul Desroche e bolnav și celălalt vicar este în concediu... Trebuie să vă duceți, la o fată care e pe moarte...

— Bine, vin să-l văd pe acest om...

Părăsi camera mormăind :

— Vai, vai !... Dar sînt bolnav.

Pădurea se învăluise într-o culoare închisă din pricina albastrului și roșului întunecat, iar ici și colo se zăreau pete portocalii de lumină. Nu era încă noapte ; dar sub cerul crepuscular, verdele se decolora, lucrurile luau înfățișări îndoielnice, cu contururi șterse, în aerul din ce în ce mai dens. Peste livadă, al cărei verde-argintiu se contopea cu o brumă pulverizată, se lăsa ceva tainic ; și pe fondul de aur ce pălea al zidurilor, arborii grădinii își întortocheau și mai puternic siluetele lor chinuite. Păsările amu-

țiseră. Și mă gîndeam cu mîhnire că o fată tînără era pe moarte.

Unchiul se întoarse nemulțumit, respirînd greu. Trebui să se așeze cîteva minute, căci nu mai putea respira. Mormăi :

— La ora asta !... E o nebunie !... Și apoi, sînt bolnav !...

Pieptul lui șuiera, gîfîia ca o locomotivă ; golul coastelor pînă la șolduri i se zbăteau ; sub sutană, și în jurul coastelor se întrevedea din cînd în cînd slăbiciunea trupului.

— Ungerea cu sfîntul mir !... murmură el. De unde să știu cum se face asta ? !... Micuțule !

— Da, unchiule.

— Vei veni cu mine... Vei avea rolul copilului din cor... La Frélotte !... Cunoști satul Frélotte ?

— Da, unchiule.

— E la o leghe depărtare de Viantais !

— Da, unchiule.

— O leghe !... Niciodată n-am să ajung pînă acolo !... Și cartea rituală !... unde o fi ?

Trebui căutată cartea rituală. O găsirăm, în sfîrșit, în fundul unui sertar, printre capete de lumînări și cuie vechi, ruginite. În timp ce citi repede paginile în care se vorbea despre ungerea cu sfîntul mir la morți, mormăi :

— Și preotul acesta !... S-a dus, fără îndoială, să se îndoape la vreo masă, unde se ține vreo conferință !... Hm... hm... *ad manus*... *ad pedes*... simbolismul acesta e ridicol. După ce voi mîzgăli-o... *ad lumbos*, sărmana fată va fi mai curată !... să-l ia dracu pe preot !... *ad aures*... Nu pot să-i lase pe oameni să moară liniștiți ?

Abatele închise cartea rituală și o puse în buzunarul sutanei.

— Haide, să plecăm !... zise el.

În mers, repeta fără încetare :

— *Ad pedes... ad manus*... O leghe !... Dumnezeule, cum mă înăbuș.

Prin vitralii se strecura lumina palidă și fără strălucire a cerului nocturn, sfișiind ici-colo întunecimile laturilor de jos ale bisericii. Pașii noștri răsunară pe lespezile de piatră și zgomotoul se ridică spre boltă, se pierdu în fundul întunecat al capelelor și al amvonului, în care stîlpii, arcadele îndoielnice și albul șters se distingeau foarte vag, umbre în umbră. La fel virgula de lumină, pe care invizibila lampă a corului o suspenda în spațiu, era tot atît de tristă ca o stea singuratică, rătăcită într-un firmament acoperit de nori negri și fără lună.

Paracliserul înștiințat ne aștepta în sacristie. Mucuri de lumînări aprinse în sfeșnice inalte de alamă galbenă, cu o licărire de catafalc, luminau încăperea pardosită cu lespezi patrate negre și albe ; în fund era micul confesional ale cărui reliefuri străluceau, între cele două perdele de stofă verde. Un miros acru de ceară topită, amestecat cu miros de tămîie, ne sufoca.

— Să ne grăbim, zise unchiul paracliserului, care se înclină respectuos.

Acesta era un om mic de statură, palid, foarte curat, cu părul lung lipit de tîmple, cu o față binevoitoare și ipocrită pe care o au frații laici ai mănăstirilor. Era cofetar de meserie, starostele măturătorilor orașului și arendaș al taxei de barieră și al scaunelor bisericii. La praznicele solemne, el servea la masa preotului. Punctual, meticulos, cunoscînd

minunat riturile tainelor, Baptist Coudray era un paracliser distins, atît de distins încît era onorat aproape ca un vicar. Vorbea foarte încet, foarte rar, și întotdeauna în termeni aleși și binevoitori... El își pregătise cutia și aprinsese lampa roșie cu mîner lung, pe care trebuia s-o duc eu.

— Am crezut că-i bine să pun un șervet de împărtășanie în cutie, explică el... Oamenii aceștia s-ar putea să n-aibă nici unul demn de sfînta împărtășanie.

— Pune ce vrei !... Să ne grăbim, răspunse unchiul.

Și în timp ce, ajutat de paracliser, îmbrăca stiharul și patrafirul, îl întrebă :

— Preotul unde-i ?

— Domnul preot este la Saint-Cyr-la-Rosière, la o conferință.

— Dar vicarul ?

— Am auzit că domnul vicar își mărită sora astăzi, într-un sat de la marginea județului.

Paracliserul întinse unchiului pelerina cu glugă și, cu un aer plin de grijă și protecție, adăugă :

— Observ că domnul abate pare destul de suferind... însă pînă la Frélotte drumul este foarte scurt, o plimbare.

Unchiul mormăi :

— O plimbare !... Ai uitat manipulul [1], Baptiste.

— În cazurile acestea oficiantul nu îmbracă manipulul. Domnul abate poate să verifice aceasta în cartea sa rituală.

După ce spuse acestea pe un ton de imputare, cam scandalizat, se duse să aprindă luminările din altar.

[1] O bandă de stofă, pe care preoții catolici o poartă la brațul stîng, cînd fac liturghia.

Unchiul nu întîrzie în faţa tabernacolului ; scurtă pe cît fu cu putinţă oremus-urile şi îngenuncherile, apoi, acoperind artoforul cu învelişul cu ciucuri aurii, porni spre ieşire. Plecarăm.

Paracliserul mergea înainte ţinînd într-o mînă cutia cu sfintele miruri, iar în cealaltă cădelniţa ; urmam apoi eu, ducînd lampa. Unchiul ne urma gîfîind, suferind, foarte stînjenit de artoforul pe care îl ridica, îl cobora, îl apleca la dreapta, apoi la stînga, căutînd o poziţie favorabilă, care să-i îngăduie să respire mai uşor.

— Nu mergeţi aşa de repede, spuse el cînd dădurăm pe aleea de ulmi care făcea legătura între biserică şi ţinut.

La fiecare douăzeci de paşi paracliserul mişca cădelniţa, care făcea *cling !... cling !...* Oamenii ieşeau la uşi, se aplecau la ferestre, se descopereau, se închinau ; pe stradă, femeile îngenuncheau cu fruntea plecată şi cu mîinile împreunate. În urma unchiului se formă un cortegiu care se mări la fiecare răspîntie şi ajunse cît o adevărată procesiune. Cădelniţa făcea *cling !... cling !...* la intervale regulate. Eram mîndru de rolul meu şi de cîte ori treceam pe sub un felinar, îmi plăcea să-mi privesc umbra şi umbra lămpii mărindu-se, lungindu-se pe şosea, pe trotuare, pe faţadele albe ale caselor, cu răsfrîngerea jucăuşă, roşie din vîrf... *Cling !... Cling !...* La ieşirea din oraş, unchiul se opri, căci nu mai putea să respire.

— Mă înăbuş ! îmi zise el... Sînt ud leoarcă !... Şi asta, asta... asta, care mă supără îngrozitor !... Ţine !

Îmi întinse artoforul, îşi şterse cu o margine a stiharului faţa scăldată în sudoare şi timp de cîteva

secunde aspiră cu lăcomie cîteva guri de aer. Apoi plecarăm din nou.

Noaptea era adîncă, liniștită, tulburată numai de pașii noștri și de șuierătura răgușită care ieșea din pieptul unchiului. Paracliserul nu mișca cădelnița decît cînd auzea de departe voci omenești sau zdruncinături de căruță. Mergeam sub cerul mohorît și jos, pe care năvăleau acum nori vineți-negri ; mergeam între mari întinderi de umbră care acopereau cîmpia, printre umbrele mari care alergau deasupra orizontului apropiat, umbrele încîlcite și despletite ale merilor diabolici. În șanțurile drumului, apăreau ici-colo înfricoșătoare siluete de trunchiuri de stejar, tăiate scurt, fără ramuri, ce păreau în noaptea lugubră ca o fugă de monștri embrionari, într-un galop de larve mari, cocoșate, ieșind din neant. Cîteodată nu se zărea nici un arbore, nici o siluetă, nici un șanț, ci doar urcușul drumului, mai palid între abisul tenebrelor uniforme ; peste el se prăvălea un zid înalt de cer palid, fără spațiu, fără profunzime, care-l închidea cu masa lui de plumb, limită extremă a pămîntului și a firmamentului... Îmi era frică și chiar paracliserul tușea ca să-și dea nițel curaj.

Slăbit de transpirație, sleit de suferință, unchiul trebui să se oprească. Cum picioarele îi tremurau, refuzînd să mai poarte trupul, se așeză pe o piatră. Rămase mult timp acolo, copleșit, cu artoforul între genunchi, cu capul în mîini. Era ciudat să-l auzi sughițînd în noaptea mohorîtă, horcăind, înghițind viață din suflarea vîntului care bătea.

— Încă zece minute, domnule abate, îl îmbărbătă paracliserul. Văd în jos luminile din Frélotte.

— Zece minute !.. N-am să ajung niciodată pînă acolo !... Mă înăbuș... Am să mor...

Vru să se ridice, dar recăzu și artoforul se rostogoli pe pămînt și alunecă în șanț sunînd..

— Sfîntă Fecioară ! strigă paracliserul !... Trupul Mîntuitorului în șanț... Te pomenești că l-am pierdut pe bunul Dumnezeu.

Pe mal, în umbră, strălucea o piatră albă. El crezu că strălucește azima sfințită.

— O văd, bîlbîi el !... strălucește.

— Ei bine, ridic-o, Baptiste, porunci unchiul cu vocea sugrumată.

Baptiste fu cutremurat de groază.

— Eu, domnule abate ?... eu ?... Să ating pe bunul Dumnezeu cu mîini care nu-s curate, cînd sufletul mi-e plin de păcate ?... Nu, nu, niciodată !... Mi-e frică să nu mă trăsnească.

— Imbecilule ! îl înjură abatele Jules... Ajută-mă, micuțule.

Reuși să se ridice în picioare și căutarăm artoforul. Paracliserul pusese jos cutia sa, cădelnița și foarte palid, cu ochii măriți, plimbă felinarul spre pămînt, aproape de șanț. Cu ajutorul luminii roșii, care alerga pe iarbă, zărirăm în curînd artoforul neatins, încă acoperit. Capacul nu se clintise. Unchiul îl ridică ușor și văzînd anafura în fundul vasului sfînt, zise :

— Haide... nu s-a întîmplat nimic !... La drum.

Într-adevăr, la dreapta noastră se distingea conturul întunecat al mai multor case ; cîteva lumini străbăteau întunecimea. Unchiul sufla mai ușor și mergea cu un pas mai sigur. Mereu îngrozit de scena cu artoforul, care i se înfățișa ca o profanare, ca un sacrilegiu, paracliserul mormăia încet rugăciuni. Din timp în timp, întorcea fața galbenă, cu ochii temători, speriat că un preot se purta așa cu bunul Dum-

nezeu, cu atîta îndrăzneală. Cînd intrarăm în sat, el începu să miște cădelnița : *Cling... Cling !* Se auziră uși trîntite și zgomot de saboți. Trecură umbre, figuri apărură în dreptunghiurile ferestrelor luminate... *Cling... Cling...* Doi cîini ne lătrară îndelung, alți cîini le răspunseră... Și cădelnița făcea... *cling... cling !...* Străbăturăm curți, merserăm de-a lungul căpițelor și al gardurilor scunde, deasupra cărora coroanele arborilor păreau ca niște capete ciufulite... Și cădelnița făcea iar *cling... cling...*

În fața casei bolnavei era trasă o cabrioletă. Recunoscui, luminat de un țăran, pe tata, care deznoda cureaua calului. Trase trăsura astfel ca să lase drumul liber și îl auzii rostind cu o voce mirată :

— A ! uite-l pe Albert !... A ! uite-l pe Jules !

Apoi se amestecă în mulțimea trecătorilor și a persoanelor ce se luaseră după *clinchetul* cădelniței.

Pe un pat înalt, acoperit cu pînză, în rufăria albă pe care tremurau reflexele luminii, bolnava se odihnea nemișcată, cu fața ca de ceară, cu dinții încleștați. Mîinile ei slabe și galbene nu se mișcau pe cearceaful pe care erau întinse. Cu nările strînse și pleoapele nemișcate părea ca moartă. Lîngă pat, suspina o femeie aplecată cu capul ascuns în șorț. De la ușă pînă la patul funerar erau îngenuncheate vecinele, ce se rugau, iar vecinii în picioare, triști, cu capetele plecate, își învîrteau șepcile în mîini. Între cămin, unde ardeau rădăcini de măceș, și patul lipit de peretele afumat, fusese pregătită o mescioară. În mijlocul acesteia, acoperite cu un șervet alb, se aflau un crucifix țărănesc, cu două lumînări la capăt, un vas cu agheasmă, în care era muiat un pămătuf făcut din mlădițe de mesteacăn, o farfurie cu miez de pîine, iar lîngă farfurie un castron cu apă pentru spălarea cu vin și

apă a preotului. Toată lumina din odaie se concentra asupra patului, pe fața muribundei, umbra adunîndu-se sus, în perdelele de pînză.

Unchiul se opri în prag și în fața spectacolului morții, în fața spectacolului rugăciunii, fața i se transfigură dintr-o dată. O milă duioasă îi flutură în jurul gurii, care mai înainte blestemase ; o seninătate măreață trecu prin ochii lui, în care cu o clipă mai devreme stăpînea mînia. Printr-o sforțare puternică a voinței, impuse tăcere durerii ce-i chinuia pieptul, îi gîtuia respirația și intră în camera sărăcăcioasă întinzînd mîna cu un gest nobil, liniștit și blînd.

— *Pax huic, domini,* zise el, cu o voce caldă și plină de milă.

Paracliserul răspunse :

— *Ei omnibus habitantibus în ea.*

Punîndu-și artoforul pe masă, stropi toată adunarea cu aghiasmă și zise din nou :

— *Dominus vobiscum.*

Paracliserul răspunse :

— *Et cum spiritu tuo.*

Abatele luă crucifixul, îl apropie de buzele muribundei, dar buzele ei rămaseră nemișcate la contactul cu Dumnezeu. Ea nu mai vedea deja nimic, nu mai auzea nimic, nu mai simțea nimic. Ochii ei priveau în infinit. Atunci abatele se aplecă asupra ei, plin de milă. O suflare slabă și potolită, asemenea respirației ultime a unei flori care cade sfîrșită și veștedă, ieșea printre dinții ei încleștați. Cearceaful de pe piept nici nu se mai mișca. Și sub masca palidă a morții, copila păstra un aer de tinerețe și de înduioșătoare frumusețe.

— Dumnezeu se apropie de tine, zise unchiul... Nu-l auzi ?

Fata rămase nemișcată. Atunci abatele se întoarse spre cei ce erau acolo, spre femeile îngenuncheate, asupra bonetelor cărora cădea o lumină, spre oamenii ce stăteau în picioare, în umbră, cu fețele lor brune, încordate.

— Moare, zise el.

Și, arătînd artoforul care strălucea pe masă și sfintele miruri din cutiile de argint, adăugă :

— La ce bun ?... să n-o tulburăm... Rugați-vă pentru ea, voi care o iubiți.

El îngenunche lîngă pat și cu o voce emoționată, care cînta tristul epitalam al morții, zise :

— Biet copil !... Ai venit într-o zi și a doua zi pleci... Din viață n-ai cunoscut decît primele surîsuri și adormi la ora suferințelor de neînlăturat... Du-te spre lumină ! și în liniște, suflet mic, soră a sufletelor parfumate ale florilor, soră a sufletului muzical al păsărilor... Mîine, în grădina mea, voi respira parfumul tău amestecat cu parfumul florilor mele și te voi asculta cîntînd pe ramurile arborilor mei... Vei fi păzitoarea sufletului meu și farmecul nevăzut al gîndurilor mele...

Se ridică, sărută fruntea moartei și din nou întinzînd mîna peste adunarea uluită din pricina acestei predici neobișnuite, zise :

— *Dominus vobiscum !*

Dar paracliserul nu răspunse. Zăpăcit, împietrit, nu înțelegea nimic din ceea ce se întîmplase. Nu numai că nu înțelegea, dar nu știa dacă mai trăiește, dacă în această casă femeile, artoforul de pe masă, moarta aceasta, dacă tot ce îl înconjura nu era numai un vis. În tulburarea sa, în emoția lui, nu urmă pe abate, care se îndreptă spre ușă, și rămase în cameră,

în mijlocul oamenilor, cu ochii înnebuniți, cu brațele atîrnate, cu gura căscată.

T'ata ne aștepta afară.

— Bună seara, Jules, zise înaintînd spre fratele său, cu mîna întinsă.

— Bună seara !... Tu ești ?

— Da... ieșeam din casă... te-am recunoscut... E tîrziu... ești suferind... Vrei să te duc cu trăsura ?

— Vreau, firește, zise unchiul.

— Și artoforul ?

— Aveai artoforul adineauri la tine, cred.

— Ah, da ! Uite... l-am uitat !... Cu atît mai rău ! Baptiste o să aibă grijă de el.

Ne înghesuirăm toți trei în cabrioletă... Dar în curînd unchiul începu iar să gîfîie.

— Ți-e rău ?... întrebă tata.

— Da, da !... Mă înăbuș... mă înăbuș !... Sînt asudat... și cu toate acestea tremur de frig.

Tata îl acoperi cu pledul, scoase din buzunar o sticluță cu alcali și i-o dădu să aspire din ea.

— De ce nu vrei să mă primești ? zise el, cu o duioasă mustrare... Te-aș îngriji bine... Te-ai însănătoși... Căci, Jules, sînt fratele tău, ce dracu !... Și nu ți-am făcut niciodată nimic !

Atunci unchiul răspunse printre niște sughițuri dureroase :

— Vreau... vino... Nevasta-ta, să vină și ea... Mă înăbuș !...

A doua zî, tata și mama veniră la vila Capuțini-lor. Găsiră pe abate în pat, cuprins de febră. Voise să se scoale dimineața la ora obișnuită, însă avusese o sincopă, urmată de vărsături, după care, zăpăcit, amețit, cu trupul zguduit de friguri, trebui să se culce din nou. Tata îl ascultă, îl examină cu cea mai

mare atenție și în fața gravității stării lui, nu-și putu ascunde neliniștea.

— Nu va fi nimic !... zise el... Dar te-ai supăra dacă m-aș consulta cu un confrate ?... Tu știi, nu sînt un așa de priceput... Și pe urmă, nu-ți dai niciodată seama bine de boală cînd e vorba de cineva din familie.

Unchiul răspunse resemnat :

— La ce bun ?... Simt că totul în mine se năruie... că nu mai am mult de trăit... Ceea ce aș vrea, este să fiu lăsat să mor în pace, după pofta mea... Dacă sufăr prea mult, încearcă să mă ajuți puțin. Iată tot ce cer...

Apoi, cu o melancolie dureroasă, adăugă :

— Moartea mea nu are nici o însemnătate. E totdeauna trist să vezi dărîmîndu-se casele vechi, arborii bătrîni, clopotnițele... Dar eu... eu n-am dat adăpost nimănui... nimănui nu i-am oferit roade... Nimic nu m-a fermecat... n-am avut niciodată o credință frumoasă... o iubire frumoasă... Dacă mor, dacă mă duc, liniștit, fără păreri de rău, fără ură, moartea mea va fi singurul lucru bun pe care-l dăruiesc vieții... și, poate, singura sa iertare !...

Se întrerupse, căci apăsarea din piept îl făcea să respire greu. După cîteva clipe începu din nou :

— Ceea ce aș vrea însă e să-mi fie dus patul în fața ferestrei... Îmi iubesc grădina, îmi iubesc arborii, iubesc cerul acesta, cerul acesta mare...

Tata era foarte emoționat... mama privea spre grădină, nepăsătoare și severă. Ea zise surîzînd rece :

— Într-adevăr... e o vedere frumoasă.

Abatele își stăpîni o strîmbătură și o scînteie de răutate care începu să-i apară în ochi. Zise apoi suspinînd :

— Oh ! eu o iubesc pentru motive pe care nu le vezi și nu le simți, pe care nu le înțelegi, draga mea.

Își întoarse apoi capul spre perete, privind țintă florile palide de pe tapet și nu mai vorbi.

Îmi petrecui o mare parte din zi în grădină, fără să mă joc, fără să fug. Nu mă mai atrăgea ca altădată. Totul îmi părea mohorît, trist ; verdeața se înveșmînta în doliu, chiar și păsările păreau ursuze și salcîmul mi se păru un fel de arbust întunecat, care se plantează pe morminte. Totuși mă oprii pe locul unde îi plăcea unchiului să se așadă, întinzîndu-și picioarele lungi în iarbă... Îmi adusei aminte de haina lui verde, de pălăria lui de pai, de statura sa gîrbovită, de ciudatele lui discursuri care mă înspăimîntaseră și care acum mă înfricoșau mai puțin, căci în clipa aceasta îmi dădeau senzația nelămurită a unei dureri morale pe care o iubire poate că ar fi liniștit-o... Îl iubeam, da, îl iubeam cu adevărat. Mă gîndeam că el, care era întotdeauna atît de violent, n-avusese față de mine nici un gest de nerăbdare !... O neliniște mă făcea să mă reîntorc fără încetare spre casă și să o întreb pe Madeleine cum se mai simte unchiul ! Sau, mă apropiam foarte încet, în vîrful picioarelor, de ușa camerei lui și stam acolo minute întregi, să ascult zgomotul făcut de respirația unchiului și alunecarea pașilor mamei pe parchet.

Spre seară sosi vărul Debray.

— Ei bine, ce este ?... Un îndrăcit ca tine poate să fie bolnav ?

Fu mirat găsind pe tata și pe mama instalați înainte de sosirea lui la căpătîiul bolnavului și privi mesele și sertarele cu o curiozitate neliniștită de moștenitor.

Părăsirăm camera ; se apropia ora cinei.

— Ei bine ? întrebă mama.

— Este pierdut, zise tata... și nu-i numai boala de inimă !... E și febra !... Bietul Jules !

În timpul serii, pe cînd tata plecase din nou la Capuțini, ca să vegheze asupra bolnavului, mama revizui toate vestmintele noastre negre, cu grija liniștită și meticuloasă a unei bune gospodine.

V

Mama, care sta de trei zile la căpătiiul abatelui, tocmai plecase la Viantais, unde avea, zicea ea, de făcut niște cumpărături. Astfel rămăsei singur în cameră cu unchiul. Boala îi scofîlcise mai tare obrazul și săpase cu nemiloasele ei gheare șănțulețe în pielea lui uscată, lipsită de carne. Febra pătase pometii ieșiți, cu două plăci purpurii, iar ochii măriți, înconjurați de mari cearcăne albastre, căpătaseră o strălucire supraomenească. Din timp în timp, cu mîna tremurătoare, legată din cauza unei umflături, ducea la gură o băutură răcoritoare, iar limba încleiată făcea de cerul gurii un zgomot dureros și continuu ; respira greu. Pe marmura măsuței de noapte, fiolele așezate simetric răspîndeau mirosuri farmaceutice și vasul de fiert apa sfîrîia pe cenușa caldă a căminului.

— Micule, îmi zise unchiul, închide ușa, ca să nu intre nimeni... și vino aici, lîngă mine... Am să-ți vorbesc, ție, numai ție... Căci tu ești singura ființă care într-adevăr m-a iubit.

Blîndețea tristă cu care îmi spuse aceste cuvinte mă mișcă în așa fel încît nu-mi putui reține lacrămile. Și deodată izbucnii în hohote de plîns.

— Haide, haide, mă mîngîie bolnavul cu iubire. Nu plînge, copilul meu, și fă ceea ce ți-am spus.

Zăvorîi ușa și mă apropiai de pat. Unchiul îmi surîse și se reculese pentru cîteva clipe.

Afară, prin grădină, vărul Debray se plimba și scuipa. Se instalase și el la Capuțini. Nu scotea nici o vorbă. Supraveghea neliniștit pe părinții mei. Prezența lui era pentru unchiul meu un subiect de iritare, cu toate că deseori glumea cu el spunîndu-i :

— Vărule, după ce voi muri, să mă împăiezi ; să mă așezi în picioare pe o scîndură de brad, cu o nucă în mînă, ca pe dihori.

Căpitanul îi răspunse :

— Ce farsor e Jules... În viața mea n-am văzut un bolnav mai dat naibii ca tine !

Se obținuse totuși de la văr promisiunea că va intra cît se poate de rar în cameră. Își petrecea zilele în plimbări în jurul casei sau stînd mult timp în bibliotecă, căutînd să găsească volumele foarte scumpe și foarte rare pe care i le arătase abatele odinioară. Își mai petrecea timpul și prin odăi, cu aerul de a inventaria obiectele și aruncînd în toate părțile priviri iscoditoare.

Unchiul își șterse gura arsă de temperatură, bău o înghițitură de ceai și cu un glas întrerupt de sforțări dureroase începu astfel :

— Dragul meu copil, mi-am făcut testamentul de mai multe luni... Nu-ți las nimic, nici ție, nici familiei tale... Mama ta va fi furioasă, însă tu ești la o vîrstă la care nu dai nici o însemnătate chestiunilor bănești. Sper că n-ai să mă urăști mai tîrziu... Mă vei urî ?

— Nu, unchiule ! bîlbîii eu, puțin încurcat și roșind.

Îmi mulţumi dînd din cap și reîncepu :

— Dacă te dezmoștenesc, să nu tragi concluzia că nu te iubesc... Tu vei avea destulă avere și fără ca a mea să sporească pe aceea pe care ţi-o vor lăsa părinţii tăi... Am de mai mult timp o idee ciudată, să fac o experienţă psihologică pe care o vei cunoaște a doua zi după moartea mea... spune, nu ai să mă urăști ? Adevărat ?

— Adevărat, unchiule, răspunsei.

— Acum, ascultă-mă. Ca toţi acei care au trăit rău, mi-a fost mult timp frică de moarte... Dar m-am gîndit mult de atunci, m-am obișnuit s-o privesc în faţă, s-o întreb... Ea nu mă mai înfricoșează. Noaptea trecută, pe cînd dormitam, am visat că este un lac nesfîrșit, fără orizont, fără margini... un lac pe care mă simţeam ușor tîrît prin albul undelor, albul cerurilor, prin albul infinit... În clipa aceea, o văzui asemenea cerului acesta mare, care-i acolo în faţa mea... Ea are lumini minunate și adînci.

Abatele își săltă puţin capul de pe pernă, cu gîtul întins spre fereastră și cu o pasiune în ochi, își lăsă privirea să rătăcească în spaţiu.

Prin azurul cu irizări trandafirii și de un verde palid de cristal rătăceau pieziș niște nori cu o incandescenţă de argint... Se ridicau deasupra copacilor, se îngrămădeau, se împrăștiau și se risipeau pe firmamentul nemărginit.

— Da, repetă el, moartea e asemenea cerului acesta mare...

Rămase o clipă tăcut, urmărind cu extaz înceata, luminoasa înălţare a norilor deasupra pomilor. Apoi din nou își așează capul pe pernă, se lungi pe pat și cu o voce melancolică continuă :

— Eu mi-am greșit viața, micul meu Albert... Mi-am greșit-o pentru că niciodată nu mi-am putut îmblînzi complet patimile murdare care erau în mine, patimi comprimate de meseria mea de preot, patimi ereditare, născute din misticismul mamei, din alcoolismul tatei. Totuși, am luptat !... Ele m-au învins... Mor din cauza acestei lupte și acestei înfrîngeri. Cînd m-am gîndit să mă întorc aci, în liniștea aceasta, în singurătatea aceasta, mi-am promis să uit trecutul, să trăiesc fericit, să lucrez, căci aveam planuri mari... N-am putut. Aici, ca oriunde, m-am găsit față în față cu monstrul... Am îndurat chinuri grozave... De aceea e bine că mor. Dar dacă am trăit în agitația aceasta tragică, în înflăcărarea, în această continuă disproporție între visurile inteligenței mele și poftele cărnii mele, vreau să mor în seninătate ; fie și numai o zi, vreau să gust această plăcere pe care n-am cunoscut-o ; liniștea deplină a creierului, a inimii, a simțurilor...

Bolnavul suspină îndelung și mototolind cu neastîmpăr batista pe care o avea în mîini rămase cîteva secunde fără să spună un cuvînt. Urmă pe un ton mai concis, în timp ce o grimasă îi strîmbă gura :

— Știu unde-i mama ta, sau cel puțin bănuiesc. E la preot... Aceasta trebuia să se întîmple. Ea vrea ca preotul să mă vadă și să-mi aducă ceea ce se numește mîngîierea religiei. O dorește nu pentru mine, de care puțin îi pasă, cît pentru ea, pentru tatăl tău, pentru renumele de cucernicie al familiei... Or, eu nu vreau ca preotul să pună piciorul în casa mea... Nu vreau... Ceea ce mi-ar putea spune o știu tot atît de bine ca și el... Și vizita imbecilului acesta mare m-ar plictisi, m-ar irita, ar amenința liniștea ultimelor mele ore... Dacă Dumnezeu există, cu si-

guranță că mi s-ar arăta sub chipul de mitocan al acestui om greoi și nepriceput... Dacă vreau să mă închin, n-am nevoie de nimeni... Să fiu lăsat să mor așa cum înțeleg eu. Te fac păzitorul liniștii mele... Făgăduiește-mi că dacă preotul încearcă să forțeze ușa... făgăduiește-mi că-l vei îndepărta... Îi vei explica că nu vreau să-l primesc, că nu vreau nici minciuna rugăciunilor lui, nici farsa tristă a îndemnurilor lui, nici această ridicolă și sinistră comedie care se joacă în jurul patului celor ce mor. Vrei să-mi promiți că ai să faci asta... Vrei să-ți promiți că mă vei apăra contra tuturor celor ce vor voi să-mi violeze agonia, chiar și împotriva mamei tale ?

Îmi luă mîinile și mă privi aproape rugător.

— Vrei ?

— Îți promit, unchiule !... spusei cu inima sfîșiată.

— Bine, copilul meu !... Îți mulțumesc.

Apoi, vorbindu-și sieși, murmură cu o voce înceată :

— E ciudat ce se petrece cu mine... Cu cît sufletul mi se liniștește, cu atît mai mult ideea despre Dumnezeu se șterge din mintea mea... Nu-l mai înțeleg... Dumnezeu !... Dumnezeu !... Cînd trăiam rău, credeam în Dumnezeu și mă înspăimînta... Astăzi, în zadar îl caut... nu-l mai găsesc... a plecat... N-o fi atunci decît entitatea ideală a unei remușcări ?...

După ce stătu pe gînduri cîteva clipe, se întoarse spre mine...

— Și acum, nu mai fi trist, copilul meu... Cînd mă uit la căpșorul tău nu vreau să te văd lăcrimînd... zîmbește-mi... Nu trebuie să plîngi cînd moare cineva pe care l-ai iubit... Religia catolică a făcut din moarte o sperietoare groaznică, pe cînd ea nu este decît eliberarea omului, reîntoarcerea prizonierului vieții în patria lui adevărată, în neantul binefăcător și

dulce... Ah ! aș vrea ca în loc de lacrimi și dureri să nu fie în camerele muribunzilor decît muzică și veselie ! Aș vrea... aș vrea...

Se opri părînd că e în căutare de cuvinte sau gînduri ce îi scăpau.

— Nu știu ce aș mai vrea, bîlbîi el, nu mai știu. Dacă îți vorbesc așa, e că îmi presimt sfîrșitul apropiat... există clipe în care viața mi se scurge din mădulare, secătuiește în inima mea, cînd îmi pierd capul, mi se încurcă, se topește cu spațiul, îmi pare că plutesc pe un lac imens, un lac care nu se sfîrșește și care n-are fund... Înainte de a pleca, înainte de a dispărea în albul strălucitor, aș vrea să-ți dau ceva care-i mai de preț decît banii... secretul fericirii... M-am gîndit mult, mult... Iubește natura, copilul meu, și vei fi un om de treabă și vei fi fericit... Toate bucuriile pămîntești sînt cuprinse în iubirea aceasta, de asemenea virtuțile... Tot ce se îndepărtează de la natură e o perversiune și nu lasă în urmă decît dureri de nevindecat și păreri de rău care murdăresc... Aș mai vrea ceva... aș vrea să-mi citești din Pascal... du-te și-l caută pe Pascal... ai să-l găsești în bibliotecă, în raftul al treilea, la stînga, lîngă cămin... E o carte mică, roșie, cu linii aurii... Du-te !...

Mă întorsei cu Pascal și timp de o oră îi citii unchiului. Adesea adormea, respirația îi era scurtă de vaiete slabe și repetate. Atunci închideam cartea și tăceam. Cînd nu mă mai auzea, se deștepta dintr-o dată, mă privea ca și cum ar fi căutat să mă recunoască, să-și amintesc, apoi murmura :

— Ah, da !... tu ești !... Urmează, copilul meu... glasul tău mă leagănă... Ascult ceea ce citești... Cuvintele, ideile sosesc la mine foarte blînde, foarte vagi, împodobite cu visuri încîntătoare. Vin spre

mine ca niște ființe feerice; sosesc prin niște brume trandafirii, care plutesc pe mări orbitoare; vin în haine înzorzonate, cu trene lungi de mătase, acoperite cu bijuterii și parfumuri... Ce magie sînt gîndurile întrevăzute în febră... Cum se înviorează, se colorează în splendorile morții!... Ar trebui să mori mereu, mereu. Citește, copilul meu... Dacă ațipesc, nu te opri...

Alteori, cu privirea rătăcită de asemenea mă întrerupea deodată:

— Știi ce mi-ai promis!... Preotul... mama... Dumnezeu!... Oprește-te... mă obosește. Cuvintele se schimonosesc acum ciudat, gîndurile trec negre, desprinse ca niște umbre... Și goarna aceasta care sună fără încetare, acolo jos, vai, mă obosește... Spune-i să tacă, micuțule, te rog!... Și clopotul, fă-l și pe el să tacă... Preotul face zgomotul ăsta... bîzîie la urechile mele ca niște bondari mari... Alungă-l... Aș vrea să dorm...

Cînd se întoarse mama, abatele era foarte neliniștit. Se mișca în pat, se descoperea pînă la pîntece, spunînd cuvinte fără șir... Mama se apropie de el:

— Nu-mi spune nimic! strigă el... Nu vreau să vină preotul... nu-mi trebuie Dumnezeul lui... nu vreau!... Vreau să mor cum înțeleg eu... Pentru ce mă chinuiți așa?...

Ea îl acoperi cu pătura pe piept și-i vorbi blînd:

— Preotul trecea pe drum, dragul meu frate, îl lămuri ea... Știindu-te bolnav, a intrat... este în grădină!...

Unchiul se ridică în capul oaselor foarte speriat:

— Nu, nu, repetă el... Nu vreau... lasă-mă să mor liniștit...

Mama stărui, rostind cuvinte duioase, cu mîngîieri în voce, cu rugăminți în priviri...

— Nu va sta decît un min.

minut...

Abatele scoase un strigăt furios :

— Lasă-mă !... lasă-mă, lasă-mă !...

Şi, prinzînd mîna mamei, o mușcă furios de degetul cel mare :

— De ce nu sînt turbat, femeie ticăloasă ? strîgă el... Mi-ar plăcea să te ucid, scorpie bătrînă, să te fac să mori de această moarte crudă.

În timpul acesta preotul Blanchard întredeschise ușa și își arătă fața purpurie și strălucitoare. Unchiul îl zări, se întoarse spre perete și nu mai scoase o vorbă. La întrebările preotului, nu răspunse nimic și cu dinții încleștați, cu pomeții roșii ca focul, cu ochii îndreptați asupra unui punct vag al peretelui, rămase nemișcat și posomorît. Numai degetele i se crispau pe cutele cuverturii pe care o mototolea. Auzii cum îi bătea inima în piept, cu lovituri grăbite, și cum îi scrîșneau dinții. Preotul ridică deznădăjduit brațele spre tavan și, condus de mama, ieși din odaie șoptind cuvinte pline de indignare.

— Vrei să reîncep să citesc, unchiule ? întrebaï puțin rușinat fiindcă nu-mi ținusem promisiunea și voind să-l fac să uite scena aceasta dureroasă. —

Bolnavul nu se clinti și îl auzii atunci, cu o voce scăzută și tremurată, cîntînd :

— Popa atunci o-ntrebă
Tra la la
Popa atunci o-ntrebă
Ce ai fată sub rochiță ?
Tra la la
Ce ai fată sub rochiță ?

— Unchiule, unchiule, îl rugai eu... vorbește-mi, uită-te la mine...

El continuă mai încet, fără să se miște, în timp ce cu o mînă, ca o foarfecă de crab, sfîșia cearșaful :

— Sub rochiță, sub rochiță
Tra la la
Sub rochiță, sub rochiță
Am o mică pisicuță
Tra la la
Am o mică pisicuță.

Apoi îl cuprinse un somn dureros, întretăiat de deșteptări brusce și de suspine.

Noaptea și-o petrecu într-o agitație nemaipomenită. Temperatura i se urcă, iar inima îi bătea ca un ceasornic a cărui șurubărie e gata să se strice ; părea că viața se depăna într-un zgomot de sonerie înnebunită. Delirul aducea în priviri o nebunie grozavă, iar în gesturi o halucinație de crimă. Tata, care veghea, ajutat de Madeleine, se căzni mult ca să-l liniștească. Voia să se ridice, scotea strigăte sălbatice, încerca să se arunce asupra unei ființe închipuite pe care o vedea și pe ale cărei mișcări dezordonate le urmărea cu o furie ce creștea din clipă în clipă. Credea că era preotul Blanchard.

— Îmi pîndești sufletul, banditule, striga el... nu vrei ca el să se împrăștie în natură, hoțule... Ca să fie fericit... Dar nu-l vei avea... El e aci (și îi arătă gîtul strîns ca de o sugrumare). El e acolo... Îmi face rău, mă înăbușă... Totuși, nu-l voi scuipa... Ieși ! Ieși !

Tata se aplecă asupra lui și încercă să-l liniștească.

— Gonește-l odată ! porunci el... acum se agață de streașină cu aripile întinse și negre... Ah ! uite-l

cum zboară... cum zboară... iată-l cum bîzîie... iată-l... omoară-l... Ah ! omoară-l odată !... Iată-l... se ascunde sub patul meu, îl ridică, îl ia cu el... Ah ! ucide-l odată !... omoară pe popa acesta mișel.

Într-o altă clipă începu să plîngă și cuprins de spaimă se ghemui sub pătură, într-un colț de pat, ca un copil.

Spre dimineață se liniști. După agitația nopții urmă o potolire mohorîtă, o oboseală grea a trupului și a capului. Timp de trei ore dormită, zguduit de tresăriri nervoase, cu capul muncit de vedenii înspăimîntătoare, care îl făceau să strige îngrozit. Cînd se trezea din ațipire și se uita la noi, avea în ochi adîncimi de abis și acea nelinîștită, înfiorătoare, copleșitoare fixitate a privirii misterioase, pe care o au animalele ce tocmai au murit. Ei nu mai reflectau nimic viu pe convexitatea lor sticloasă, nimic din viața înconjurătoare, nimic din viața interioară. Și pleoapele se măreau peste măsură în jurul ochilor acestora morți, lipsiți de lumină, cu orbita lor palidă și fără vlagă. La un moment dat se păru că mă recunoaște, dar nu fu decît o strălucire trecătoare care se stinse îndată...

— Unchiule, zisei, unchiule, sînt Albert... micul tău Albert... nu mă vezi ?

Continua să mă privească țintă și cu o voce dureroasă, dar fără să poată articula cuvintele ce-i ieșeau de pe buze ca niște suspine, cîntă :

— Sub rochiță, sub rochiță
Tra la la
Sub rochiță, sub rochiță.

Din clipa aceasta vărul Debray nu se mai plimbă prin grădină. Stătea în bibliotecă, cu urechile la pîndă și la cel mai mic zgomot venit din camera abatelui ieșea pe sală. De cîte ori ieșeau tata sau mama îl găseau în fața ușii, cu pleoapele umflate, cu privirea bănuitoare :

— Ei bine ?... Tot rău îi este ?

— Da. Foarte rău.

— Ah !... Știți, ar trebui puse sigilii peste tot ! În fiecare dimineață „Puicuța" îi aducea o sticlă de cidru, o pîine de un kilogram și jumătate și felii de friptură rece. Minca în bibliotecă ; tot acolo dormea noaptea, întins în fotoliul cel mare al unchiului, deșteptînudu-se din ară în oră, ca să vină să asculte la ușă și să-și dea seama de mersul bolii. Într-o seară se ceartă cu mama, care începu cu voce joasă, dar ajunse la o violență amenințătoare. Căpitanul zicea :

— Știi... vor trebui puse sigilii peste tot.

Mama, scoasă din răbdări de această frază care revenea la fiecare vorbă, îi răspunse :

— Ce te privește ?... Mai întîi să-mi spui de ce ești aici ? Ce cauți ?

— Ce caut ? Ei, fir-ar a dracului de treabă !... Ce caut ?... Ca să te împiedic să furi, să duci lucrurile la voi acasă.

— Eu ?... Eu ?... strigă mama... dumneata ești cel care scotocește prin sertare !... dumneata ești hoț... Ce cauți aici ? Nu ești decît vărul lui !...

— Lipsește din veselă, din argintărie... Mă duc să anunț poliția.

— Am să te dau afară cu jandarmii !

Trebui să vină tata să-l facă pe căpitan să tacă ; părea gata să-și continue seria de înjurături.

Cu cît starea unchiului se înrăutățea, cu atît vărul Debray devenea mai obraznic ; avea o neîncredere ursuză de paznic de pușcărie. Supraveghea pe părinții mei, se deda la cele mai josnice spionaje ; nu-și ascundea nădejdile sale cinice. Mereu mormăia :

— Vor trebui puse sigilii ! fir-ar a dracului de treabă ! Eu sînt trecut în testament... voi nu sînteți... voi ceilalți... Abatelui puțin îi pasă de voi, fir-ați să fiți !

Se gîndi chiar că biblioteca era prea departe de camera muribundului. Așează deci fotoliul cel mare pe coridor și își petrecu nopțile și zilele la pîndă. cu sufletul fericit că aude tînguielile, horcăielile și gîfîielile ce veneau din patul de suferință în care unchiul se sfîrșea într-o agonie îngrozitoare și plină de halucinații. Îl auzeam plimbîndu-se, scuipînd și înjurînd :

— La dracu ! trebuiesc puse sigiliile !

Într-o duminică dimineața, îmi aduc aminte, tata și mama lipseau, plecați să asculte la Viantais prima liturghie. Madeleine și cu mine vegheam pe unchiul. De opt zile nu-și venise în fire decît de două sau trei ori, o licărire ce dispăruse repede. În scurtele popasuri ale inteligenței sale, lovită de toate torturile nebune ale frigurilor, nu era nimic mai dureros decît să-l auzi spunînd :

— Sînt mulțumit... sînt mulțumit că mor așa de liniștit !... Ce bine-i să cobori astfel, legănat pe marele lac de lumină... De ce nu-mi citești, micule Albert ?... Cînd dorm, cititul mă farmecă... alungă frigurile... Citește-mi puțin din Lucrețiu !

În timpul nopților grele, delirul său avu de mai multe ori o formă de erotism, de nebunie sexuală, de o surprinzătoare și supărătoare intensitate. Ca pe

timpul cînd avusese febră tifoidă, pronunța cuvinte nerușinate și făcea gesturi obscene. În clipele acelea, mama nu îndrăznea să se apropie de pat de frica unui atac neprevăzut, a unei strîngeri nerușinate, cum se mai întîmplase o dată, trebuind să se lupte din răsputeri ca să poată scăpa. Abatele o cuprinsese de mijloc, o trăsese brutal spre el, simțind pe buzele ei suflarea împuțită și aprinsă a omului cuprins de friguri. În duminica aceea, nu era nici o jumătate de oră de cînd eram singuri în cameră, Madeleine și cu mine, cînd abatele aruncă de pe el cearceaful și păturile, se ridică deodată în fața noastră, într-o poziție nerușinată ; apoi, înainte de a ne fi fost cu putință să-l împiedicăm, părăsi patul și poticnindu-se pe picioarele lui lungi și slabe, cu cămașa ridicată, cu pîntecul gol, merse să se ghemuiască într-un colț al odăii. Fu o scenă cumplită, de nedescris, din cauza grozăviei ei înspăimîntătoare... Poftele lui trupești, cînd reprimate și învinse, cînd învrăjbite și mărite de fantasmele unei cerebralități niciodată potolite, izbucneau din toată ființa sa, îi goleau vinele și măduva de lava strînsă în ele de atîta vreme. Era ca o revărsare a patimei de care trupul său fusese mereu torturat... cu capul spre perete, cu genunchii îndoiți, cu coapsele în mișcare de rut, strîngea și desfăcea mîinile ca și cînd ar fi tăvălit sub el niște goliciuni, crupe ridicate, sini încordați, pîntece pîngărite... Scoțînd strigăte răgușite, răcnete de plăcere îngrozitoare, simula gesturi înfricoșătoare de posesiune, de înfricoșătoare excese, în care ideea de dragoste se amesteca în chip tragic cu ideea de sînge ! Furia strîngerii era dublată de furia crimei. Se credea Tiberiu, Neron, Caligula.

— Să le biciuiască !... să le sfîșie ! urla el.

Cu degetele îndoite în formă de gheare, sfîșia golul, închipuindu-și că sfîșie trupuri vii de femeie ; buzele lui înaintau în săruturi monstruoase, sugînd sîngele care curgea șiroaie din rănile roșii. Era îngrozitor să vezi această patimă la culme a unei cărni muribunde și ochii aceia nemișcați, deja morți și fără pic de oglindire de viață, ori de gîndire în cercul pleoapelor înțepenite. În cele din urmă căzu pe parchet, apucînd în jurul lui, căutînd cu mîinile prăzi de dragoste.

La început, pietrificat de groază, nu mă mișcai. Cu mintea zăpăcită, cu trupul zdrobit și cu senzația că am coborît într-un colț din iad, am vrut să fug. Mă reținu totuși un fel de greutate dureroasă în fața acestui suflet afurisit, respingător și demn de plîns. Dar cînd văzui pe unchiul căzînd, scosei un strigăt și chemai în ajutor pe vărul Debray, care ședea la pîndă, pe sală. Îl ridicarăm pe abate de pe dușumea fără să întîmpinăm nici o opunere.

— Bine, zise el... vreau să dorm !

Culcat din nou pe pat, începu să suspine încet. În mijlocul scîncetelor, deslușeam aria cîntecului ce-i revenea în delir, ca o ironică și melancolică obsesie :

— Sub rochiță, sub rochiță
Tra la la
Sub rochiță, sub rochiță
Am o mică pisicuță,
Tra la la
Am o mică pisicuță !

De atunci m-au oprit să mai stau în cameră. Mă instalai și eu pe coridor, cu vărul Debray, care nu vorbi cu mine deloc. Vărul se plimba de la un capăt

la altul al coridorului, cu mîinile la spate, preocupat, nemulțumit, găsind fără îndoială că agonia se prelungea peste orice așteptare. Era obosit și murdar. El, atît de curat de obicei, avea hainele pline de praf, barba îi crescuse și în jurul gîtului era legat cu un fular negru, ca un ștreang. Citeodată, intra în bibliotecă, unde îl auzeam trîntind cărțile ; apoi se întorcea și se așeza furios în fotoliul cel mare, mormăind pe sub mustață cuvinte pe care nu le înțelegeam.

În cameră, accesele se succedau repezi... cumplite. Prin peretele de paiantă auzeam strigăte furioase, strigăte înăbușite, horcăieli, gemete ; de asemenea niște zgomote de luptă, niște zgomote de somieră, și clătinări de mobilă, ceva nelămurit și frămîntat, care îmi dădea impresia că are loc un asasinat. Din timp în timp, auzeam vocea tatii care îl ruga :

— Jules dragă, liniștește-te !

La răstimpuri auzeam și glasul lui Jules care zbiera :

— Vino aici !... Ah, tîrfa !... S-o biciuiască !

Preotul Blanchard sosi, rămase o jumătate de oră și ieși întovărășit de mama. Își șopteau :

— E îngrozitor... e îngrozitor !... Nu mai recunoște pe nimeni, zicea mama.

— Din fericire, răspunse preotul... fără asta n-ar fi primit... În sfîrșit, s-a făcut... Oamenii n-au nevoie să cunoască fondul lucrurilor.

Ziua trecu într-un du-te-vino, într-o tulburare, într-o grabă, într-o nebunie crescîndă. Căpitanul își micșoră spațiul de pîndă, cu ochii mereu țintă spre ușă, pe unde un biet suflet blestemat trebuia să-și ia zborul, să dispară.

Agonia se mai prelungi încă două zile, două zile cumplite, care îmi părură cît două secole. Cum n-am

înnebunit, într-adevăr nu înțeleg. Trăiam într-o continuă grozăvie, mintea mi se rătăcea cuprinsă de amețeli nebănuite ; percepția simțurilor mele, zdruncinate de zguduituri prea puternice, slăbea ; obiectele cele mai obișnuite îmbrăcau înfățișări amenințătoare, nefirești, nepământene. Mi se părea că tata și mama, cînd străbăteau sala, alunecau și ei luați într-o fugă de umbre, ca niște ființe inexistente dintr-un vis urît, că aveau în ei ceva din nebunia înfricoșătoare a abatelui. Preotul, care reveni de mai multe ori, mi se părea că face și el parte dintr-un vis extravagant și uimitor, ca scăpat din capul unui om cuprins de friguri.. Îl vedeam cum îl vedeam și pe unchiul meu, zburînd cu niște aripi negre, stranii, asemenea unei păsări sinistre și carnivore. Cu toate că nu intrai în cameră în aceste zile groaznice, îmi fu cu neputință să îndepărtez înfiorătoarea viziune a unchiului Jules, hidoasă din pricina exceselor. Dimpotrivă, ea mă obseda, se înmulțea, dădea naștere la imagini de desfrîu fantomatic. Fiecare răcnet, fiecare sugrumare, fiecare convulsie, fiecare sughiț, pe care îl auzeam nedeslușit prin perete, apărea în imaginația mea în carne și oase, lua forme vizibile și pipăibile, forme de vis fără șir, mișcări de viață contradictorie și monstruoasă, a cărei groază macabră creștea cu fiecare clipă. Aș fi vrut să fug și nu puteam. Rămîneam acolo, ascultînd glasul acela care vomita, cu celc din urmă sufluri ale vieții, blesteme și murdării. Stam acolo, ascultînd ultimele revolte ale capului acesta rău, ultimele spasme ale sexului acesta chinuit, și îmi aminteam de sfîșietoarele cuvinte ale unchiului : „Ce plăcut e să te duci legănat astfel pe marele lac de lumină !...“ Au fost ceasuri cînd

mă credeam şi eu mort, cînd simţeam că se lasă peste mine înăbuşitorul întuneric al veşnicci Pedepse.

Spre sfîrşitul zilei a doua, zgomotul încetă, vocea amuţi. O oră poate se scurse în tăcere. Se făcu noapte. O lumină galbenă străluci prin deschizătura uşii. Eram singur. Vărul Debray se închisese în bibliotecă. Tata ieşi şi mă chemă :

— Vino, copilul meu, şi ia-ţi rămas bun de la unchiul tău, murmură el potolit. Pe obrajii palizi i se rostogoleau două lacrimi mari.

Intrai în cameră. Unchiul se odihnea cu capul pe pernă. Cu faţa congestionată, îngrozitor de galbenă, cu trupul nemişcat, ai fi zis că doarme. Din timp în timp, maxilarele şi mîinile întinse pe cuvertură îi erau zguduite de spasme. Din gura abia deschisă ieşea un zgomot blind şi melodios, ca zgomotul unei butelii pe care o goleşti. Barba care-i crescuse arunca o umbră groasă pe pielea îngălbenită la ieşiturile oaselor, piele care luase locul muşchilor dispăruţi. Mama, îngenuncheată lîngă pat, se ruga. Se ruga oare ?...

Mă apropiai cu inima cît un purice şi l-am sărutat pe unchiul meu pe frunte. În clipa aceasta scurtă, cît buzele mele atinseră pielea lui fără simţire, îmi adusei aminte cu o nemapomenită claritate de viaţa acestei sărmane fiinţe, din ziua în care îmi luase cărţile de şcoală şi le aruncase peste zid, cu un gest mucalit, pînă în clipa în care se ghemuise nerușinat şi înspăimîntător în colţul camerei. Izbucnii într-un plîns cu sughiţuri. Mama se sculă, încrucişă mîinile muribundului pe piept şi-i puse între degete un crucifix mic de aramă, pe care îl adusese, apoi începu iar să se roage.

În ciuda durerii pe care o simţeam, îmi răsuna în urechi melodia cîntecului murmurat de unchiul. Melodia aceea revenea în toate zgomotele ; revenea în şoptitul buzelor mamei, în horcăiala mai slabă sau mai uşoară a abatelui, care o repeta depănînd-o asemenea unui tors dulce de pisică :

Ce ai fato sub rochiţă ?
Tra la la
Ce ai fato sub rochiţă ?

iar eu răspundeam în sinea mea, înăbuşit de lacrimi :

Am o mică pisicuţă
Tra la la
Am o mică pisicuţă.

Cînd intrai în bibliotecă, îl văzui pe vărul Debray, în picioare pe un scăunaş, cu o lumînare în mînă, inspectînd cărţile. Căuta de mai mult timp să găsească volumele scumpe şi foarte rare pe care i le arătase abatele într-o zi.

— Ei bine ? întrebă el... Şi Jules ? Nu-l mai aud răcnind.

— A murit, zisei, cuprins iarăşi de plîns.

Căpitanul era gata că cadă pe spate şi trebui să se agaţe de raft.

— Al naibii ! înjură el.

Se coborî de pe scăunaş, îşi luă şapca din piele de dihor pe care o lăsase pe masă şi ieşi strigînd :

— Trebuiesc puse sigiliile !...

VI

Familia Dervelle se adunase în cabinetul notarului pentru citirea testamentului unchiului. Notarul arătă mai întîi un plic mare galben, patrat, închis cu cinci sigilii mari de ceară verzuie, pe care erau scrise cuvintele : „Acesta este testamentul meu", şi-l făcu apoi să circule din mînă în mînă. După aceea atrase atenţia că sigiliile erau neatinse, le rupse şi scoţînd din plic o foaie de hîrtie timbrată, îndoită în două, citi rar şi solemn următorul document ciudat :

„Capuţini, 27 septembrie 1868

Niciodată n-am crezut în vocaţia sinceră a preoţilor de ţară şi întotdeauna m-am gîndit că s-au făcut preoţi fiindcă erau săraci. Meseria de preot atrage mai ales pe leneşii care visează o viaţă de plăceri grosolane, fără muncă, fără sacrificii, pe tinerii mîndri şi răi, cărora le e scîrbă de haina ţărăncască şi îşi reneagă părinţii cu spinările încovoiate şi cu degetele pline de bătături. Pentru ei sacerdoţiul este confortul burghez al casei parohiale, masa servită, orgoliul de a fi salutaţi cu umilinţă de către trecători. Dacă cea

mai mare parte din aceste triste ființe, țărani revoltați și invidioși, s-ar fi născut bogați, nu s-ar fi gîndit nici o clipă să se facă preoți și, dacă norocul le-ar veni pe neașteptate, toți s-ar grăbi s-o părăsească. Doresc să fac o strălucitoare și publică dovadă.

Acesta este testamentul meu și testamentul meu este această demonstrație.

Primului preot din eparhie care se va răspopi după moartea mea îi las proprietatea bunurilor mele mobile și imobile, compuse după cum urmează :

1. Casa mea din Capuțini, cu dependințele ei și toate obiectele mobiliare care le are, de la pivniță pînă la pod, afară de biblioteca de care dispun mai jos.

2. Trei mii cinci sute de franci rentă, în diferite valori, ale căror titluri, toate nominale, sînt depuse la notarul din Viantais.

3. Banii mărunți, cupoanele, creanțele etc. ...ce se vor găsi la mine cînd voi muri.

Nu mă îndoiesc că aceste dispozițiuni fiind cunoscute, un mare număr de preoți se vor lăsa de preoție și vor veni să ceară casa, rentele, banii, mobilele. Pentru aceasta însărcinez pe executorul meu testamentar să vegheze ca „primul răspopit" să fie învestit în forma cuvenită, fapt ce va constitui un izvor de ură, de gelozie sălbatică, de minciuni nerușinate, de mărturii false și de patimi groaznice, care vor arăta ce este sufletul unui preot. Dacă se va întîmpla ca douăzeci, cincizeci sau două sute de preoți să se răspopească în aceeași zi, în același minut, soarta va decide căruia din acești co-răspopiți va aparține legatul averii mele, pe care îl fac aici, liber și de bunăvoie. Dacă vor fi prea mulți candidați, alegerea se va face prin „cap

și pajură“ sau „paiul scurt“, sub supravegherea executorului meu testamentar.

Acest legatar necunoscut și nevrednic va trebui să păstreze în serviciul său pe Madeleine Couraquin, servitoarea mea, să-i plătească 120 franci leafă anuală, sau să-i dea, la alegerea ei, pînă la moarte, patru sute de franci rentă.

Îl rog pe domnul Servières, proprietar în Viantais, prietenul meu, să îndeplinească funcțiile de executor testamentar ; îl rog de asemenea, în amintirea bunelor relații dintre noi, ca despăgubire a supărărilor ce-i cauzez, să primească în danie biblioteca mea, așa cum se găsea în ziua morții mele. Și îl mai rog să dea toată grija paragrafului următor :

Domnul Servières va găsi în camera din fața bibliotecii mele o ladă foarte veche, pictată cu negru și al cărei capac este căptușit cu fîșii de piele de porc. Însărcinez pe domnul Servières ca în a patra zi de la moartea mea să ardă această ladă în curtea Capucinilor în prezența judecătorului de pace, a notarului și a comisarului de poliție.

Doresc, în sfîrșit, ca înmormîntarea mea să fie simplă și foarte scurtă, să nu se facă nici o liturghie, să nu se aprindă nici o lumînare în timpul serviciului religios care va fi săvîrșit ca pentru săraci. De altfel, cum nu las nici o sumă de bani pentru înmormîntare, n-am nici o îndoială că domnul preot Blanchard se va îngriji de ea.

Jules-Pierre-Marie Dervelle
Preot“

Notarul sfîrși de citit. Ridicînd capul, întoarse de mai multe ori hîrtia timbrată și o examină cu o atenție mîhnită.

— Asta e tot ! zise el, făcînd cu mîna un gest evaziv. Asta e tot !...

Ridicîndu-se, întrebă :

— Doriţi să fac o copie ?

La un semn afirmativ al tatii, notarul intră în biroul său cu testamentul.

Fu ca o adevărată nenorocire, ca un mare prăpăd. Vărul Debray nu scoase o vorbă. Cu privirea ţintă la parchetul camerei, părea că e un bloc de piatră, atît de totală îi era înţepenirea, într-atît de mare uimirea ce puse stăpînire pe turpul său, prefăcîndu-l într-un bloc inert. Totuşi, după cîteva clipe, se ridică la rîndul său şi respirînd foarte greu spuse cu vocea surdă :

— Al dracului mîrşav !

Fără să privească pe nimeni, plecă înjurînd îngrozitor.

Cît despre tata, el se temuse întodeauna de vreo ultimă „festă“ a abatelui. Dar un asemenea testament nu prevăzuse niciodată. Îi depăşea mintea de burghez temător de orice profanare de nereparat, care perpetua şi după moarte viaţa de nelegiuire, de lipsă de recunoştinţă, de dezordine şi de înşelătorie a fratelui său. Testamentul era ultimul sughiţ al acestui suflet lipsit de căinţă, ultimul rînjet al acestui spirit drăcesc, rînjet pe care îl va revedea, sughiţ pe care-l va auzi fără încetare în viitor. Dar ceea ce îl durea mai tare, era nepăsarea aceea batjocoritoare a unchiului pentru o familie care îl îngrijise, care i se devotase în iadul agoniei sale. Tata se înduioşa de el, de mine şi îşi repeta cu inima îndurerată, cu ochii umezi :

— Nici un cuvînt pentru mine !... nici o amintire pentru Albert !... Pentru soția mea înțeleg, dar pentru mine... pentru micuțul Albert !

Cînd notarul se întoarse aducînd copia, tata simți nevoia să se destăinuiască. Blînd și trist, zise :

— E un testament aspru ! Doamne, nu vorbesc cu gîndul la avere... Era liber să hotărască așa cum voia asupra ei, dar testamentul e o mîrșăvie... În sfîrșit... e felul cum a procedat...nici o amintire pentru Albert, care îi este fin ! Bietul copil !... Iată-l, dacă i-ar fi lăsat măcar biblioteca... N-ar fi fost mare lucru, nu-i așa ?... Ei bine, n-aș fi avut nimic de zis !... Și cînd te gîndești că altădată la Randonnai, sau chiar ieri, la Caputini, mi-am părăsit clientela pentru el ! Ah ! lumea o să aibă de ce trăncăni și de ce ride...

Notarul aprobă și își modelă expresia chipului și gesturile după cele ale tatii.

— Da, da ! zicea el... E foarte ciudat, foarte ciudat !... Nu vă dau un sfat, dar cred că testamentul poate fi atacat. E chiar foarte atacabil. Nu știu pînă la ce punct... În sfîrșit, veți face ce veți crede.

— Un proces, suspină tata... A ! pe legea mea, nu !... Rana totuși n-ar dispare...

El puse în portofel copia și se întoarse repede acasă, unde îl așteptau doamna și domnul Robin.

Auzind conținutul testamentului, mama abia se putu stăpîni. Doamna Robin strigă revoltată, iar domnul Robin exclamă :

— E nul, nul, nul !... E un altar al nelegiuirii, al imoralității... E nul !... Cum să dai averea primului răspopit ?... E nul !

Timp de trei ore cită comentarii din codul civil și hotăriri date de Curtea de casație. În ochii mamei

putui citi o înfricoşătoare şi întunecată lucire de ură. Tata se plînse cu blîndeţe :

— Nici o amintire pentru micuţ... Şi dacă aţi şti cîtă grijă am avut de el !Micuţul îi citea... Finul său, doamnă Robin ! E de necrezut !... Familia Servières o să rîdă de noi... Biblioteca le-o dă !... Închipuiţi-vă !

Înmormîntarea fu simplă şi scurtă, aşa cum o dorise unchiul. Fu aproape veselă. Nici un preot nu veni de prin parohiile vecine. Ca pentru oamenii săraci, portalul bisericii şi altarul au rămas neîmpodobite, iar orga a rămas mută. Cosciugul fu urmat de o mare mulţime de oameni. Unii comentau testamentul în şoapte, alţii făceau haz de el... Păreri vesele, lipsite de respect se schimbau de la un grup la altul. Povestea cu lada umbla din gură în gură. Tot drumul se auziră rîsete înăbuşite, ironice, însoţite de clinchetul căderniţei şi, tot la un minut, de vocea groasă a unui cantor. La cimitir, mulţimea, din ce în ce mai numeroasă, se repezi, se înghesui în jurul groapei. Unii aşteptau poate ca unchiul să ridice capacul cosciugului, să-şi arate chipul schimonosit şi să facă o ultimă piruetă, însoţită de cel din urmă blestem. Cînd groapa fu acoperită cu pămînt, publicul se retrase încet, dezamăgit că nu văzuse nimic nefiresc şi comic. Nimeni nu se apropie să azvîrle puţină agheasmă pe pămîntul gol şi nu fu depusă nici o coroană şi nici o floare.

A patra zi de la moartea unchiului, eu şi tata ne-am dus la vila Capuţini. Domnul Robin, care trebuia să ia parte la arderea lăzii, stărui să ne ia cu el. Cînd sosirăm, notarul, domnul Servières şi comisarul de poliţie erau acolo. În mijlocul curţii era pregătit un fel de

rug mic, făcut din trei legături de nuiele uscate şi din vreascuri, care trebuiau să alimenteze focul. Domnul Robin venise să pună sigilii pe tot ce era la Capuţini. Constată că peceţiile care închideau lada fuseseră respectate. Domnul Servières şi comisarul de poliţie aduseră lada în curte şi-o aşezară cu băgare de seamă pe rug. Fu un moment de emoţie puternică, aproape de groază. Taina care se ascundea în această ladă neliniştea şi trebuia să se împrăştie în fum. Se temeau de ea, dar voiau să cunoască ce ascunde. Toţi aveam ochii aţintiţi asupra lăzii şi ne sileam să străbatem scîndurile ei îngrozitoare, mîncate de cari şi coşcovite, care ascundeau... ce ?... Judecătorul de pace se apropie de tata şi foarte palid zise :

— Dacă o fi plin cu materii explozibile ?

Tata îl încredinţă că nu sînt.

— Dacă ar fi fost materii explozibile, spuse el, pe mine m-ar fi însărcinat să dau foc lăzii.

Domnul Servières băgă şomoiage de paie aprinse printre nuiele. La început, coloanele groase de fum se ridicară în aerul liniştit, de-abia înclinate de o uşoară adiere venită dinspre răsărit. Încetul cu încetul focul se aţiţă, apoi ieşiră scîntei. Flacăra se mări frîngînd crengile uscate. O flacără galbenă şi albăstruie cuprinse curînd marginile lăzii. Ea se aprinse alunecînd, scufundîndu-se în jăratec. Pereţii foarte vechi, mîncaţi de cari, se căscară şi se deschiseră deodată ; apărură un val de hîrtii, de gravuri ciudate, de desene monstruoase şi văzurăm răsucindu-se în flăcări crupe de femei, imagini phalice, goliciuni minunate, sîni, pîntece, picioare în aer, coapse înlănţuite, o amestecătură de trupuri diferite, de împerecheri diavoleşti, de pederastii ciudate, pe care focul le răsucea dîndu-le mişcări extraordinare. Cu ochii

măriți ne apropiarăm toți de acest spectacol neprevăzut.

— Șterge-o, micuțule, șterge-o !

Tata mă apucă de braț și mă împinse departe de lada care ardea.

— Șterge-o, șterge-o, micuțule.

Mă depărtai cu mintea tulburată și plecai spre intrarea din aleea dafinilor. Timp de un sfert de oră, cei cinci rămaseră acolo, aplecați asupra flăcărilor, clătinînd din cap cu ochii lacomi.

Focul se stinse, fumul se împrăștie. Ei însă continuau să privească grămada de cenușă ce se răcea.

Reîntoarcerea la Viantais fu tăcută. În piață, în clipa cînd ne despărțirăm de domnul Robin, ridicai privirea spre casa domnișoarelor Lejars. La geam, micul Georges cosea, mai cocoșat, mai pămîntiu și mai slab ca niciodată. Mîinile sale se înălțau și se coborau trăgînd după ele acul.

— Pe diseară, zise tata, judecătorului de pace.

— Pe diseară, răspunse domnul Robin.

Din acea seară, viața noastră reîncepu ca și în trecut. Tata își puse de mai multe ori întrebarea strigînd :

— Ce-o fi învîrtit la Paris ?

Mi se păru atunci că aud un rînjet îndepărtat, înăbușit, ce ieșea de acolo, de sub pămînt.

Sfîrșit

Lei 6